

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI

HELLENİSTİK VE ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE
METROPOLİS'İN İDARİ YAPISI VE KENT MEMURİYETLERİ

Meltem AHAOĞLU

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SARGIN

Manisa-2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zekâ ve program kullanmadığımı beyan ederim.

İmza

Meltem AHAOĞLU

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Meltem AHAOĞLU
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SARGIN

İzmir ilinin Torbalı ilçesine bağlı Yeniköy ve Özbey mahalleleri arasında kurulmuş olan Metropolis Antik Kenti'nin yönetim düzeni ve bu düzenin temelini oluşturan memuriyetler tez çalışmasının temel konuları olarak ele alınmıştır. Kent içerisindeki idari yapıyı anlamlandırabilmek ve bu yapının tarihsel süreçteki değişimini kavrayabilmek için ilk olarak Hellenistik Dönem'de Metropolis'in yönetim şekli araştırılmıştır. 1989 yılından beri süregelen kazı çalışmalarında ele geçen ve transkripsiyonu yapılabilen yazıtların sunduğu bilgiler dâhilinde, Metropolis'in *demos* ve *boule* meclislerinin Hellenistik Dönem içindeki önemi, yetkisi ve görev alanlarına değinilmiş; bu meclislerin dışında yönetimde yer alan diğer idari kurum ve kuruluşlara yer verilmiştir. Arkeolojik buluntular, epigrafik belgeler ve nümismatik veriler ile beraber antik edebi metinlerden de elde edilen bilgiler, Metropolis'in Hellenistik Dönem'de belli bir yönetsel düzene sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Roma ile kurulan sıkı ilişkilerin de etkisiyle kent idari düzeni Roma İmparatorluk Dönemi'nde çok daha ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Özellikle epigrafik verilerin sunduğu yazılı belgeler sayesinde kentin yönetimde etkin rol oynayan memurları tespit edilmiş, işlev ve görevlerine göre başlıklar hâlinde sınıflandırma yapılabilmiş, bu memurların farklı dönemler süresince geçirdikleri değişiklikler tespit edilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ivme kazanan bürokratik düzen ve *leitourgia* anlayışı ile beraber Metropolis'in varlıklı aileleri de bu süreçte kentin önemli memur kadrolarında uzun süreli görevlerde yerini almıştır.

“Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Metropolis'in İdari Yapısı ve Kent Memuriyetleri” adlı tez konumuzda bölgenin ve Metropolis'in genel tarihi araştırılmıştır. *Romanizasyon*, başka bir deyişle Romalılaşma sürecinde Roma İmparatorluğu'nun kontrolü altına giren kentin idari yapısındaki değişimler tespit edilmiş, bu değişimler sebepleri ile ilişkilendirilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Metropolis'in idari yapısını oluşturan memuriyetler; “Yönetim”, “Ekonomi”, “Eğitim” ve “Din” ana başlıkları altında toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Boule*, *Bouleuterion*, *Demos*, *İonia*, Kent Memurları, Metropolis, Roma

2024, 153 sayfa

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

Meltem AHAOĞLU
Manisa Celal Bayar University
Graduate School of Education
Department of Archaeology

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SARGIN

The administrative order of Metropolis Antique City built between Yeniköy and Özbey neighbourhood that belongs to the district Torbalı in Izmir and the officials that organized the order are discussed as the main subject of thesis study. Firstly, the government of Metropolis in Hellenistic Period has been studied in order to interpret the administrative structure of the city and understand the change of the structure at the historical process. Based on the information provided by the decipherable inscriptions found during the excavations that have been going on since 1989, The importance, authority and work of the *demos* and *boule* assemblies of the Metropolis during the Hellenistic Period were mentioned; except for these assemblies, other administrative intuitions and organizations were mentioned. Along with archaeological, epigraphic and numismatics sources, limited information obtained from ancient bibliography proved that Metropolis had a government in Hellenistic Period. However, with the effect of close relations with Rome, the administrative order of the city reached an advanced level in the period of Rome Empire. Especially on the account of written documents provided by epigraphic finds, the officials who played an important role in city management were identified; they were categorized under headings in terms of function and duties, changes that these officials had in different periods were identified. Along with the bureaucratic order which accelerated during the Roman Empire period and conception of *leitourgia* , the wealthy families of Metropolis served in long-term positions in important official positions in the important city during this period.

In our thesis subject called “Administrative Structure and City Officials of Metropolis in the Hellenistic and Roman Empire Period”, Metropolis region and its general history were researched. *Romanisation* in other words during the Romanisation process, changes in the administrative structure of the city that was brought under control of Roman Empire were identified and these changes were associated with reasons. Officials related to “Governance”, “Economy”, “Education” and “Religion” were discussed as the main headings of official

positions in Metropolis during the Roman Empire period and they came under the headings related to the officials that were categorised.

Key Words: *Boule, Bouleuterion, Demos, Ìonia, City Officials, Metropolis, Rome*

2024, 153 page

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez sürecimde, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde Metropolis'in idari yapısı ve kent memuriyetleri ile ilgili yapmış olduğum detaylı araştırmada çalışacağım konuya karar kılmamda bana ilham olan, tez yazım sürecinde engin bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen çok değerli hocam, Metropolis Kazı Başkanı Prof. Dr. Serdar AYBEK'e yürekten teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışıyor olduğum konuyla alakalı epigrafik literatür ve bibliyografi önerileri sunan, yazılı belgelerin yorumlanmasına katkı sağlayan ve bilgi birikimiyle çalışmama farklı açılardan bakmama vesile olan sevgili danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Yasemin SARGIN'a, olumlu yaklaşımı ve yol gösterici tavrıyla her daim yanımda olduğunu hissettiren, kendisinin asistanlığını yapmaktan ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum çok kıymetli Metropolis Antik Kenti Onursal Kazı Başkanı Prof. Dr. Recep MERİÇ'e ve diğer hocalarıma en içten minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum. Metropolis'in epigrafik belgelerini çözümleyerek tez yazım sürecimde çalışmalarına ışık tutan sevgili Prof. Dr. Boris DREYER'e teşekkürlerimi borç bilirim. Metropolis Kenti için büyük önem taşıyan *Apollonios Yazıtı*'nı büyük bir özveriyle Türkçe'ye çeviren ve bu çevirisiyle, tez çalıma sürecimde önemli verilere ulaşmamı sağlayan sevgili Özer Erdin'e sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

Ayrıca mimari bilgilerini paylaşarak çalışmama önemli katkılar sunan Fatih DEMİREL'e, değerli görüşlerini benimle paylaşarak desteklerini esirgemeyen Metropolis kazı ekibindeki çok kıymetli uzman ve stajyer çalışma arkadaşlarıma, tez sürecimde büyük önem taşıyan epigrafik, nümizmatik ve arkeolojik buluntuları, uzun yıllar süre gelen kazı çalışmalarında büyük emekler harcayarak gün yüzüne çıkaran arkeolog arkadaşlarıma ve tüm emekçilere, sonsuz minnetlerimi sunarım.

Üzerimde büyük emekleri olan, öğrencilik hayatım boyunca maddeten ve manen yanımda olduğunu hissettiren, olumsuz düşünmeme fırsat vermeyerek inancımı ve isteğimi yükselten, daima benimle gurur duyduklarını hissettiğim biricik annem Hülya TERZİOĞLU'na ve canım babam Cihat TERZİOĞLU'na ne kadar teşekkür etsem az. Son olarak yoğun çalışma zamanlarımda tüm içtenliğiyle bana destek olan, hayatımdaki engelleri kaldırarak tez yazım sürecime uygun koşulları sağlayan sevgili eşim Saygın AHAOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Meltem AHAOĞLU

Manisa, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	x
İÇİNDEKİLER.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

METROPOLİS KENT TARİHİ

1.1.Hellenistik Dönem Öncesi Metropolis Çevresinin Tarihi.....	4
1.2.Hellenistik Dönem’de Metropolis Tarihi	7
1.3 Roma İmparatorluk Dönem’inde Metropolis Tarihi	10

İKİNCİ BÖLÜM

METROPOLİS’İN İDARİ YAPISI

2.1 Hellenistik Dönem Metropolis’inde Yönetim Şekli.....	22
2.1.1. <i>Demos</i> ve <i>Boule</i>	33
2.1.2. Diğer İdari Kurum, Kuruluş ve Memuriyetler	36
2.1.2.1. <i>Neoi</i> ve <i>Gerosia</i> (<i>νέοι</i> ve <i>γερονσία</i>).....	38
2.2. Roma İmparatorluk Dönemi’nde Metropolis’te Yönetim Şekli	39
2.2.1 <i>Demos</i>	43

2.2.2. Boule.....	50
-------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METROPOLİS KENT MEMURLARI

3.1. Yönetim ile İlişkili Memuriyetler	54
3.1.1. Arkhon (ἄρχων)	54
3.1.2. Stratēgos (στρατηγός)	57
3.2. Ekonomi ve Maliye İle İlişkili Memuriyetler	62
3.2.1. Agoranomos(ἀγορανόμος)	62
3.3. Eğitim ile İlişkili Memuriyetler	66
3.3.1. Gymnasiarkhos(γυμνασιαρχός)	66
3.4. Metropolis’te Kült ve Din İle İlişkili Memuriyetler	69
3.4.1. Ares Kültü	69
3.4.2. Zeus Krezimos Kültü.....	71
3.4.3. İmparator Kültü	73
3.4.1.1. Asiarkhes(᾿ασιάρχης)	75
3.4.1.2. Hiereus (ἱερέας)	77
3.4.1.3. Agonothetes (ἀγωνοθέτης)	80
SONUÇ.....	84
KAYNAKÇA	90
TERMİNOLOJİ SÖZLÜĞÜ	106
EKLER	116

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
b.	Bölüm
BCH	Bulletin de Correspondance Hellenique
bkz.	Bakınız
BMC	British museum Catalogue of Greek Coins
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum
cm	Santimetre
çoğ.	Çoğul
dn.	Dipnot
DNP	Der Neue Pauly
DTCF	Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
EA	Epigraphica Anatolica
Ed.	Editör
EDEN	Epigraphische Datenbank Erlangen-Nürnberg
Env.	Envanter
gr	Gram
HM	Hamam
IGR	Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes
IK	Inscripfen griechischer Städte aus Kleinasien
km	kilometre
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
MSGSÜ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
No.	Numara
OGIS	Greek Inscriptions: Orientis Graeci Inscriptiones Selectae
RE	Paulys Real Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft
RPC	Roman Provincial Coinage Online
s.	Sayfa
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum

SNG	Sylloge Nummorum Graecorum
ss.	Sayfadan sayfaya
st.	Satır
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
TAM	Tituli Asiae Minoris
TTK	Türk Tarih Kurumu
Lev.	Levha
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
yy.	Yüzyıl
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

ŞEKİLLER DİZİNİ

Grafik 1: Metropolis Antik Kenti Memuriyet Dağılımı

Grafik 2: Roma İmparatorluk Dönemi Kent Memuriyetleriyle İlgili Artış Grafiği

Tablo 1: Memuriyetler ve Memurlar

Harita 1: Metropolis ve Yakın Çevresi

Harita 2: Küçük Menderes Havzası ve Metropolis *Katoikiası*

Şekil 1: Metropolis Antik Kenti Hava Fotoğrafı

Şekil 2: Metropolis Antik Kenti Planı

Şekil 3: Metropolis Kent Meclis Binası (*Bouleuterion*) ve Ortaçağ Surları Hava Fotoğrafı

Şekil 4: Kent Meclis Binası (*Bouleuterion*) Plankaresi

Şekil 5: Apollonios Onurlandırma Yazıtı'nın Metropolis *Bouleuterion* Plankaresindeki Bulunduğu Alan

Şekil 6: Metropolis *Bouleuterion*'unun Yan ve Ön Cepheden Oturma Sıraları

Şekil 7: *Bouleuterion*'da üst platforma ulaşan merdiven (*ambulacrum*)

Şekil 8: Apollonios Onurlandırma Yazıtı (MÖ 130)

Şekil 9: *Bouleuterion* Sunağı (MÖ 2. yüzyıl.)

Şekil 10: *Bouleuterion* Sunağı (MS 1. yüzyıl.)

Şekil 11: Metropolis Tiyatro'sunun Roma Dönemi Sahne Binasının Ön Cephe Duvarında spolia olarak kullanılmış Hellenistik Dönem hayırsever listesi

Şekil 12: Metropolis Tiyatro Orkestrasının Sunakları (MS 1. yüzyıl.)

Şekil 13: Strategos Apollonios oğlu Demetrios'un Onurlandırma Yazıtı

Şekil 14: Diophantos'un oğlu Theognetos'un Onurlandırma Yazıtı (Hellenistik Dönem)

Şekil 15: Lucius Balbus'un oğlu Lucius Licinius'un Onurlandırması için Dikilen Heykel Kaidesi (MÖ 1. yüzyıl.'ın 2. yarısı)

Şekil 16: Yukarı Hamam-Gymnasion imar çalışmalarını belgeleyen Nero Yazıtı

Şekil 17: Agoranomos Battalos oğlu Makhatas'ın Ölçü Taşı (MÖ 2. yüzyıl.)

Şekil 18: Agoranomos Iulius Tyrannus'un Ölçü Taşı (MS 2. yüzyıl.)

Şekil 19: "Ares Rahibi" Yazılı Blok Parçası (MS 1. yüzyıl.)

Şekil 20: Sütun Tamburu Üzerinde Ares Kültü Görevlilerine Ait İsim Listesi (MS 1. yüzyıl.)

Şekil 21: Zeus Krezimos Kültü'ne Ait Yazılı Sütun Tamburu (MS 1. yüzyıl.)

Şekil 22: Magistratus *ΔΙΟΓΕΝΗΣ*, Miğferli Ares betimli Metropolis Kent Sikkesi

Şekil 23: Magistratus *ANAPQN*, Ana Tanrıça Kybele ve Ares Betimli Metropolis Kent Sikkesi

Şekil 24: Artemidoros oğlu Strategos Aurelius Paulinos (MS 235-238)

Şekil 25: Artemidoros oğlu Strategos Aurelius Paulinos (MS 235-238)

Şekil 26: Stratēgos Poplios (MS 139-146)

Şekil 27: Stratēgos Aurelius Sextus II (MS 222-235)

Şekil 28: Stratēgos Aurelius Sextus II (MS 222-235)

Şekil 29: Stratēgos Aurelius Athenagoros II (MS 222-235)

Şekil 30: Stratēgos Aurelius Athenagoros II (MS 222-235)

Şekil 31: Stratēgos Aurelius Athenagoros II (MS 222-235)

Şekil 32: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244)

Şekil 33: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244)

Şekil 34: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244)

Şekil 35: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244)

Şekil 36: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244)

Şekil 37: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244)

Şekil 38: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244)

Şekil 39: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244)

Şekil 40: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244)

Şekil 41: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244)

Şekil 42: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244)

Şekil 43: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244)

Şekil 44: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244)

Şekil 45: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244)

Şekil 46: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244)

Şekil 47: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244)

Şekil 48: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244)

Şekil 49: Stratēgos Aleksandros (MS 244-249)

Şekil 50: Stratēgos Aurelius Theon (MS 244-249)

Şekil 51: Stratēgos Aurelius Theon (MS 244-249)

Şekil 52: Stratēgos Aurelius Theon (MS 244-249)

Şekil 53: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249)

Šekil 54: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249)

Šekil 55: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249)

Šekil 56: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249)

Šekil 57: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249)

Šekil 58: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249)

Šekil 59: Stratēgos Gaius Iulius Apronianus (MS 244-249)

Šekil 60: Stratēgos Gaius Iulius Apronianus (MS 244-249)

Šekil 61: Stratēgos Gaius Iulius Apronianus (MS 244-249)

Šekil 62: Stratēgos Gaius Iulius Apronianus (MS 244-249)

GİRİŞ

“Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi’nde Metropolis’in İdari Yapısı ve Kent Memuriyetleri” başlıklı tez çalışmamızda Metropolis’in Hellenistik ve Roma Dönemi’nde, kent içerisinde uygulanan yönetim biçimine ve yönetimde yer alan memuriyetlere detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Çalışmalara, kentin MÖ 2. yüzyıl’a tekabül eden tarihsel sürecinden başlanmıştır. Metropolis’in Roma Dönemi öncesi idari yapısını anlamak için kent içerisinde bulunan ve konuyla ilişkili olan sınırlı sayıdaki yazıtlar değerlendirmeye alınmıştır. Tez konusu kapsamında tek bir kent ele alınmış olsa da İonia bölgesinde yer alan diğer polislerin idari birim ve yöntemleri de incelenmiştir.

Tezin yazılma sürecinde arkeolojik ve nümismatik veriler, epigrafik belgeler ve antik edebi yazarların eserlerinden yararlanılarak Metropolis’in Hellenistik Dönem tarihçesi ile konuya genel bir giriş yapılmış, bu dönem içerisindeki idari düzene yer verilmiştir. Bu bağlamda teze konu olan *polis*in Hellenistik Dönem’deki yönetim biçiminin Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte yaşadığı değişime ve sebeplerine açıklık getirilmek istenmiştir. Elde edilen veriler yardımıyla Metropolis meclislerinin (*boule* ve *demos*) aldığı kararlar ve bu kararlar paralelinde kentin idari işleyişi belirlenmiştir. Eldeki verilerin sunduğu bilgilere göre meclislerin önem dereceleri, değişen dönem ve süreç içinde farklılık göstermiştir ve bu değişim bizlere Metropolis’in yönetim düzenindeki işleyişi hakkında fikir sunmuştur. Çalışmanın önemli olarak değerlendirilebilecek bir diğer amacı, Metropolis’in yönetiminde yer alan memuriyetlerin alanlarına göre kategorize edilip konu başlıkları altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmasıdır. Ayrıca yapılan araştırmalar, memuriyet kadrolarının zaman içinde uğradığı değişimi açıkça göstermektedir. Tıpkı diğer *polis*lerde olduğu gibi Metropolis’in yönetimdeki düzenini sağlayan ve en önemli birimlerinden olan memuriyetler, ilerleyen süreçte yaşadıkları değişimler vasıtasıyla Metropolis’in idari yapısının tarihsel süreçteki değişimini de açıkça göstermektedir.

Bir kentin idari yapısını anlayabilmek için öncelikli olarak yaşadığı tarihi olayları araştırmak gerekmektedir. Bu sebeple Metropolis’in Hellenistik ve Roma Dönemi içerisinde yaşadığı tarihsel olaylar araştırılmış olup bu olayların kentin yönetim düzeni üzerinde olan etkisine değinilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asyası’nda Yunan *polis*lerinde yaşanan politik ve toplumsal gelişmeler, yerel yönetim ve sosyal yaşamda bazı değişimleri ortaya çıkarmıştır.¹ İonia kentlerinden olan Metropolis’in de bu dönem içerisinde

¹Serpil Aytüre, “Roma İmparatorluk Çağı’nda Küçük Asya’da Yerel Yönetim ve Kurumsal Düzenlemeler”, **History Studies**, Cilt:13, Sayı:2, 2021, s. 536.

idari ve bürokratik olarak ne denli değiştiği ve geliştiğine dair sorular vuku bulmuş, tez kapsamında yapılan araştırmalar bu soruları açığa kavuşturmayı hedeflemiştir. Roma ile kurulan yakın temas neticesinde, Geç Cumhuriyet ve Augustus zamanlarında Metropolis'in siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda ivme kazandığı söylenebilir. Metropolis'in yaşadığı değişimi anlamlandırabilmek için Augustus zamanlarında uygulanan Roma politikalarına dair genel bir araştırılma yapılmıştır. İdari anlamda Küçük Asya, Augustus Dönemi'nden itibaren kendini yöneten toplulukların oluşturduğu, eski yerleşimlerin yeni *polis*lere dönüştüğü bir manzaraya hâkim olmuştur.² Metropolis'in yazılı buluntuları, dönemin getirdiği genel politika uygulamaları ile paralellik göstermiştir.

Tez çalışmamızda yazım aşamasına geçmeden önce gerekli olan bibliyografya taraması yapılmış, antik yazarların kaynakları ve arkeolojik buluntular çalışmaya destek olmuş diğer önemli verilerdir. Çevirilerle günümüze ulaştırılmış olan antik yazarların eserlerinden Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki yönetim biçimleriyle ilgili bilgiler filtelenmiş, tez içinde gerekli noktalarda kullanılmıştır. Aristoteles'in "*Athenation Politeia*" adlı eserinde Attika Anayasa sistemiyle ilgili detaylı bilgiler mevcut olup bu bilgilerden yararlanılmıştır. Herodotos, Strabon ve Plinius konuyla ilgili bilgi sunan diğer antik yazarlardandır. Tez konusu ve kapsamı farklı disiplinler arası entegrasyonu gerektirdiği için öncelikli olarak Prof. Dr. Boris Dreyer'in Metropolis ile ilgili corpus çalışmalarını bir araya getirdiği, online olarak ulaşılabilen *Epigraphische Datenbank Erlangen-Nürnberg* detaylıca değerlendirilmiştir. Online sitedeki 259 adet Metropolis yazıtı detaylıca incelenmiş olup tez konusuyla alakalı olan 124 adet yazıt Almanca- İngilizce dillerinden Türkçe'ye çevrilerek listelenmiştir. Listelenen yazıtlar, kategorize edilerek kendi alanına uygun memuriyet başlıkları altında toplanmıştır. Araştırma süresince yardımcı olan diğer temel kaynak, Metropolis'in en mühim ve varlıklı kişisi olan, kentin refahı için elçilik yaparak gerekli kaynakları sağlayan, Aristonikos İsyanı'nı bastırma için sefere çıktığı Thyateira'da hayatını kaybeden Apollonios'a ait onurlandırma *decretum*udur. Boris Dreyer ve Helmut Engelmann'ın bu onurlandırma *decretum*u ile ilgili çalışmaları *Die Inschriften von Metropolis I. Die Dekrete für Apollonios: Stadthische Politik Unter den Attaliden und im Konflikt zwischen Aristonikos und Rom.* adlı kitapta yer almakta olup bu detaylı çalışma tez içerisindeki birçok konuya ışık tutmuş, Metropolis'in Hellenistik Dönem içerisindeki bürokratik, ekonomik ve sosyal anlamda tüm işleyişi ile ilgili önemli bir bilgi kaynağı olmuştur. Tezin sağlıklı bir şekilde işlemesi için *TAM II, IK, ZPE, SEG* taranarak epigrafik

²Serpil Aytüre, "Roma İmparatorluk Dönemi Smyrna'sında Demos ve Boule Üzerine", **TAD**, Cilt:36, Sayı:62, 2017, s. 60.

kaynak desteği sağlanmıştır. Prof. Dr. Boris Dreyer'in Metropolis corpus çalışmalarını bir araya getirdiği ve tez içerisinde ana kaynak olarak kullanılan *Epigraphische Datenbank Erlangen-Nürnberg*, *EDEN* kısaltması ile kullanılmıştır. Epigrafik belgelerin yanında kent sikkeleri için de detaylı tarama yapılmıştır. Kentin Hellenistik Dönem sikkeleri ile ilgili detaylı bilgi Håkon Ingvaldsen'in kitap içinde yer alan *The Hellenistic Coinage of Metropolis* adlı çalışmasından ve *BMC*'den faydalanılmıştır. Bununla beraber özellikle kentin Roma İmparatorluk Dönemi *eponymos strategos*larıyla ilgili detaylı sikke taraması *RPC* ve *SNG*'den gerçekleştirilmiştir.

Sviatoslav Dmitriev'in 2005 yılında basımı olan *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor* adlı kitabı, Anadolu'daki yerleşimlerin düzeni ve yönetimiyle ilgili kapsamlı bir çalışmadır. Hellenistik Dönem Yunan kentlerini detaylıca inceleyen Dmitriev, Hellenistik Dönem'in Krallık düzeninden sonra kurulan Asya Eyaleti ve bu eyalet içinde değişen düzeni ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde *leitourgia* kavramının da devreye girmesiyle kent yönetiminde değişen memuriyet birimleri ve idari yapı konusunda önemli bir kaynak olan bu çalışmaya tez yazım aşamasında yer verilmiştir. Epigrafik belgeler ışığında Anadolu yerleşimlerinin *eponymos* memurlarının bir arada değerlendirildiği ve yönetimde bulunan idari kadroyla ilgili bilgilerin bütünsel olarak incelendiği bir başka kaynak D. Magie'nin *Roman Rule in Asia Minor. To the End of the Third Century After Christ* adlı kitabıdır. Christina Sponsel'in epigrafi ve sikkelerden faydalanarak kaleme aldığı ve Erlangen-Nürnberg Friedrich-Alexander niversitesi tarafından yayımlanmış olan *Der Areskult in Metropolis (Ionien)* adlı tez metni, çalışmamızın Ares Kültü konusuyla ilgili yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır.

Çözümlenmiş yazıtlar, sikkeler ve arkeolojik buluntular desteği ile disiplinlerarası çalışma düzeni çerçevesinde yazılmış olan bu yüksek lisans tezi, Metropolis Kenti'nde daha önce yapılmamış olan bir çalışmadır. Bu bağlamda tezin sonucunda elde edilen bilgiler, dönemsel olarak kentin yönetim düzenine ve memur kadrosuna dair anlam bütünlüğü oluşturmuş; kent içerisinde sürecek olan yayın ve kazı çalışmalarını destekleyeci bir ereve oluşturmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

METROPOLİS KENT TARİHİ

1.1. Hellenistik Dönem Öncesi Metropolis Çevresinin Tarihi

Metropolis, İzmir ili Torbalı ilçesine bağlı Yeniköy ve Özbey köyleri arasındaki tepenin üzerinde yer almaktadır. Sırtını kutsal *Gallesion* Dağı'na dayamış olan kent, Ephesos'a 30 km, Smyrna'ya 40 km uzaklıkta, *Kaystros* (Küçük Menderes) Ovası'na ise hâkim konumdadır. Bugün Kocakadın ve Alaman adlarıyla anılan *Gallesion* Dağı bereketli Torbalı Ovası' nın kuzey sınırını oluşturur.³ Metropolis'te bulunan bir yazıtta yer alan *Μήτηρ Γαλλησία* ifadelerine dayanarak Metropolis adının “Ana Tanrıça Kenti” anlamına geldiği kabul edilmektedir.⁴ Ana Tanrıça Kült Alanı, Metropolis'in 4,5 km kuzeyinde yer alan Uyuzdere Vadisi'ndeki *Gallesion* Dağı yamacında bulunmaktadır.⁵ Ancak kentin ismi, Antik Dönem içerisinde eleştirilere maruz kalmış olmalıdır. Önemli komşulardan olan Smyrna'da hayatını sürdürmüş yazar Ammianos'a ait ünlü bir dizide Metropolis'in gerçek bir kent bile olmadığı ifade edilmiştir.⁶

1972-75 yılları arasında antik kentin arazisindeki arkeolojik çalışmalar, yüzey araştırmalarıyla başlamıştır. Kazı çalışmaları ise 1989 yılında Prof. Dr. Recep Meriç'in başkanlığı ile başlamış olup 2007 yılı itibariyle görevi devralan Prof. Dr. Serdar Aybek başkanlığında sürdürülmektedir.

Klaudios Ptolemaios, Metropolis'i İonia-Lydia sınırında bir kent olarak tanımlamıştır.⁷ Bu konuyla ilgili bilgileri sikkeler üstünden elde etmek de mümkün olmuştur. Kent sikke lejantlarına göre Metropolis bir İon kentidir.⁸ Strabon ise kentin bölgesini tam olarak

³Serdar Aybek ve diğerleri, **Metropolis İonia'da Bir Ana Tanrıça Kenti**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 12.

⁴Recep Meriç, **Metropolis in Ionien: Ergebnisse einer Survey-Unternehmung in den Jahren 1972-1975**, A. Hain, Königstein, 1982, s. 38.

⁵Aygün Ekin Meriç, **Metropolis Ana Tanrıça Kült Mağarası**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s. 5.

⁶Boris Dreyer ve Helmut Engelmann, **Die Inschriften von Metropolis Teil I, Die Dekrete für Apollonios: Städtische Politik unter den Attaliden und im Konflikt zwischen Aristonikos und Rom (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien)**, Habelt, Teil: 1, Dr. Rudolf Halbert, GMBH, Cilt: 63, Tafel: I-II, Bonn, 2003, ss. 1-135; Metropolisli bir vatandaş olan Apollonios Dossier'e ait dekretin Türkçe çevirisi için Özer Erdin'e teşekkürlerimi borç bilirim.

bkz. Christina Sponsele, **Der Areskult in Metropolis (Ionien)**, Friedrich-Alexander-Universität Press, Erlangen, 2017, s. 1.

⁷Klaudios Ptolemaios, **Geography**, V 2,17, (Ed. C. F. A. Nobbe), Lipsiae, 1845.

⁸Meriç, 1982, s. 2, dn. 8.

belirtmemiş olsa da Smyrna-Ephesos arasında, Ephesos'a 120 stadion mesafede bir yerleşim olduğundan bahsetmiştir.⁹

Dedecik-Heybelitepe, Batı Anadolu içerisinde yer alıp Anadolu topluluklarının erken dönemlerini temsil etmektedir.¹⁰ Torbalı Ovası'nın batı eteklerinde yer alan Dedecik-Heybelitepe mevki, kuş uçuşuyla bakıldığında yaklaşık olarak İzmir'in 40 km güneyindedir.¹¹ Metropolis'in ise 2 km güneyinde yer almaktadır. Yapılan çalışmalar ve elde edilen bulgular neticesinde alanın Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Çağ'da kurulduğu bilinmekte, Metropolis'in ilk yerleşim izlerine dair bilgiler elde edilmektedir. Bu sayede, Küçük Menderes ovasına hâkim bir konumda bulunan Metropolis'te ilk yerleşimler, Neolitik Dönem'e kadar gitmektedir¹² diyebiliriz.

Metropolis'in 7 km kuzeyinde yer alan ve erken dönemin izlerini taşıyan bir diğer yerleşim yeri Bademgediği Tepesi'dir. *Gallesion* Dağı'nın yamaçlarında bulunan Bademgediği Tepesi; *Kaystros* (Küçük Menderes) Vadisi'ne, Ephesos'tan Smyrna'ya, Karabel Geçidi'nden, Kolophon, Lebedos ve Klaros yollarının neredeyse tamamına hâkim bir tepe üzerinde konumlanmıştır.¹³ II. Mursili'nin Arzawa seferini içeren belgelerde adı geçen Antik Puranda kenti ile ilişkilendirilen Bademgediği Tepe¹⁴ Anadolu'daki en önemli merkezlerden biri sayılabilir. Bademgediği Tepe'deki Orta Tunç Çağı yerleşimi, muhtemelen MÖ 1900-1750 sırasında başlamış olup¹⁵, Erken Tunç Çağı çanak çömleği tipik mal ve formlarla ortaya çıkmamıştır. Geç Kalkolitik ve Neolitik Dönem çanak çömlekleri çok az sayıda ele geçmiştir.¹⁶ 1999-2007 yılları arasında Bademgediği Tepe'de gerçekleştirilen kazı çalışmalarında önemli buluntu grubuna dahil olan Geç Tunç Çağı seramikleri, MÖ 14. yüzyıl Arzawa Krallığı'na tekabül eden, parlak bir dönemi yansıtır.¹⁷ Boyalı ve bantlı seramik grupları, Bademgediği Tepe'nin varlığını Geç Geometrik-Subgeometrik Dönem'e kadar sürdürdüğünü göstermektedir. Herodotos'un belirttiğine göre, MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında,

⁹Strabon, **The Geography of Strabo, Book VI**, XIV.1.2. (Çev., Jones, H. L), The Loeb Classical Library, Cambridge, 1960.

¹⁰Recep Meriç ve Clemens Lichter, “Dedecik-Heybelitepe Excavations at a Neolithic Settlement in the Torbalı Plain”, **The Neolithic in Turkey New Excavations & New Research West Turkey**, (Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm), , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 133-138.

¹¹Meriç ve Lichter, ss. 133-138.

¹²Recep Meriç, **Metropolis: Ana Tanrıça Kenti**, Mas Matbaacılık, İzmir, 2003, ss. 25-26.

¹³Recep Meriç ve Ali Kazım Öz, “Bademgediği Tepe (Puranda) Near Metropolis”, **In NOSTOI Indigenous Culture Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Age**, Koç University Press, İstanbul, 2015, ss. 609-626.

¹⁴Hawkins, John David, “Puranda-Purpur, Purpurschnecke”, **Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie**, Cilt:11, Berlin, 2006, ss. 115-116.

¹⁵Meriç ve Öz, ss. 609-626.

¹⁶Meriç ve Öz, ss. 609-626.

¹⁷Meriç ve Öz, ss. 609-626.

Lydia Kralı Gyges, Kolophon'a saldırır ve kenti esir alır. Bu tarihi olay, Bademgediği Tepe'nin MÖ 7. yüzyılın başlarında terk edilme sebebiyle ilişkilendirilebilir. Lydia Kralı Gyges, muhtemelen Sardeis'ten Karabel Geçidi'ne gidilen bir rotada ilerliyordu. Kolophon'a giderken Bademgediği Tepe'ye de saldırmış ve burada yaşayan halkı topraklarından terk etmeye zorlamış olabilir.¹⁸

Metropolis'te mimari gelişimin izlenebildiği en erken kalıntılar MÖ 3. yüzyıla tarihlendirilen Akropolis surlarıdır.¹⁹ Denizden 145 m yükseklikte olan Akropolis tepesinin Torbalı Ovası'na hâkim olan konumu sayesinde, bu noktadan Menderes Ovası'na kadar uzanan tüm çevreyi izlemek mümkündür. Bosajlı bloklardan örülen sur duvarının şaşalı görünümü ise Hellenistik Dönem'le birlikte başlayan kentteki gelişimin göstergesi niteliğindedir.

1989 yılında Akropolis'te, Hellenistik Dönem'e tarihlenen ana giriş kapısı temizlenerek ilk çalışmalara başlanmıştır. Yapılan bu ilk incelemelerde kapı kompleksinin Hellenistik Dönem'de yapıldığı, kapı lentolarının Roma Dönemi'nde ilave edildiği, Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'nde ise kapı ve surların onarılarak kullanıldığı anlaşılmıştır.²⁰ 1993 yılında devam eden kazılarda, Akropolis'teki Hellenistik sur duvarlarıyla ilgili daha detaylı bilgi elde edebilmek amacıyla sondaj çalışmaları yapılmış; bu çalışmalar sonucu Hellenistik surun üzerine oturtulduğu dolgudan hemen sonra MÖ 7. ve 6. yüzyıla tarihlenen erken dönem tabakasıyla karşılaşmıştır. Bu da Hellenistik taban ile erken tabaka arasında 200 yıllık bir boşluğun varlığını göstermektedir.²¹ Her ne kadar Metropolis akropolünde yapılan kazılarda MÖ 7. ve 6. yüzyıla ait buluntulara da rastlanmış olursa da MÖ 3. yüzyıla beraber kentte imar faaliyetleri yoğunlaşmış olup Hellenistik Dönem ile beraber tam bir kentleşme anlayışı benimsenmiştir. Kent; Pergamon, Aigai, Assos ve Termessos gibi araziye bağlı şehircilik anlayışıyla teraslar halinde yapılandırılmıştır.²² Akropolis'teki yaşam bu çağda sistemli bir kent olgusuna dönüşmüş, *stoa*, *bouleuterion* ve tiyatro gibi kamu yapıları inşa edilmiştir.²³

¹⁸Meriç ve Öz, ss. 609-626.

¹⁹Aybek ve diğerleri, ss. 68-69.

²⁰Aygün Ekin Meriç, **Metropolis'te Bulunmuş Batı Yamacı Seramikleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003, s. 3.

²¹Ekin Meriç, 2003, ss. 4-5.

²²Akın Ersoy, **Batı Anadolu Hellenistik Dönem Stoaları Işığında Metropolis Stoası**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1998, s. 105.

²³Serdar Aybek, "Metropolis'ten İki Komutan-Yönetici Heykeli Parçası", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:39, 2018, s. 294.

1.2. Hellenistik Dönem’de Metropolis Tarihi

Büyük İskender'in Hellas'tan (Yunanistan) Hindistan'a uzanan imparatorluğu, 5 milyon kilometre kareyi kaplamaktaydı.²⁴ MÖ 336 yılından 323 yılına kadar Makedonia kralı olarak hüküm süren Büyük İskender'in MÖ 323 yılında Babylon'da gerçekleşen ölümü büyük problemlere sebep oldu. Kurduğu imparatorluk ölümüyle hemen parçalanmaya başladı²⁵ ve *diodokhoslar*, Babylon'da imparatorluğun topraklarını komutanlar arasında bölüştürdü.²⁶ İmparatorluğun, Büyük İskender'in generalleri arasında bölünmesinden Hellenizm Devri krallıkları meydana geldi.²⁷ MÖ 301 yılında Büyük İskender'in komutanlarından Antigonos, Phrygia'da İpsos mevkiinde yapılan savaşta yenildiğinde, Antigonos'a ait olan topraklar, Toroslara kadar olan Anadolu toprakları Lysimakhos'un egemenliğine katılmıştır.²⁸ İlk zamanlarda İonia'nın tümü Lysimakhos'un egemenliğinde kalmış, Metropolis ve çevresi de bu denetime dahil olmuştur. MÖ 281 yılında Anadolu'nun bazı kentleri Seleukos'u, Lysimakhos'a karşı yardıma çağırdılar. Seleukos büyük bir orduyla Toroslari aşarak Anadolu'ya girdi. Lysimakhos'un kötü yönetimine maruz kalmış bazı kentler Seleukos'a kucak açtı. MÖ 281 yılında, *Hermos* (Gediz)²⁹ vadisindeki Kourupedion'da yapılan savaşta³⁰, Lysimakhos'un Seleukos ile giriştiği mücadelede ölmesi üzerine Batı Anadolu Seleukos kontrolü altına girdi.³¹ Böylece MÖ 281 yılında *diodokhoslar* savaşı sona ermiş oldu. Hazineyi korumakla görevli olan Philetairos³², efendisine ihanet ederek Suriye kralı Seleukos

²⁴Yüksel Arslantaş ve Cuma Ali Yılmaz, "Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of International Social Sciences**, Cilt:27, Sayı:2, 2017, s. 361.

²⁵Richard Stoneman, **Alexander The Great**, Routledge, London, 1997, s. 88.

²⁶Serpil Aytüre, 2017, "Hellenistik Dönem’de Panionion-Ionia Birliği", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:27, s. 342.

²⁷Ekrem Memiş, **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2012, s. 266.

²⁸Yüksel Güngör, **Bergama Krallık Kültü**, Bergama Belleten-14, İzmir, 2005, s. 20.

²⁹İonia Bölgesi büyük bir tarımsal potansiyele sahipti. Bölge, Kuzey’den Güney’e; *Hermos* (Gediz) Vadisi, *Kaystros* (Küçük Menderes) Vadisi ve *Maiandros* (Büyük Menderes) Vadisi olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır, bkz. Alan Greaves, **The Land of Ionia: Society and Economy in the Archaic Period**, Wiley-Blackwell, New York, 2010, s. 50; Ramsay, Ephesos’tan (Selçuk) Smyrna (Bayraklı, İzmir) ve Kyzikos’a (Erdek) uzanan bir kuzey-güney yolunu Peutinger tablosundan şu şekilde iletir: Ephesos -> Metropolis (Torbalı) -> Smyrna -> Kyme (Aliaga güneyi) -> Myrina (Aliaga kuzeyi) -> Ela(ea?) -> Pergamon (Bergama) -> Argesis (Çan-Pazarköy) -> Poimanenon (Manyas) -> Kyzikos, bkz. W. M. Ramsay, 1960, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, s. 179; French ise aynı güzergahın bazı lokasyonlarını şöyle detaylandırır: Ephesos -> Belevi -> Koz Pınar -> Sağlık -> Metropolis / Khondria (Şehitler, Torbalı) -> Smyrna, bkz. David H. French, "Milestones from the İzmir Region 1994" **EA 25**, 1995, ss. 95-102. D. H. French, "1994 Araştırma Döneminde Roma Yolları, Miltasları ve Yazıtları, AST XIII/I", **T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü**, 1996, ss. 1-6.

³⁰David Magie, **Anadolu’da Romalılar I: Attalos’un Vasiyeti**, (Çev., Nezih Başgelen ve Ömer Çapar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 2-4.

³¹Helen S. Lund, **Lysimachus: Study in Early Hellenistic Kingship**, Routledge, New York, 1992, ss.204-206.

³²Philetairos, Paphlagonia’daki Tieion/Tion (Zonguldak, Çaycuma-Filyos Beldesi) kentinin yerlisiydi. Önceleri Antigonos’un sonraları da Lysimakhos’un ordusunda bulunmuştur. Lysimakhos onu devlet hazinesinden bir bölümünü vererek, Pergamon kenti komutanı ve hazinenin emanetçisi olarak görevlendirmiştir. Lysimakhos’un MÖ 281 yılında Kourupedion Savaşı’nda, Seleukos’a yenilmesinden sonra Seleukos, Philetairos’a bir elçi

tarafına geçmiş ve Lysimakhos'un hazinesine de el koymuştur.³³ Seleukos'un Trakya'da iken öldürülmesi üzerine, oğlu I. Antiokhos Anadolu'nun ve Pergamon'un efendisi olmuştur.³⁴ Metropolis, muhtemelen Seleukoslar tarafından muhkem bir tepe üzerine kurulmuş ve Geç Hellenistik Dönem'de büyük bir gelişme göstermiştir.³⁵ Kent çalışmalarında, Miletoslu kent plancısı Hippodamos'un ızgara plan sistemine bağlı kalınmış, Akropolis'in yüksek noktalarında birbirine koşut bir biçimde uzanan cadde sistemi ve dikdörtgen şeklinde konutlar ortaya çıkmıştır. Kentin *bouleuterion* (meclis binası) yapısının kuzeyinde bulunan, Metropolisli Apollonios için yazılmış *decretum*da (kararname) Seleukos yanlısı bir tarafın yorumu söz konusudur.³⁶ Küçük Asya'nın batısına kadar gelen Seleukoslar'a karşı Roma, anlaşma yapabilmek için elçiler göndererek görüşmelere başlamıştır.³⁷ Roma'nın isteği Küçük Asya'daki şehir devletlerinin özgür olarak kalmaları ve Seleukos'un Europe'ye (Avrupa) geçmemesidir.³⁸ Ephesos'taki son görüşmeden de sonuç alınması üzerine III. Antiokhos MÖ 192 yılı sonbaharında, ordusunu Hellas'a göndererek savaşı fiilen başlatmıştır.³⁹ Livius'un belirttiğine göre Metropolisli Apollonios'un⁴⁰ onurlandırma kararnamesinde, Seleukos yanlısı olan kişilerin gerçek yüzleri MÖ 191-189 arasında Batı Anadolu'da yaşanmış olan Roma-Seleukos Savaşı'nda ortaya çıkmıştır.⁴¹ Pergamon, Küçük Asya'da büyüebilmek için Romalılar'ın yanında yer almış olup Metropolis de Pergamon'un ve dolayısıyla Roma'nın

göndererek hazinenin kendisine teslim edilmesini istedi. Fakat Philetairos onu oyalama yoluna gitti. Bölgeyi görünüşte Seleukos adına yönetmeyi sürdürdü. Hatta onun adına sikkeler bile bastırdı. I. Seleukos'un, MÖ 280 yılında Ptolemaios Keraunos tarafından hançerlenerek öldürülmesinden sonra büyük paralar ödeyerek kralın küllerini almış ve Seleukos'un oğlu ve ardılı Antiokhos'a göndererek onlara olan bağlılığını kanıtlamak istemiştir. Bu esnada her yandan savaşlarla kuşatılmış olan yeni Seleukos kralının Pergamon'u ve hazineyi sadık bir uyruğa bırakmaktan başka bir çaresi kalmamıştır. Aradaki bağ, Philetairos'un yeğeni, Attalos'un, Antiochos'un genç kardeşi Akhaios'un kızıyla evlenmesiyle daha da kuvvetlendirilmiştir. Philetairos'un istiklalini ilanı MÖ 284-282 yılları içinde vukua gelmiş olmalıdır. Philetairos'un hükümete geçişi MÖ 283 yılına isabet ediyor, bkz. Bilge Umar, İlkçağda Türkiye Halkı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 461 vd.; Clemens Bosch, Bergama Kral Hanedanının Şeceresi, (Çev. Afif Erzen), İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü-Türkiyat Mecmuası, Cilt:7, 1942, s. 111.

³³Cuma Ali Yılmaz, Fırat Gülerdoğan, 2021, "Hellenistik Dönem'in Metropol Şehri: Pergamon, Metropol City of the Hellenistic Period: Pergamon", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 1, 2021, s. 460.

³⁴Magie, 2001, 22.

³⁵Recep Meriç, "Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış", **Ege Coğrafya Dergisi** Cilt:4, Sayı:1 s. 208.

³⁶Bkz. John Ma, **Antiochos III and the cities of Western Asia Minor**, Oxford University Press, Oxford, 1999. XVII, s. 330, Nr. 26.

³⁷Ali Arı, "Roma'nın Küçük Asya Üzerindeki Hegemonyasında Magnesia Savaşı'nın Önemi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 6, 2022, s. 93.

³⁸Polybios, **The Complete Histories of Polybios**, (Çev., W. R. Paton), Digireads Publishing, Kansas: s. 15.

³⁹Titus Livius, **The History of Rome from its Foundation: Rome and The Mediterranean Books XXXI-XLV**, (Çev., Henry Bettenson), Penguin Books, London, 1976, s. 235.

⁴⁰Apollonios Dossier, MÖ 2. yüzyılda Metropolis'in gelişmesi ve refah seviyesinin artması için büyük gayretler sarf eden, yaptığı hayati ve faydalı işler neticesinde kent tarafından iki kez onurlandırılan Metropolis vatandaşıdır.

⁴¹Livius'a göre bu kesimin diğer yüzü MÖ 191-189 yılları aralığında Batı Anadolu topraklarında meydana gelen Roma – Seleukos Savaşı'nda peyda olmuştur, bkz. Titus Livius, **The History of Rome: Book 37**, (Çev., ve Ed. William A. McDevitte), Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden Publisher, Bungay, 1850, st.15, ss. 5-6.

tarafını desteklemiş olmalıdır. Roma, bu savaş sonrasında geri çekilen Seleukosların peşini bırakmamış ve Küçük Asya'ya girmiştir. Bu iki büyük güç tekrardan karşı karşıya gelmiştir. MÖ 190 yılında Magnesia ovasında Küçük Asya üzerindeki politik ve siyasi durumun dönüm noktasına sebep olacak Magnesia Savaşı böylece gerçekleşmiştir.⁴² Savaşın galibi Roma'dır. Barış Antlaşması, savaştan yaklaşık bir yıl sonra Phrygia bölgesinin Apameia (Dinar) kentinde imzalanmıştır. MÖ 188 yılında imzalanan antlaşma hükümleri, Küçük Asya için oldukça önemlidir. Apameia Barışı'ndan sonra ise kesin bir şekilde Pergamon hâkimiyeti görülmektedir.⁴³ Bu süreci takiben Metropolis'te, Pergamon Krallığı'yla beraber kentleşme süreci daha da hızlanır. Metropolis, MÖ 2. yüzyılda Pergamon Krallığı'nın desteğinde, planlı bir kent olmuştur. Kente birçok fayda sağlayan Apollonios Dossier, gençlere vermek üzere Pergamon kralından yağ için 500 drahme, özgür doğan çocukların eğitimi için de 500 drahme sağlamıştır.⁴⁴ Kendi topraklarının refahı için başka kentlerle iletişim kurup ikili ilişkileri güçlü kılan Apollonios ile ilgili *decretum*da şu sözler yer almaktadır; “*Andron'un torunu, Attalos'un oğlu Apollonios, ilk yıllarından beri en mükemmel şekilde yetiştirilmiş, her şeyde erdem için çabalamayı seçmişken, çalışkanlıkla ve kendi hayatını düzenleyerek disiplinle gayret etmiştir. Öyle ki, sadece kendi şehrinde değil, hemşehrililerin beğenisini kazanmış, topraklarının dışında da ziyaret ettiği kentlerde göze çarpmış, atalarından kalma kente belli bir onur kazandırmış, tanıklıklar almıştır...*”⁴⁵

Pergamon Kralı III. Attalos, MÖ 133 yılında öldü.⁴⁶ Çocuğu yoktu ve vasiyetnamesinde bütün Pergamon Krallığı'nı Roma'ya bırakmıştı.⁴⁷ Birçok antik yazar tarafından belirtilen bu vasiyetnamenin gerçek olup olmadığı şüphesi, 1890 yılında bulunan bir yazıt aracılığı ile ortadan kalkmıştır.⁴⁸ Iustinus'a göre, Eumenes'in Aristonikos adında, Ephesoslu *kithara* çalan bir müzisyenden olma, evlilik dışı bir oğlu vardı.⁴⁹ Diğer birçok antik

⁴²Livius, 1976, s. 240.

⁴³Meriç, 1982, ss. 13-21

⁴⁴Dreyer ve Engelmann, 2003, s. 11.

⁴⁵Boris Dreyer, “Metropolis Inschriften”, **Epigraphische Datenbank Erlangen-Nürnberg, Inschriften**, 215b; Apollonios *decretum*u bkz. Dreyer ve Engelmann, 2003.

⁴⁶Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 1988, s. 327 vd.

⁴⁷Dr. Phil M. E. Bosch, **Hellenizm Tarihinin Anahatları I. Kısım**, (Çev., Dr. Phil Afif Erzen), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1948, s. 108 vd.

⁴⁸OGIS 338; IGR IV 289, ss. 404-405; Bu vasiyetname ile ilgili bir takım görüşler ortaya atılmış olsa da kazılarda bulunmuş olan bir yazıt, vasiyetin doğruluğunu göstermiştir, bkz. Güngör, s. 102.

⁴⁹*Huius testamento heres populus Romanus tunc instituitur. Sed ...erat ex Eumene Aristonicus, non iusto matrimonio, sed ex pellice Ephesia, citharistea cuicudam filia genitus, qui post mortem Attali velut paternum regnum Asiam invasit*, bkz. M. Iuniano Iustino, **Liber XXXII**, (Ed. William L. Carey), The Latin Library, 4; Bazı araştırmacılara göre, Iustinus, Eumenes ile Attalos'u karıştırmıştı. Aristonikos aslında II. Attalos'un oğludur, bkz. Ettore Pais, **Histoire Romaine**, Paris 1926, s. 595; Hasan Malay, “Batı Anadolu’da Aristonikos Ayaklanması”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 1987, s. 36.

yazar da, Aristonikos'un Eumenes II'nin oğlu olduğu düşüncesinde hem fikir olsalar da⁵⁰ belirsiz bir ifadede bulunan Strabon, bu kişinin kraliyet ailesi üyesi olduğunu aktarmaktadır⁵¹, fakat Velleius Peterculus Aristonikos'un kraliyet ailesine mensup olmadığını belirtmektedir.⁵² Kendisinin Eumenes II'in gayri meşru oğlu olduğunu iddia eden Aristonikos bu vasiyete karşı çıkarak, Roma'ya karşı ayaklanma başlattı. Bu ayaklanma, MÖ 2. yüzyılda Metropolis ve çevresini etkileyen en önemli olaydır. MÖ 133 yılında, son Pergamon Kralı III. Attalos'un Roma ile yakın ilişkiler kurması ve krallığını miras yoluyla Roma Devleti'ne bırakması ile patlak veren bu ayaklanmada Metropolis, Roma'ya destek vermiştir.⁵³ Metropolisli Apollonios Dossier ve beraberindeki gençlerden kurulu bir tabur, Roma ordusuna destek olmak için kentten ayrılarak Thyateira'ya (Akhisar) gitmiştir.⁵⁴ Metropolis'te bulunan *decretuma* göre; Roma ile yapılmış olan antlaşma şartları altında Apollonios'un emrindeki gençlerden kurulu bir birliğin (*neaniskoi*) savaş durumunun yarattığı dış zorlama ve Roma başkumandanlığının isteği ile kent dışına gönderilmesi, yazıtın 19. dizesindeki "hreaia" sözcüğünün seçimi ile ifade edilmiş olması gerekmektedir. Buna karşılık olarak 20. dizede Roma tarafına gönüllü katılmış olma kararının vurgulanması, Roma ile yapılmış olan ittifak ve Roma'nın sergilediği iyilikler neticesinde yaşanan memnuniyet nedeniyle Metropolis'in diğer katkıları için göstereceği dayanışma iyice belirginleşmektedir. MÖ. 130 yılında *consul* olan M. Perperna, yanına aldığı bir grup asker ve yüksek dereceli 10 memur ile Anadolu'ya hareket etti ve Aristonikos ordusunu bozguna uğrattı. Bundan sonra Pergamon Krallığı'na ait topraklar Roma hakimiyeti altına geçmiş bulundu.⁵⁵

1.3. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Metropolis Tarihi

III. Attalos, topraklarını miras yoluyla Roma'ya bırakması üzerine, Roma bu topraklar üzerinde derhal bir düzenleme yapma gereği duymuştur.⁵⁶ Ancak Attalos Philometor'un ölümünden sonra kral ailesinden olduğu için ve atalarının topraklarını geri almayı tasavvur

⁵⁰Livius, LIX; Eutropius, **Eutropii Breuiarum Liber Quartus: IV**, 2 (Ed. William L. Carey). The Latin Library, b. 20.

⁵¹Strabon, VI, 646.

⁵²Velleius Peterculus, **The Roman History: Book II**, Loeb Classical Library, Londra, 1924, s. 55, b. 4.1.; Vladimir Vavrinek, La revolte d'Aristonikos, Rozpravy Ceskoslovenske Akademie Ved, Slovenske, Rocnik 67, Sesit 2, 1957, s. 29.

⁵³Serdar Aybek ve Burak Arslan, "Eski Çağlardan Günümüze Torbalı Ovasında Ulaşım Ağı ve Metropolis'in Stratejik Önemi", XVIII. **Türk Tarih Kongresi**, 1-5 Ekim 2018/Ankara, XI. Cilt, Tarihî Coğrafya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi: VIII, Sayı: 35, Ankara, 2022, ss. 347-348.

⁵⁴Aybek ve Arslan, 2022, s. 348.

⁵⁵George E. Bean, **Eski Çağda Ege Bölgesi**, (Çev., İnci Delemen), Arion Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 52.

⁵⁶David Magie, 1950, **Roman Rule in Asia Minor: To the End of the Third Century After Christ**. Vol.1, Princeton University, New Jersey, s. 147.

eden Aristonikos, Leukia’da ayaklanmıştır.⁵⁷ Bunun üzerine Metropolisli Apollonios ve beraberindeki gençlerden oluşan bir grup askeri güç Karabel Geçidi’ni takip ederek, Roma ordusuna destek olmak için Thyateira’ya gitmiştir.⁵⁸ Aristonikos isyanında Roma’nın tarafını tutan Metropolisliler ve kendi imkanları ile isyanda aktif görev alan Apollonios ikinci kez onurlandırılmıştır.⁵⁹

Roma, kendi isteklerinin karşılığını alabilmek adına bu isyanı bastırırken planlarını uygulamak için biraz vakit kaybetmiş olsa da MÖ 129 yılında Manius Aquillius ve beraberindeki on kişiyle günümüzde Batı Anadolu toprakları içerisinde, ilk eyaleti olan Asya Eyaleti’ni (*Provincia Asia*), resmi olarak kurmuştur. Ephesos, kurulmuş olan bu eyaletin başkenti olarak belirlenmiş olup sahip olduğu yetkiler dâhilinde muhtemelen Metropolis’in de sorumluluğunu üzerine almıştı. Bu durumda Metropolis, bağımsız kent statüsünü kaybetmiştir. Roma için oldukça önemli bir konuma sahip olan Asya Eyaleti, varlığını *Principatus* Dönemi (MÖ 27 – MS 284) boyunca kadar sürdürmüştür.

Metropolis’in komşularından olan, günümüzde Değirmendere yakınlarındaki Kolophon’da bulunan yazıt, tıpkı Apollonios gibi onurlandırılmış olup kent için büyük önem taşıyan Menippos adında bir yurttaş ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Gerek yaptığı *euergesia*’lar gerekse üstlendiği görevler vasıtasıyla vatani Kolophon için pek çok yararlılıkta bulunmuş olan Menippos için bir onur kararnamesi çıkarılmıştır. Yazıttan Menippos’un politik kariyeri ve memuriyetleri ile ilgili pek çok bilgi edinmekteyiz.⁶⁰ Etkin yılları Aristonikos isyanı ile Asya Eyaleti’nin kuruluş zamanlarına denk düşen, Apollonios ile aynı süreçlerde yaşamış olduğu düşünülen Menippos da Roma ve senatörleriyle sıkı ilişkiler kurmuş ve kentin refahı için diplomatik görevleri üstlenmiş, pek çok sorunun çözüme kavuşması için elçilik görevini icra etmiş, eğitim düzeyi yüksek bir yurttaştır. Menippos’la birlikte Roma *senatusuna* iletilmiş olan beş temanın varlığı yazıtlardan bilinmektedir. Bu elçiliklerden birinin amacı Kolophon’un özgür statüsünü Roma’ya teyit ettirmektir.⁶¹ Bir diğer elçilik kentin talep ettiği bazı bölgeler ile ilgilidir. Menippos’un bahsi geçen bölgelerle ilgili olarak Roma’ya elçi olarak gitmesi, kendisine komşu olan kentle tartışma içine girdiği

⁵⁷Strabon, **Coğrafya Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)**. (Çev., Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınlar, İstanbul, b. XIV, 1, 38, s. 208.

⁵⁸Serdar Aybek, Burak Arslan, 2022, “Eski Çağlardan Günümüze Torbalı Ovasında Ulaşım Ağı ve Metropolis’in Stratejik Önemi”, **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII**. Dizi - Sayı: 35, Ankara, 341-359, ss. 348.

⁵⁹Aybek, 2018, s. 294.

⁶⁰Ebru Nuriye Akdoğu Arca, **Küçük Asya’nın Sınır Yazıtları**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Doktora Tezi, Antalya, 2008, s. 174.

⁶¹Akdoğu Arca, s. 174.

bilgisini vermektedir. Bu süreç Metropolis'i olumsuz yönde etkilemiştir. Kolophon'un *Gallesion* Dağı'nın sınır bölgesiyle alakalı olarak yasal süreci başlatması muhtemelen MÖ 129 yılından sonraki sürece denk düşmektedir. Asya Eyaleti'nin *praetoru*⁶² önüne çıkan Metropolis, kendi savunmasını yapmış ve kendini temize çıkarmıştır. Akabinde Kolophon ve Metropolis'i temsil eden yetkili kurul Roma'ya gönderilmiştir. Neticede Kolophon adına olumlu karar vermiş olan senato, *praetorun* eyalet sınırlarını aşan bölgelerde mahkeme organize edecek yetkisinin olmadığına değinmiştir. Bu durumda eyalet şehri olmasına rağmen Kolophon, eyalet sınırları dışında tutulmuş olup özgürlüğünün devamlılığını sağlamıştır. Ancak özgür kent statüsüne ulaşamamış olan Metropolis için bu durum kötü sonuçlanmıştır.

III. Attalos'un ölümünden sonra geçen altmış yıl içinde Romalılar'a bırakılan topraklar, dürüst olmayan yöneticiler ve valiler tarafından kötü yönetilmiştir. Bunlar yetmemiş gibi bir de Pontos Kralı Mithradates söz konusu Asya Eyaleti topraklarını üç yıllık işgal sürecinde ekonomik olarak ve genel anlamda büyük acıya sürüklemiştir.⁶³

Ephesos örneğinden cesaret alan diğer topluluklar zorbaya dönüşen kurtarıcılardan kurtulmaya başladılar. MÖ 86 yılının sonbaharında komşu şehirler olan Metropolis, Hypaipa ve Kolophon; hatta daha uzakta olan Tralleis, Smyrna ve Sardeis ve diğer yerler krala karşı ayaklandılar ve garnizonlarını kovdular. Artık iyice uyanmış olan Mithradates, silahlı bir güçle isyancı topluluklara karşı ilerledi. Bazılarını yakalamayı başardı ve korkunç cezalar verdirdi.⁶⁴ Tarihçi Appianos'un aktarımlarına göre, MÖ 86'da Khaironeia Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu'da Ephesos önderliğindeki isyanlara karışan kentler arasında adı geçen Metropolis'in kısa süreli VI. Mithradates egemenliği altına girdiği bilinmektedir.⁶⁵ Bu bilgiyi kesinleştiren en önemli buluntu, 1998 kazılarında Metropolis *bouleuterionunda* bulunan yazılı mimari bloktur. MÖ 57 yılına tarihlenen bu yazıt, Metropolis'in VI. Mithradates'in boyundurluğundan kurtarıldıktan sonra yeniden ayaklanmasını sağlayan Marcus oğlu *proconsul* Gaius Fabius'un *demos* tarafından onurlandırılmasını konu edinmiştir, “*Demos*

⁶²*Praetorlar*, sınırlar içinde ya da dışında herhangi bir tehdit oluştuğunda orduları idare ederek bu tehditleri ortadan kaldırmakla, olası saldırıları önceden önlemekle, asker toplamakla, özel kurban ayinleri düzenlemekle, umulmadık yerlerden gelen paraları dağıtmakla, eyaletlerdeki yetkili kişileri atamakla da görevlendirilmişlerdir. *Praetorlar* bakımından belirtebileceğimiz bir diğer husus ise, onların küçük işlerle, ayrıntılarla uğraşmayacak olmalarıdır. *Praetorlar* önemli hususlarla ilgilenmekte, çerçeveyi çizmekteydiler, bkz. Gökçe H. Türkoğlu, “Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2009, s.260; Non curat minima *praetor*, Ambrose Tighe, **The Development of Roman Constitution**, D. Appleton Company, New York, 1889, s. 125.

⁶³Magie, 1950, s. 34.

⁶⁴Magie, 1950, s. 225; Murat Arslan, *Mithradates VI Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 222.

⁶⁵John G. F. Hind, “Mithridates”, **The Cambridge Ancient History Vol IX, The Last Age of The Roman Republic 146-43 BC.**, (Ed. John A. Crook, Andrew Lintott ve Elizabeth Rawson), Cambridge University Press, Cambridge, s. 159; Aybek, 2018, ss. 294-295.

(onurlandırdı) Marcus'un oğlu proconsul Fabius'u yüce gönüllü olduğunu gösterdiği (kanıtladığı) için, eşsiz güce ve büyük bir kusursuzluğa sahip olduğu için, erdemli ve adaletli olduğu için, (bir hayırsever olarak) fethedilen eyaletin kurtarıldıktan sonra yeniden inşasını (üstlendiği) [...]'⁶⁶ Metropolis ve çevresindeki bölge, Mithradates savaşlarından öyle çok etkilenmişti ki yeniden bir yapılanmaya ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaç zamanında kentin yardımına koşan proconsul Gaius Fabius, demos tarafından onurlandırılmıştır. Yazılı mimari bloğun kent yönetimiyle doğrudan ilişkili olan *bouleuterion*da bulunması şaşırtıcı değildir. Pompeius, Roma'nın bütün Anadolu'ya egemen olmasını sağlayan büyük çaplı düzenlemelerini MÖ 63 yılında Amisos'a (Samsun) giderek, VI. Mithradates'in Pontos Krallığı'nı ortadan kaldırdıktan sonra yapmıştır. Strabon'un bahsettiğine göre⁶⁷ Mithradates, batıda Amastris'in de (Amasra) dâhil olduğu Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) kentini, doğuda Kolkhis ve Küçük Armenia'ya kadar olan kıyı şeridini, iç bölgede ise Paphlagonia'nın belirli yerlerine kadar uzanan bölgeyi ele geçirmişti. Yine Strabon, Pompeius'un Mithradates'i yenerek Halys Irmağı'nın sınırladığı ülkeyi devraldığında burasının bahsi geçen sınırlarla çevrili olduğundan söz etmiştir.

Ephesos ise MÖ 88 tarihinde Asya'nın hemen hemen tümünü fetheden Pontos Kralı VI. Mithradates'in yanında yer almasının ardından, Roma orduları komutanı Sulla tarafından cezalandırılarak; yeniden Roma'ya bağlı kılınan kentlerden biri olarak, 1. yüzyılın son yarısında Marcus Antonius ve Augustus'un karargâhı hâline gelmiştir. Augustus'un İmparatorluğu sırasında eyaletin başkenti, Roma eyalet yöneticisi proconsulün (vali) ikâmetgahı ve *conventus* (mahkeme merkezi) olan Ephesos oldukça geniş topraklara sahip olmuştur.⁶⁸ Romalı tarihçi Plinius, Metropolis'in MÖ 1. yüzyılda Ephesos'un *conventusu* içinde olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

Akdeniz dünyasının en büyük gücü, MÖ 27'den itibaren Augustus tarafından bir imparatorluk hâline getirilen Roma olmuştur. Augustus'un 40 yıla yakın iktidarı Akdeniz dünyasında "bir barış sürecinin başlamasına" da (*Pax Romana*) damgasını vurmuştur.⁷⁰ Küçük Asya şehirleri, Roma Dönemi'nde, zenginlikleriyle doğru orantılı olarak şehirlerin idaresinde yer alan elit kesimin yönetimi altında ve yine bu kesim tarafından yapılan

⁶⁶Lukas Müller, Christina Erika Sponsel-Schaffner, Boris Dreyer, 2022, "Die Einwohner der Stadt Metropolis in Ionien ehren Stadthalter der Provinz oder Mitglieder ihrer Familien", *Gephyra*, Sayı: 24, s. 33.

⁶⁷Strabon, 1991, XII.3.1.

⁶⁸Aytüre, Hellenistik Dönem'de Panionion..., ss. 344-345.

⁶⁹Meriç, Metropolis in Ionien..., s. 18; Gideon Nisbet, *Greek Epigram in the Roman Empire: Martial's Forgotten Rivals*, Oxford University Press, Oxford, 2003, s. 143.

⁷⁰Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 169.

‘hayırlar’ (*euergesia*) sayesinde refah içerisinde yaşadığı için eski demokratik günlerin özlemini çekmeyen, tersine, *Pax Romana*’nın sağladığı barış, güvenlik ve zenginlikten memnun insanların yaşadığı yerler olmuştur.⁷¹ Bu süreçte Metropolis’in de ekonomik anlamda refaha ulaştığı ve kalkındığı görülmektedir. Kentin tiyatrosunda Augustus onuruna dikilmiş olan silindirik sunaklar mevcuttur; “*Barışı sağlayan Caesar (Altarı)*”⁷² “*Tanrının oğlu, kutsal Augustus. İmparator Caesar’a.*”⁷³, “(Bu altar) *Arkheleas Pythes’in oğlu Genç Arkheleas Pythes tarafından yaşamı için onun rahibi olduğu İmparator Augustus’a adandı.*”⁷⁴

MÖ 9’da Asya Eyaleti’nde bir kararname ile resmi olarak barışın geldiği kesinleşmiştir. Prof. Dr. Recep Meriç bu kararnameyi, iç savaş yıllarını yoğun bir şekilde yaşamış, başarılı ve zengin yaşlılardan oluşan *presbyteroi* derneğinin avlusunda yani *bouleuterion* yakınlarında bulunan *yukarı hamam-gymnasion* kompleksindeki toplantı alanında buldu. *Presbyteroi* meclisi kararname ile ilgili bölümün kopyasını yaptırmış ve kentin toplantı mekânlarına diktirmişlerdi. Bulunan bu ünlü takvim fermanında yazılanlardan anlaşıldığı üzere getirdiği barış ve huzurla beraber Augustus’u kurtarıcıları olarak görmüşler, ilahi bir gücün onu (Augustus’u) gönderdiği günü yani Augustus’un doğum gününü yeni bir dönüm noktası olarak var saymışlardır. İç savaşların yükü altında ezilen önceki nesillerin karamsarlığı yerini bir yaşama sevincine bırakmıştır. Yunan şehirlerinde çok sayıdaki takvim birleştirilmiş ve yılın başlangıcı, MÖ 44 yılında Caesar tarafından evlatlık edinilmesinin ardından Gaius Iulius Caesar Octavianus adını almış olan İmparator Augustus’un doğum gününe denk getirilmiştir; “**I. Proconsul Paullus Fabius Maximus’un Fermanı**

Proconsul Paullus Fabius Maximus buyrukları: [atalarımızdan] [benimsedik]

Tanrıların lütfu --- (belirsiz) --- haklı olarak her şeyin başlangıcına tekabül ettiği var sayılan kutsal Caesar’ın doğum gününün bize hem neşe hem de bereket getireceği (gün) tabiat ile ilişkili değilse de yararları ile ilgilidir, çünkü onun yeniden ayağa kaldıramadığı, çürümekte olan ya da sefil durumda olan hiçbir şekil yoktur. Ve tüm insanlığın ortak talihi olan Caesar

⁷¹Pınar Özlem Aytaçlar, “Küçük Asya’nın Romanizasyon’u”, **Doğu Batı (Romalılar I)**, Sayı: 49, 2009, s. 290.

⁷²Arslan, **Metropolis Tiyatrosu**, (Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, s. 197; Boris Dreyer ve Helmut Engelmann, “Augustus und Germanicus im ionischen Metropolis”, **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik**, Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2006, ss. 173-182; Serdar Aybek, **Metropolis İonia I Heykel, Metropolis’de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltraşlığı**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 116.

⁷³Arslan, s. 197; Dreyer ve Engelmann, “Augustus und Germanicus...”, ss. 173-182; Aybek, **Metropolis İonia I...**, s. 117.

⁷⁴Arslan, s. 197; Boris Dreyer, “Inchriften aus Metropolis (Ionien)”, **Metropolis İonia II, Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar**, (Ed. Serdar Aybek, Ali Kazım Öz), Homer Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 118.

doğmamış olsaydı, dünya farklı bir görünüme sahip olacak ve kendi sonunu kendi getirecekti; bu yüzden, haklı olarak, Caesar doğduğunda tüm pişmanlıkları sona erdirdiği, hayatların ve varlıkların başlangıcı olduğu varsayılabilirdi. Ayrıca hiç kimse bir diğer günün başlangıcında halkın ve kişinin refahı için daha büyük bir şans getiremeyecek, başka bir günde herkes için talih getiren bir kişi olamayacaktı; erdemli ve yüce kişi Augustus'un onurunun kaynağından gelecek hizmetin açık bir şekilde ilahi bir güç tarafından daha önce belirlenmiştir ve Asya Eyaleti'nin kentlerindeki başlangıç yılının aynı anda gerçekleşmesi uygun görülmüştür; ve her durumda hakkını ödemenin bir yolunu bulamasak da, nimetleri için ona yeterince teşekkür etmek zor olduğundan; bu yeni başlangıçla birlikte insanlar bu yeni başlangıcı ve doğum gününü büyük bir sevinçle kutlayacakları, tüm şehirlerin yeni yıla aynı gün, (söylenen o ki) yüce Caesar'ın doğum gününde başlaması kaçınılmaz görünüyor; ve, böylece bu günün daha fazla kutsanması ve dışarıya karşı dini saygınlığın daha çok artması için herkesin 23 Eylül'de görevine başlaması buyrulur, böylece genel halk onu daha yakından tanıyabilir ki bence bu gün eyaletin en büyük yararına olacak. Hatta Asya eyaleti Caesar'ın tüm niteliklerini (Aretai) içeren bir karar çıkaracak, öyle ki Augustus'un görkemi için tasarladığımız bu karar çağlar boyu sürsün. Ayrıca bu kararın bir stel üstüne yazılmasını ve bu stelin (imparatorluk kültürüne ait) bir tapınağa dikilmesini emrediyorum ve ilk önce her iki dilde yapılan Diatagma'ma ön söz eklemek istiyorum.

Asya Eyaleti Yönetiminin İlk Kararı

'Asya'daki Hellenler, Aizanoi'dan Monophilos'un oğlu, İmparatorluk rahibi Apollonios'un ricası üzerine karar verdiler;

Hayatımızı düzene sokan kader, tüm çabayı ve gayreti sarf edip, yaşamımız için nihai iyiliği yaratıp, insanlığın iyiliği için tüm güzel nitelikleri sunduğu Augustus'u yaratıp, kendi yerinde bir tanrı gibi bizim ve torunlarımız için savaşı sona erdirecek ve barışı güzel bir düzende şekillendirecek adamı verdi; bu niteliklerle doğan Caesar, yaptığı iyiliklerle ihtiyaç sahiplerinin tüm beklentilerini karşıladı ve başarılarının bolluğuyla kendisinden önce gelenleri geride bırakmakla kalmadı aynı zamanda kendisinden sonra gelecek olanlara da onunla karşılaştırılabilecek hiçbir umut bırakmadı ve tanrının doğum günü dünya için iyi olan haberlerin kaynağı olmuştur; ve hatta proconsul Lucius Volcacious Tullus, Dios

Hieron'dan Papias katip iken Smyrna'da Paullus Fabius Maximus'tan sonra (vacat) tanrı için (Augustus) en büyük olan kişinin (onur) çelenk ile onurlandırılmasına karar verdi.''⁷⁵

Neredeyse benzersiz olarak görülen bu durum herhangi bir emre dâhil olmamıştır. İlk imparatorun hayırlı işleri bir müjde olarak verilip güzel haber olarak methediliyordu. *Proconsul* olarak görevde bulunan Paullus Fabius Maximus'un, MÖ 9-8 yıllarında, Asya'da, Augustus onuruna takvim ile ilgili reformu gerçekleştirdikten sonraki yıl, Augustus'un doğum günü ile başlamış ve *Sebasteia* olarak adlandırılmıştır. Bundan sonra imparatorun adı ve unvanları, hem Roma yetkilileri tarafından hem de doğudaki diğer kentlerde haftalarca hatta aylarca kutlama vesilesi olmuştur.⁷⁶ Metropolis'te bulunan *agon* yazıtı, Metropolisliler'in de talih tanrısı olarak gördükleri Augustus için organizasyon düzenlediklerini ve şehirler arasında biliniyor olan *Sebasteia* kutlamalarına dâhil olduklarını göstermektedir; "*Demos (sundu) Philiskos stratēgoslarından olan Philokshenos'un oğlu Philiskos'un agonothesliği ile (gerçekleşen) Augustus Caesar festivalinden arta kalan parayı finanse ederek, Philoksenos oğlu Philiskos'un yanındaki stratēgos'ların ön ayak olmasıyla Tiberius Caesar Hermes için iki adet stoa inşa etmiştir.*"⁷⁷ Ayrıca bu yazıttan etkinliğin *agonothetes* Philiskos sayesinde kusursuz bir şekilde planlanmış ve hazırlanmış olduğu öğrenilmektedir. Öyle ki bu etkinlik finansal bir başarıya dönüşmüş, geriye kalan mali kazanç ile kente iki yeni *stoa* inşa edilebilmiştir.

Augustus Dönemi'nde, barış süreciyle refaha ulaşan Metropolis'in iyi günleri Tiberius Dönemi'nde yaşanan, ay ve günü belli olamayan ancak MS 17 yılında olduğu kesin olan⁷⁸ depreme kadar varlığını sürdürmüştür. Bu deprem, *Maiandros* (Büyük Menderes) Irmağı ve kollarının suladığı coğrafyadaki kentlerin bir gecede yıkımına neden olmuştur. Depremi merkez üssünün Lydia Bölgesi (Manisa ve civarı) olduğu ancak İonia Bölgesi (İzmir ve civarı) ile Aiolis Bölgesi'nin (Edremit Körfezi'nin güney kesimi) de etkilendiği anlaşılmaktadır.⁷⁹ Strabon, Yaşlı Plinius, Suetonius, Seneca ve Cassius Dio deprem konusunda bizleri bilgilendiren antik edebi metin yazarlarındandır. Bu süreçle ilgili ayrıntılı bilgiyi bizlere sunan bir diğer antik yazar, yaklaşık olarak MS 56-120 yılları arasında yaşamış olan Latin tarihçi Tacitus'tur. Kentlerin de detaylı bir şekilde isimlerini veren Tacitus'un

⁷⁵Boris Dreyer, **Die Inschriften von Metropolis**, Epigraphische Datenbank Erlangen-Nürnberg, Inschriften No: 32

⁷⁶Lily Rose Taylor, **The Divinity of the Roman Emperor**, Arno Press, New York, 1975, s. 296; Zekiye Sönmez, "Antik Pisidia Sagalassos'ta İmparator Kültü ve Bu Kültürün Roma'nın Hristiyanlaşması Sürecindeki İzleri", **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2020, s. 119.

⁷⁷Tiberius, tanrı Hermes ile bağdaştırılmıştır, EDEN, No. 29.

⁷⁸Tekin, s. 232.

⁷⁹Tekin, s. 232

aktardığına göre Batı Anadolu'daki 12 kent şiddetli bir şekilde yıkılmıştır. Strabon (XIV, 1, 43), MS 17 yılında Batı Anadolu'nun başına gelen deprem felaketine dair bilgileri şu şekilde kayıt altına almıştır; ‘...Çünkü bizim zamanımızda bu dağın eteklerinde bulunan Magnesia kenti ve Sardeis birçok yerlerdeki en ünlü kentler gibi depremle yıkılmıştır. Fakat imparator (Roma İmparatoru Tiberius) para yardımı yaparak bu kentleri yenilemiştir...’ Dönemin Roma İmparator'u Tiberius, belli bir süre hem kentleri vergiden muaf tutarak hem de maddi yardımda bulunarak destekleyici bir yol izlemiş olmalıdır.

Deprem sürecinde cömertliği ile büyük sevgi toplayan Tiberius'un Metropolis'e yaptığı katkılar somut olarak gün yüzüne ulaşmasa da daha önce bahsi geçen *agon* yazıtı⁸⁰, Tiberius'un kentliler tarafından seviliyor olduğunun göstergesidir. Metropolis'te *Sebasteia* kutlamalarından arta kalan para finanse edilerek *Tiberius Caesar Hermes* adına iki adet stoa inşa edilmiştir. Bununla beraber Tiberius, yazıt üzerinde Hermes ile bir tutulmuş, Metropolisliler tarafından tanrısallaştırılmıştır.

Yaşanan deprem felaketinden sonra Metropolis için kentin yeniden ayağa kaldırılacağı imar süreci başlamıştır. Bu nedenle kent kronolojisi içinde yapılaşma ve sanat faaliyetlerini de iki ana döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem, MÖ 2. yüzyıl ortalarından MS 17 depremine kadar geçen süreyi kapsamaktadır. İkinci dönem ise MS 17 depremi ile MS 2. yüzyıl sonlarına kadar olan süreçtir.⁸¹ Depremle beraber *gymnasion*, *stoa*, *bouleuterion* yapıları yıkılmış ve belki de *tiyatronun* ön cephesi hasar görmüş olmalıdır. Neticede, MS 18 yılında antik tiyatronun hasarları giderilerek üç mermer sunak adanmıştır.⁸² (Şekil 11) Bu tarihten sonra Orta Kent'te bulunan bir Hellenistik *gymnasion* yapısının da revize edilerek bir komplekse dönüştürüldüğü ve yukarı hamamla birleştirildiği düşünülmektedir.⁸³ Epigrafik çalışmalar, bu yapının ön yıkanma banyosunun, yağlanma odasının ve su için alt yapı çalışmalarının İmparator Nero (MS 54-68) döneminde, zengin vatandaşların bağışı ile yapıldığını göstermektedir; ‘*Boule ve Demos ve parayı vaat edip sunan vatandaşlar, hamamı ön yıkanma banyosu ve yağlanma odası ile birlikte [tanrılaştırılmış Claudius'un oğlu İmparator Caesar Augustus Germanicus Nero Claudius için] adadı.*’⁸⁴ MS 1. yüzyıla tekabül eden zaman zarfında kentin zenginleri Metropolis için maddi bağış ve destekte bulunmuş, şehrin refaha ulaşması için büyük adımlar atmışlardır. Kent sakinlerinin maddi yardımda

⁸⁰EDEN, No: 29.

⁸¹Aybek, Metropolis'ten İki Komutan..., s. 295.

⁸²Dreyer ve Engelmann, ZPE, 158; Aybek, 2009. Metropolis İonia I..., ss. 21-23.

⁸³Serdar Aybek, ‘‘Metropolis'te Bulunan Üç Roma Hamamı, Şehir Planlama, Mimari Özellikler ve Sosyal Kontekst Bakımından Kısa Bir Değerlendirme’’, **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı: 153, 2016, s. 113.

⁸⁴EDEN, No: 72.

bulunarak Nero adına hamamı yaptırdıklarını anladığımız yazıt dışında Metropolis'te bulunan birçok isim listesi bağışçılar hakkında bizlere önemli bilgiler sunmaktadır.⁸⁵

Yaşanan felaketin yarattığı yıkım ve yaralar uzun süre sarılamadığı için Metropolis MS 98-117 yılları arasında hüküm süren İmparator Traianus Dönemi'ne kadar bir nevi duraklama dönemi yaşamıştır. Kentte yapılan kazı çalışmalarında, duraklama dönemi olarak belirtilen zaman aralığına ait yazıt, mimari yapılar ve küçük buluntuların tespitinin çok az olması bu düşünceyi desteklemektedir. Bununla beraber kentte sikke basımının, İmparator Traianus zamanına kadar yaklaşık 60-70 yıl süreyle kesintiye uğradığı görülmektedir. Traianus Dönemi ile birlikte kent içinde hareketlilik başlamış; yeni inşaatların yapımına ve sikke basımına dair çalışmalar yeniden canlılık kazanmıştır. Kazılar neticesinde elde edilen bulgular bu bilgiyi desteklemektedir. Tiyatro yakınındaki taban mozaikli kabul salonunun bulunduğu yapı kompleksi bu süreçte inşa edilmiş olmalıdır.⁸⁶ Traianus Dönemi'nde, kentte su hakları ile ilgili yaşanan anlaşmazlığı konu alan bir Metropolis yazıtı, problemin çözülmesi adına kent için su yolu çalışmalarının yapılmış olabileceğini düşündürmektedir, “...tedarik etmek için... su miktarı, ki bunun... miktarı ile ilgili... suyun... göre... verilecektir... halkın bu kararının bir kopyası... savcı Avidius Celer'in mührü ile (tarih) Ares'in arşivine yerleştirilmelidir... ilk rütbesindeyken... İmparator Caesar Nerva'nın vekili Avidius Celer... Traianus Augustus Germanicus... memurlar için, büyük kentin konseyi ve halkı... refah içinde yaşamak... hediye...”⁸⁷

MS 2. yüzyılın Küçük Asya kentlerinde, sanatın her alanında bir eskiye dönüş gözlenir. Literatürde *İkinci Sofistik* olarak adlandırılan bu dönem, şiirde, edebiyatta, mimari ya da heykeltraşlık gibi alanlarda arkaizan bir modanın en etkili hâliyle yaşandığı bir devirdir.⁸⁸ Metropolis, Traianus Dönemi sonrası asıl yükselişini MS 2. yüzyıl sürecine denk gelen İmparator Antoninus Pius (MS 138-161) döneminde yaşamıştır. *Palaestrayı* çevreleyen geometrik süslemeli mozaikli portikolara ait arşitrav blokları üzerinde yer alan yazıt, *aşağı hamam-palaestra* yapısının İmparator Antoninus Pius zamanında inşa edildiğini göstermektedir.⁸⁹ Tepede kurulu olan Metropolis'te MS 2. yüzyıl itibarıyla doğu yamaçlara ve aşağıdaki düzlüklere doğru bir yayılım meydana gelmiş, kent geniş bir ölçeğe ulaşmıştır.

⁸⁵Helmut Engelmann, “Eine Ehreninschrift der Presbyteroi von Metropolis”, **Vom Euphrat bis zum Bosporus: Kleinasien in der Antike, Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65.**, Asia Minor Studien, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 2008, Cilt: 65, Sayı: 1-2, Lev. 34, ss. 197-198.

⁸⁶Ali Kazım Öz, **Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması ve Korunması**, (Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2006, s. 151.

⁸⁷EDEN, No: 66.

⁸⁸Pınar Özlem Aytaçlar, “Küçük Asya'nın Romanizasyon'u”, **Doğu Batı (Romalılar I)**, Sayı: 49, 2009, s. 292.

⁸⁹Aybek, Metropolis'te Bulunan Üç..., s. 117.

Özellikle Antoninus Pius Dönemi'nde aşağı hamam yapısının genişletildiğini ve mozaikli galerilerle büyütüldüğünü görmek mümkündür.⁹⁰ Kentin genişlemesi, yaşam alanlarının ve yapıların tepeden düzlüğe doğru yayıldığına gözlemlenmesi, MS 2. yüzyılda Metropolis nüfusunda gözle görülür bir artış olduğunu ortaya koymaktadır. Komşu kent Ephesos'ta aynı dönem içerisinde geliştiren yapı plan ve programlarının Metropolis ile paralel olması ve bu program dâhilinde iki kent arasındaki büyük benzerlikler bulunması Aybek tarafından, Metropolis'in büyüüp gelişmesinde Ephesos'un desteğinin ve rolünün olabileceği ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiği⁹¹ şeklinde yorumlanır.

MS 200-201 tarihli, İmparator Septimius Severus (MS 193-211) dönemine ait olan mil taşı, yine MS 200-201 yıllarında Asya'ya *proconsul* olarak atanan Lollianus Gentianus yönetiminde caddelerin onarımının yapıldığına ve MS 3. yüzyılın başlarında kent içerisinde düzenlemelerin devam ediyor olduğuna dair bilgi sunmaktadır; “*Halk tribunusluğu yetkisiyle, anavatanın babası, ikinci kez consul olan İmparator Caesar Lucius Septimius Severus Pius Pertinax Augustus, Pontifex Maximus, ve İmparator Marcus Aurelius Antoninus Augustus, Pontifex maximus ve [[En şerefli Lucius Septimius Geta]] Caesar Augustus ve ordugâhın annesi Iulia Domna Augusta ve [[-]]. Proconsul Lollianus Gentianus ve onun yöneticisinin yetkisiyle caddeler onarılmıştır. Ephesos'tan 14 (Roman) mil.*”⁹² Yazıtta ordugâhın annesi olarak söz edilen İmparator Septimius Severus'un eşi, Geta ve Caracalla'nın annesi olan Iulia Domna Augusta'nın yaşamı boyunca yönetimde önemli bir rol aldığı kabul edilmektedir.

Britannia seferi sırasında ölen Septimius Severus'tan sonra yönetimi, İmparator Caracalla (MS 211-217) kardeşi Geta (MS 211) ile ele almıştır. Ancak yönetimde tek başına olmak isteyen Caracalla kardeşini ortadan kaldırma düşüncelerine kapılmış ve MS 212 yılında kardeşini öldürtmüştür. Annesi Iulia Domna'nın kollarında ölen Geta'dan sonra annesi de üzüntü ile aç kalmış ve kendini ölüme terk etmiştir. Ölümünden sonra yazıtlardan ve sikkelerden adı silinen Geta'nın anısı lanetlenmiş, *damnatio memoriae* (hatırasının silinmesi) ile onursuzlaştırılmıştır. MS 195 yılında babası tarafından Caesar unvanı verilerek -Marcus Aurelius ailesiyle ilişkilendirilmesi bağlamında- adı Marcus Aurelius Antoninus'a çevrilmiş⁹³ olan Caracalla, Metropolis kent sınırları içinde kendisi adına dikilen heykel kaidesi ile onurlandırılmış, bu onurlandırmada Geta'nın adına rastlanmamıştır: “*Metropolisliler'in kenti, İmparator Caesar Lucius Septimius Severus Eusebes Pertinax Augustus'un oğlu, İmparator*

⁹⁰Aybek, Metropolis'te Bulunan Üç..., s. 113.

⁹¹Serdar Aybek, **İonia I Heykel, Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 34.

⁹² EDEN, No: 235.

⁹³Oğuz Tekin, 2008, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 268.

Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus'u (heykelini dikerek) onurlandırdı. Heykelin dikim işiyle protos arkhon Aleksandros Euplous ilgilendi. '94

MS 262 yılında Goth istilaları baş göstermiş, bu süreçte Batı Anadolu da büyük zarara uğramıştır. Ephesos ve kente ait olan Artemis Tapınağı Gothlar tarafından ateşe verilmiştir. Augustus ile başlayan barış ve huzur süreci yaklaşık olarak 250 yıl sonra kendini şiddete ve huzursuzluğa bırakmıştır. Metropolis'in bu süreçte Gothlar tarafından zarar görüp görmediği belgelerle kanıtlanamamaktadır. Yine de Gothlar, komşusu olan Ephesos'a bu kadar yaklaşmışken, Metropolis'in bu huzursuzluktan ve şiddetten etkilenmediğini düşünmek yanlış olacaktır. Goth istilasından yaklaşık 10 yıl sonra, Metropolis'te başka bir tahribata tanık olunmaktadır. 191 adet gümüş kaplama sikkeden oluşan bir define, yukarı hamam-gymnasionda havuzun önünde, taban üzerinde bulunmuştur. Anlaşılan, insanların bir felaket sonucu kaçarken, defineyi kurtarmak ya da düşünmek için vakitleri ve fırsatları olmamıştır. Nümizmat K. W. Harl'ın MS 270'li yıllara tarihlediği bu define enkaz altında kalmış ve örtülmüştür.⁹⁵

Diocletianus askerleri tarafından imparator olarak seçilmiş ve MS 284-305 yıllarında yönetime geçmiştir. Ancak yönetimi ele aldığı topraklar önceki yıllarda büyük zarar görmüş, Parthlar ve Sasaniler, Germanialılar tarafından saldırıya uğramıştır. İç ayaklanmalar, dıştan gelen saldırıları takip etmiştir. Diocletianus, geniş sınırlara ulaşmış olan toprakların tek bir kişi ile yönetilmemesi gerektiği fikrine varmıştır. Bu durumda, imparatorun bütün yetkileriyle “birinci yurttaş” olarak kabul edildiği *principatus* yönetimine son vermiş, bunun yerine daha baskıcı bir imparatorluğun varlığını yansıtan, monarşik yapıya daha yatkın bir idare sistemini kapsayan⁹⁶ *dominatus* yönetim biçimini getirmiştir. İmparatorluk sınırlarının tek başına yönetilemeyeceği düşüncesiyle Diocletianus, MS 286 yılının Nisan ayında askeri ve idari alanda güvendiği bir dostu olan Maximianus'a “*augustus*” unvanı vererek onu kendi yönetimine ortak yaptı.⁹⁷ MS 293 yılında ise *tetrarkhia* (dörtlü yönetim) sistemini getirmiştir. İki *augustus* söz sahibi olur ve her ikisi de kendilerine birer *caesar* atardı. Diocletianus kendisi için Galerius'u Caesar olarak seçmiş, Maximianus'un Caesar'ı ise I. Constantius olmuştu. Metropolis'te bulunan yazılı sütun üzerinde Diocletianus ve yönetimde kendisine ortak olan Maximianus ve Caesar olarak atadığı Galerius onurlandırılmıştır: “(*Demos onurlandırmasıyla*) *İmparator Caesar Gaius Aurelius Valerius Diocletianus Pius Felix*

⁹⁴EDEN, No: 46.

⁹⁵Öz, 2006, s. 152.

⁹⁶Tekin, s. 290.

⁹⁷Tekin, s. 290.

Augustus ve İmparator Caesar Marcus Aurelius Valerius Maximianus Pius Felix Augustus ve Flavius Valerius Constantius ve Galerius Valerius Maximianus, seçkin (asilzade) Caesar'lar. '98

Metropolis çevresinde bulunan bir başka mil taşı kent içerisindeki tetrarkhia rejimini kanıtlar niteliktedir; ‘İyi şanslar olsun. İmparator Caesar Gaius Valerius Diocletianus Pius Felix Augustus’a ve İmparator Caesar Marcus Valerius Maximianus Pius Felix Augustus’a Ephesos’tan 14 (Roman) mil.’99

⁹⁸EDEN, No: 47.

⁹⁹EDEN, No: 234.

İKİNCİ BÖLÜM

METROPOLİS'İN İDARİ YAPISI

2.1. Hellenistik Dönem Metropolis'inde Yönetim Şekli

Hellenistik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne uzanan süreçte, Metropolis'in yönetim düzenini anlayabilmek için öncelikle *polis* kavramının idari yapısını ve Hellenistik Dönem içerisindeki durumunu incelemiş olmak gerekir. *Demos*, belirli bir *poliste* yaşayan vatandaşlar anlamını taşımanın yanı sıra sıradan insanlar, alt tabaka ya da alt tabakadaki din adamlarını ifade ediyordu.¹⁰⁰ Antik Yunan'da bugünkü anlamıyla devletin değil, toplu olarak yaşamak zorunda olan; aynı dine sahip, aynı dili konuşan insanların bir araya geldiği siyasi ve hukuki bir düzen söz konusudur.¹⁰¹ Atina demokrasisinin temeli; devlet dini, toplum mitleri ve geleneklerle kaynaştırılmış halka dayanmaktadır.¹⁰² Antik Dönem'in diğer kent devleti modellerine zıt olarak, *polis*in yönetim şekli temelde oligarşi ya da demokrasi değil, özgür yurttaşların yasa önünde eşitliği ilkesi anlamına gelen *isonomidir*.¹⁰³ Teorinin dayandırıldığı Atina *Polis*'i bile aristokrasi ve sınıflar arası hiyerarşi barındırdığı için hiçbir zaman eşitlikçi bir yapıya sahip olmamıştır, üstelik bu sınıflar içinde tüm nüfus değil, sadece insanların bir bölümü vatandaşlık hakkına sahiptir.¹⁰⁴ Yani polis günümüzdeki gibi tüm nüfusun eşit haklarla katıldığı demokratik bir yapı ve devlet değildir.¹⁰⁵ MÖ 2.yüzyılda Roma'nın Anadolu'daki etkinliğinin artması sonucunda Hellen polislerinin statü ve yaşam şekillerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁰Bihterin Dinçkol, "Atina Demokrasisinden Roma Cumhuriyetine – Demos'tan Populus Romanus'a", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Bülent Tahiroğlu'na Armağan, Cilt:23, Sayı:3, 2017, s. 753.

¹⁰¹Recai Galip Okandan, **Umumî Amme Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 123; Dinçkol, ss. 751-765.

¹⁰²Moses Finley, **Antik ve Modern Demokrasi**, (Çev., Deniz Türker), Ayraç Yayınları, Ankara, 2003, ss. 41-42; Dinçkol, s. 755.

¹⁰³Jean Pierre Vernant, **Yunan Düşüncesinin Kaynakları**, (Çev., Hüsen Portakal), Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 24.

¹⁰⁴Ellen Meiksins Wood ve Neal Wood, **Class Ideology and Ancient Political Theory**, Oxford University Press, Oxford, 1978, ss. 14; Morris, I., "The Early Polis as City and State", (Ed. John Rich ve Andrew Wallace Hadrill), **City and Country in the Ancient World**, Routledge, London, 1991, s. 26; Ayşe Gül Akalın, "Antik Grek Yerleşim Tipleri, Kavramlar ve Tartışmalar", **OLBA XII**, Sayı: 12, 2005, s. 72.

¹⁰⁵Akalın, 2005, s. 72.

¹⁰⁶Aytüre, ...Demos ve Boule Üzerine, s. 60, Hasan Malay, "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması", **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 3, 1987, s. 21.

Antik kentin *polis* temel özelliği; etrafındaki kırsal kesim için yargısal, kültürel ve dinsel bir merkez oluşturmaya idi. Çevresi ile birlikte kenti temsil eden yargısal merkez¹⁰⁷ dışında *polis*, politik anlamda bakıldığında siyasi kurumların da merkezi konumunu almıştır.¹⁰⁸ Bu açıdan bakıldığında, her *polis*in resmi konuklar için misafirhane, ziyafetlerin verildiği salon, başta Hestia olmak üzere kült merkezi, devlet arşivi, heykel ve büst sergisi, mahkeme salonu ve sosyal yardım kuruluşu gibi çok farklı fonksiyonlar için kullanılan,¹⁰⁹ yöneticiler binası anlamına gelen, *boule*'nin alt komisyonu olarak görev yapan¹¹⁰ *prytaneion* yapısı mevcuttu. Belirli bir süreyle yetkili olarak seçilen, *boule* (kent meclisi) yönetim kurulunun (*prytaneis*) toplandığı, panhellenik oyunlarda galibiyet kazanan veya onurlandırmayı hak eden vatandaşlara bu onurların dağıtıldığı¹¹¹ yer *prytaneion*du. 1998 yılında yapılan kazılarda Metropolis *bouleuterion*unun hemen kuzeyinde *prytaneion* yapısının olabileceği düşünülmekteydi. Ancak 1999 yılında, alanda devam eden kazılar neticesinde olabileceği düşünülen *prytaneion* açığa çıkmamış bunun yerine basamakların oturduğu ana kaya taş yatakları ortaya çıkmıştır.¹¹² Bundan dolayı düşüncelerinden vazgeçip kazıya devam etmemişlerdir. Yine de ana kayanın yer almadığı alanda yapılan kazılarda bir yapıya ait buluntulara rastlanmamış olsa da heykel kaideleri, sütun tamburları ve bir adet eksedra bulunmuştur. Böylece hem buluntular hem de ele geçen yazıtlar sayesinde bu boş alanın, *Metropolis Devlet Agorası* olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden bölgede bir *prytaneion* olması fikri hâlen geçerliliğini sürdürmektedir.¹¹³ 1997 yılında kentin *yukarı hamam-gymnasion* yapısında bir yazıt bulunmuş, Metropolis'te *presbyteroi meclisi* olduğunu kanıtlar niteliktedir. Engelman¹¹⁴ yazıtı incelemiş, yazı formu ve kişi adları neticesinde buluntunun Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğunu bildirmiştir. Bu sayede kent meclisine ait üst kurulun (*Presbyteroi ya da Prytaneis Kurulu*) varlığı da kanıtlanmıştır. *Presbyterion* kurulunun varlığını kanıtlayan başka yazıtlara da örnek vermek mümkündür; “*Presbyteroilar güzel ve iyi adam, güzel ve ün sever bir şekilde gymnasiarkos'luk yapan, Hegesias oğlu [----] genes'i,*

¹⁰⁷Wolfgang Liebeschuetz, “Antik Kentin Sonu”, **Geç Antik Çağda Kent**, (Ed. John Rich), (Çev., Suna ve Ertuğrul Güven), Homer Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 1.

¹⁰⁸Michael Ivanovitch Rostovtzeff, **Social and Economic History of the Hellenistic World I-III**, Oxford University Press, Oxford, 1941, s. 1180.

¹⁰⁹Öz, 2006, ss. 157-158.

¹¹⁰Tekin, s. 63

¹¹¹Walter Eder Bochum, 2001, “Prytanen”, **Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike**, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart, Cilt: 10, ss. 493-494; Serpil Aytüre, **Roma İmparatorluk Dönemi'nde Smyrna'nın Yönetim Düzeni ve Memuriyetleri**, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, s. 10.

¹¹²Öz, 2006, s. 162.

¹¹³Öz, 2006, s. 162.

¹¹⁴Helmut Engelman, “Inscripfen aus Metropolis”, **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik**, Cilt: 125, 137-146. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1999, s. 139.

erdeminden ve kendilerine hayırsever (olmasından) dolayı onurlandırdı”.¹¹⁵ Metropolis çevresinde bulunan bu yazıt, *Presbyteroi* Kurulu’nun, memuriyet kadrosunda yer alan vatandaşların onurlandırılmasında yüksek yetkisinin bulunduğunu göstermektedir. Kentte bulunan bir diğer yazıt bu bilgiyi doğrulamaktadır; “...*Asklepiades’in kızı Aleksandre Myrton gymnasionun başına geçtiğinde Presbyteroi'nin aldığı karara göre, Augusti ve Presbyteroi topluluğu için bağışta bulunanlar (burada listelenmiştir) ..*”.¹¹⁶

Bununla birlikte Yeniköy, Metropolis çevresinde, panhellenik oyunlarından biri olan ve diğer deyişle güreş müsabakaları anlamına gelen *pankration*¹¹⁷ ilgili bir yazıt bulunmuştur. “...*Tykhe, Palaestradaki medeni sporu barbarca bir spora dönüştürdüğü için talihsiz olan Polemarkhos, korkunç bir hastalık sebebiyle değil; Pankration’da galibiyet için yapılan karşılaşmadaki maçta öldürüldü. Yirmi (yaşındaydım)...*”¹¹⁸ Hellenistik Dönem’e tarihlenen yazıtın *prytaneion* ile bağlantısı bilinmemektedir ancak panhellenik oyunlarda galibiyet kazanan veya onurlandırmayı hak eden vatandaşların onurlandırması bu yapıda dağıtıldığı için bu yazıt da kentte *prytaneion* yapısının olabileceği düşüncesi doğurmaktadır.

Metropolis kent meclisinin toplantı mekânı olarak kullanılan ve Yunanca *boule* (*βουλή*) kelimesinden türeyen *bouleuterion* (*βουλευτήριον*) 1998-1999 yıllarında ortaya çıkarılmıştır. Yapı, ele geçen mimari ve plastik buluntulara göre¹¹⁹ Pergamon Krallığı zamanında, olasılıkla çevresindeki kamu yapılarıyla birlikte bir yapı programı çerçevesinde planlanarak MÖ 2. yüzyıl ortası veya biraz öncesinde inşa edilmiş olmalıdır.¹²⁰ Nitekim *bouleuterion*da bulunan *decretum*, Apollonios Dossier adlı bir kişinin bu tarihte onurlandırıldığını göstermektedir.¹²¹ Metropolis’e ait en nitelikli zırlı heykel de *bouleuterion*da belirlenmiştir.¹²² Yine bu yapıda tespit edilen bir başka zırlı heykel parçası da *bouleuterion* ve çevresinde olasılıkla meclis tarafından onurlandırılmış komutan ya da

¹¹⁵EDEN, No: 19.

¹¹⁶EDEN, No: 22.

¹¹⁷Pankration yani Pankreas Antik Olimpiyat Oyunları içerisinde bir dövüş sporuydu. Bu spor dalı çok tehlikeliydi ve bu nedenle, bu dövüş sporunda çoğu uygulama serbestti. Öyleki bu sebepten dolayı rakiplerden biri müsabakada ölebiliyordu. Pankration ’da uygulamam teknikler; parmak kırma, boğma, tekme, yumruktur. Ayrıca pankreas dövüş sporunda yasaklarda bulunuyordu. Bu yasaklar; rakibi ısırma ve gözlerini oymaktı. Pankration, Olimpiyat Oyunlarına daha sonradan dahil edildi. Fakat sonra çok popüler bir spor oldu. Nitekim mücadelelere birçok seyirci katılıyordu. Bu yarışmada para ödülleri diğer dallardakinden biraz daha fazlaydı ve güreş bir tarafın yenilgiyi kabullenmesi halinde son bulmaktaydı, bkz. Samet İkibeş, “Antik Olimpiyat Oyunları ve Ölüm Sporları Pankreas”, ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Journal of Institute of Social Sciences Cilt: 11, Sayı: 1, 2020, s. 253; Tamay Tekçam, Arkeoloji Sözlüğü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 163.

¹¹⁸EDEN, No: 162.

¹¹⁹R. Meriç, 2003, s. 125.

¹²⁰Apollonios yazıtına göre, Pergamon Kralı II. Attalos zamanında (MÖ 159-138) kentte bir *bouleuterion* bulunmaktaydı. Bu veriye dayanarak *bouleuterion*un inşa tarihi belirlenmiştir. Bkz. R. Meriç, 2003, s. 115.

¹²¹Aybek, Metropolis’ten İki Komutan..., s. 294; Dreyer ve Engelmann, 2003, ss. 4-11.

¹²²Aybek, Metropolis İonia I Heykel..., ss. 62-65.

yöneticilerin zırlı heykellerinin burada sergilenmekte olduğuna işaret etmektedir.¹²³ Ele geçen senatör heykellerinin, üst platformda nişlerin içine yerleştirildiği düşünülmektedir.¹²⁴

Metropolis'te, *stoanın* üst terasında, Bizans surları tarafından ikiye bölünen *bouleuterion* yapısı, kareye yakın bir plana sahiptir.¹²⁵ Beş tanesi izlenebilen oturma sıralarının, gerçekte 12 adet olduğu ve yaklaşık 360 kişilik oturma kapasitesine sahip olduğu düşünülmektedir. Oturma sıralarının arasındaki, kenarı aslan ayaklı üç merdivenden başka, duvar kenarlarında üst platforma ulaşan iki merdiven (*ambulacrum*) daha vardır. Üst kısma çıkmak isteyen meclis üyeleri, bu merdivenleri kullanarak, yapılan konuşmayı engellemiyorlardı.¹²⁶ Halk konseyi anlamında; *άλία, Ἀπέλλα, ἐχρηδία* kelimeleri ile ifade edilen *agoranın* aslı toplanmak kelimesinden gelmektedir.¹²⁷ Bir araya gelmek, toplanmak anlamı olan *Ἀγορά* kelimesi ayrıca toplanılan, bir araya gelinen yer, alan anlamına gelmektedir ve ikinci anlamı daha ağır basmaktadır.¹²⁸ Metropolis'e ait olan politik agora, kazılmış olan meclis binası ile birlikte muhtemelen bir terasın üzerinde yer almaktaydı.¹²⁹ Ana kaya bulunmayan alanda yapılan kazı çalışmaları sırasında, Bizans Dönemi yapılarının altında başka bir yapıya ait olabilecek buluntuya rastlanmamıştır. Fakat çok sayıda sütun tamburu, heykel kaidesi ve bir eksedra ortaya çıkarılmıştır. Böylece hem buluntular hem de ele geçen yazıtlar sayesinde bu boş alanın, Metropolis Devlet Agorası olduğu düşünülmüştür.¹³⁰ Daha önce de bahsetmiş olduğum ve kent ile ilgili önemli bilgiler sunan Apollonios *decretumunun* ön kısmında yazılanlar bu düşüncüyü desteklemektedir; “...ve *agoranın en göze çarpan yerine mermer bir kaide üzerine onun (Apollonios'un) bronz bir heykelini yerleştirip... Ve onun (Apollonios'un) hükmü agorada bir kaide üzerine yazılsın ve ayrıca daha önce onun için geçerli olan karar da yazılsın ki halk, iyi insanlara ve doğruya karşı nasıl davranması gerektiğini bilsin ve kendi yönlerini erdeme çevirebilsinler; ve savaşta şehit olanların isimleri de yazılsın ki onlar da halk tarafından onurlandırılınsın.*”¹³¹

Yurttaşlarıyla birlik olmuş politik bir varlık olarak en üst noktaya ulaşmış olan *polis*, *demosun* politize olduğu, hatta *demosla* özdeşleşmiş bir devlet oluşumuyken Hellenistik Dönem içerisinde değişime uğramıştır. Öyle ki özgür *polis* ideali bir propaganda aracı olarak

¹²³Aybek, Metropolis'ten İki Komutan..., ss. 295.

¹²⁴Öz, 2006, s. 168.

¹²⁵Öz, 2006, s. 68.

¹²⁶Öz, 2006, s.168.

¹²⁷Glenn W. Most, “Agora”, **Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike**, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart, Cilt: 1, 1996, s. 267.

¹²⁸M. Müller, **Die Griechische Agora im Überblick**, EWVT, Berlin, 1993, s. 26.

¹²⁹Meriç, 1982, s. 32.

¹³⁰Öz, 2006, s. 162.

¹³¹EDEN, No: 215a.

görülmüş, imparatorluğun bütününde adı *polis* olan ve içeriğiyle Klasik Atina *polis*'ine benzetilmeye çalışılsa da politik statüsü Klasik *polis*'le benzeşmeyen yeni yerleşimler kurmak imparatorluğun ve diodokhların yayılma politikalarının temelini oluşturmuştur.¹³² Diodokhların bu propagandayı *ἐλευθερία* (*eleutheria*)¹³³, *αὐτονομία* (*autonomia*)¹³⁴ ve *δημοκρατία* (*demokratia*)¹³⁵ vaatleri ile sürekli kıldıkları görülür.¹³⁶ Sonuçta MÖ 3. yüzyılın başlarında *dēmokratia*'nın *polis* için en iyi sivil yönetim biçimi olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır.¹³⁷ Hellenistik Dönem Küçük Asya *polis*lerinde *autonomia*, *dēmokratia* ve *eleutheria* terimler birbirinin yerine kullanılmakta ve bunlar, yönetimdeki bağımsızlığı ifade etmekteydi.¹³⁸

Pers İmparatorluğu'nun fethinden sonra Büyük İskender'in kurduğu yeni yerleşimler, *polis*in özgün kurumları olan meclisler (*demos*, *boule*) mahkemeler, *gymnasion* gibi yapılarla kuşatarak *polis* yapısının monarşi içinde varlığını sürdürmesi sağlanmış ve bu kurumlar Klasik Dönem'de olduğu gibi çalışmalarını yürütmüştür.¹³⁹ Hellenistik Dönem'in önemli yapılarından olan *gymnasion*lar hem akademik hem askerî hem de kültürel eğitimin verildiği yerler olarak *polis* kültürüne büyük katkı sağlamışlardır.¹⁴⁰

Metropolis'in merkezi olarak tanımlanan Orta Kent'te tespit edilen üç yapı terası dik yamaçta anıtsal mimarinin inşa edilebilmesini mümkün kılmıştır. En üst terasta *bouleuterion* ve *devlet agorası* olarak tanımlanan alan, bir alt terastaki *stoa* arka duvarıyla desteklenmektedir. Başka bir deyişle *stoa* terası aynı zamanda *bouleuterion*un bulunduğu terasın istinat duvarı görevini üstlenmektedir. Aynı durum *stoa* terasının altındaki yukarı hamam olarak da tanımlanan *gymnasion* yapısının arka duvarı için de geçerlidir.¹⁴¹ Metropolis'te birbirine yakın inşa edilmiş *bouleuterion*, *devlet agorası*, *stoa* ve *yukarı*

¹³²Sultan Deniz Küçüker, “Doğuşundan Hellenistik Dönem’e Değin Hellen Polis'inin Kavramsal Boyutları”, **TAD**, Cilt: 35, Sayı: 60, 2016, s. 53.

¹³³Eleutheria=Dışa karşı özgürlük, bkz. Bülent İplikçioğlu, **Hellen Tarihi'nin Anahatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 34.

¹³⁴Autonomia=İç özgürlük, yani başka ilkelerin etkisini azaltan ya da bunları tümüyle yok eden özgün ilkelerin varlığı, bkz. İplikçioğlu, 2007, s. 34.

¹³⁵Demokratia=Halk egemenliği: Okhlokratia denilen “avam egemenliği”, salt demokrasinin dejenere olmuş bir biçimidir, bkz. İplikçioğlu, 2007, s. 35.

¹³⁶Küçüker, 2016, s. 54.

¹³⁷Shane Wallace, “Alexander the Great and Democracy in the Hellenistic World”, **The Hellenistic Reception of Classical Athenian Democracy and Political Thought**, (Ed. Mirko Canevaro ve Benjamin Gray), Oxford University Press, Oxford, 2018, s. 45.

¹³⁸John Ma, **Antiochos III and The Cities of Western Asia Minor**, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 161.

¹³⁹Mogens Herman Hansen, **Polis: An Introduction to the Ancient Greek City-State**, Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 132; Aytüre, ...Memuriyetleri, s. 12.

¹⁴⁰James Allan Evans, **Daily life in the Hellenistic Age: From Alexander to Cleopatra**, Greenwood Press, London, 2008, s. 38-40.

¹⁴¹Aybek, 2016, s. 114.

hamam-gymnasion yapılarının kent planı içerisindeki yakınlıkları, mimari işlevsellik ile sınırlı olmayıp kültürel ve politik açıdan da birbiriyle ilişkilidir. Strabon, Nysa’da bulunan iki *gymnasion* yapısından bir tanesinin yaşlılar tarafından kullanıldığını belirtmiştir.¹⁴² Nysa’da da *bouleuterionun*, şehir merkezindeki *agora* ve *gymnasion* yakınına inşa edilmiş¹⁴³ olması tesadüf değildir. Ayrıca kentte bulunan birçok yazıt, Nysa’da tıpkı Metropolis’deki gibi yaşlılar meclisi olduğunu desteklemiş; meclisle ilgili yapı *gerontikon* olarak adlandırılmıştır. Prof. Dr. H. Engelmann’ın değerlendirmelerine göre Erken Roma Dönemi’nde Aleksandra Myrton isimli bir kadının *gymnasion* yöneticisi olduğu sırada dikilmiş 37 satır yazıya sahip bir stelde, *gymnasiona triklinium* (üç kenarında masalar bulunan ziyafet sofrası) bağışlayan Kent ihtiyarlar Derneği (*presbyteroi*) üyelerinin isim listesi yer almaktadır.¹⁴⁴ 1997 yılında yapılan Metropolis kazılarında heykel kaideleri bulunmuş, Menelaos oğlu Demetrios adına dikilmiş heykel kaidesinde (*Env. HM 97-230*) geçen yaşlılar meclisi ifadesine göre kentte daha erken bir tarihte (MÖ 3.-2. yüzyıl) *gerontikon* oluşumu bulunduğu düşünülmüştür. Kentte bulunan *gymnasion* yapılarının yaşlılar için hizmet verdiği Strabon tarafından desteklenmektedir. Buna bağlı olarak *bouleuterion* ve *devlet agorasında* geçirilen yoğun bürokratik görüşmelerden önce veya sonra meclis üyelerinin rahatlamak için gidebilecekleri mekânın fazla uzakta olmaması şaşırtılacak bir durum değildir.¹⁴⁵ Bu durum Metropolis’te birbirine yakın inşa edilmiş *bouleuterion*, *devlet agorası*, *stoa* ve *yukarı hamam-gymnasion* yapılarının birbirleriyle olan ilişkisine dair önemli bilgiler sunmaktadır.

Büyük İskender’le başlayan ve Actium Savaşı’na kadar süren Hellenistik Dönem’de (MÖ 334- MÖ 31) Hellenlerin sosyal ve siyasal hayatında çok büyük değişiklikler cereyan etmiştir. Bu değişim, özellikle MÖ 3. ve 2. yüzyıllarda hız kazanmış, Hellen kentleri üzerinde daha etkili olmuştur. Klasik Dönem’deki *polisten* farklı olarak halk arasında özel ve ayrıcalıklı bir yeri olan ve devlet gücünün organları durumundaki memurlar sınıfında bulan bir sistem ortaya çıkmıştır.¹⁴⁶ Bu süreçte *poliste* yaşayan kişilerin sosyal statülerinde farklılıklar meydana gelmiştir. Kentte imar çalışmaları zenginleşmiş, yapılar gösteriş kazanmış, eğitim önem kazanmış, eğlence ve oyunlara ayrılan harcama artış göstermiştir. Tüm bu değişimler neticesinde artan giderlerin karşılanması için kent zenginlerinin maddi

¹⁴²Strabon, 1991, XIV, 1, 43.

¹⁴³William Andrew McDonald, **The Political Meeting Places of the Greeks**, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1943, s. 243.

¹⁴⁴Recep Meriç ve Akın Ersoy, (1999). “Metropolis 1997 Yılı Kazı Raporu” **20. KST**, , Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, Cilt: 2, s. 338.

¹⁴⁵Öz, 2006, s. 178.

¹⁴⁶Bülent İplikçioğlu, **Eski Batı Tarihi I**, TTK, Ankara, 1997, s. 120.

yardımlarına ihtiyaç duyulmuştur. Kent ekonomisine bağlı olarak *euergetes*¹⁴⁷'in önemi giderek artmıştır. Yüksek mevkie mensup olan kadınlar ve yabancılar bu durum neticesinde statü değişikliği yaşamışlardır. Yönetimde söz sahibi olmaya başlamaları, toplum içindeki statü değişikliğinde önemli bir sonuçtur. Metropolis için bu konudaki en dikkat çekici örnek, *yukarı hamam-gymnasionda* yöneticilik yapan Aleksandra Myrton adlı kadındır. Metropolis'te kadın yönetici ve hayırseverlerin isimleri onurlandırma listelerinde geçmiş olmasına karşın Myrton bir yönetici olarak en somut biçimde karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁸

Hellenistik krallıkların Romalılar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra onların rolünü varlıklı vatandaşlar üstlenmiş; yeni hayırseverler olarak, kamu binaları ve festivalleri finanse etmek, şehirlerin borçlarını hafifletmek ve ayrıca muhtaç vatandaşlara yardım etmek için zenginliklerini kullanmışlardır. Bu durum, varlıklı ailelerin itibarlarını ve toplumsal sermayelerini pekiştirmelerini, özellikle de kendilerine minnet duyan şehirlerden onurlandırma yazıtlarını ve heykellerini kendi topraklarına çekmelerini sağladı.¹⁴⁹ Değişen düzenle beraber kent zenginleri, memuriyet elde edebilmek ve buna paralel olarak prestij kazanabilmek için büyük uğraşlar içine girdiler. Metropolis *stoas*ında bulunan ve MÖ 1. yüzyıl'ın 2. yarısına tarihlenen bir yazıt, “*Şehre karşı hayırsever olduğunu ve en zor durumlarda dahi değerli olduğunu kanıtlayan, halkın hayırseveri olan Lusius'un oğlu Lusius Lisinius Balbus'a.*”¹⁵⁰ ifadesiyle hayırseverlik kavramına dair destekleyici bir bilgi sunmaktadır. (Şekil 14) Lusius Lisinius Balbus kişisi, *bouleuterion* yapısının bir alt terasındaki *stoda* bulunmuş olan bu yazıt ile beraber ismini duyurmuş, halk arasında prestij sahibi olmuş olmalıydı. Yaşlılar meclisi tarafından hayırseverlik unvanına layık görülen kent memuruyla ilgili bir başka yazıtta ise “*Presbyteroslar; güzel ve iyi adam olan, güzel ve ünsever bir şekilde gymnasiarkosluk yapan, Hegesias oğlu [---]genes'i, erdeminden ve kendilerine hayırsever (olmasından) dolayı onurlandırdı.*”¹⁵¹ ifadeleri karşımıza çıkar. Bu belge, memuriyet elde edebilmek ve buna bağlı olarak hayırsever unvanına sahip olup prestij kazanabilmek için gösterdikleri çabalara örnektir.

¹⁴⁷Topluma gönüllü olarak yardımda bulunan kişilere hayırsever anlamında *euergetes*, yapılan işe ise *euergesia* denilmektedir. *Euergetes*, eski bir Hellen sistemi olan *leitourgia* ile gelişim göstermiştir, bkz; Hüseyin Üreten, “Kyzikos’lu Bir Kadın Euergetes; Kraliçe Apollonis”, *TAD*, Cilt: 23, Sayı: 36, 2004, s. 253.

¹⁴⁸EDEN, No: 22; Aybek, 2016, s. 121.

¹⁴⁹Benjamin Gray, “Geç Hellenistik Dönem Anadolu’da Hayırseverliğin Yararlarını ve Sorunlarını Tartışmak”, **Tarih Boyunca Anadolu’da Hayırseverlik, Birinci Uluslararası Suna & İnan Kırac Akdeniz Uygarlıkları Sempozyumu** (Ed. Oğuz Tekin, Christopher H. Roosevelt, Engin Akyürek), Koç Üniversitesi, Antalya, 26-29 Mart 2019, s. 4.

¹⁵⁰EDEN, No: 52.

¹⁵¹EDEN, No: 19.

Antik Dönem’de devletlerin birçoğu yurttaşlarını kütüğe kaydetme geleneğine sahipti.¹⁵² Klasik Dönem’de *isopoliteia* anlaşmaları ile kişilere vatandaşlık hakkı tanınıyordu. Bununla beraber bu dönem içerisinde bir kişi birden fazla *poliste* vatandaş olma hakkını elde edebilmekteydi. Ancak Hellenistik Dönem ile beraber bilinen bu uygulamaların aksine öncelikler değişmiş, vatandaşlık kavramı onur ya da statü simgesine dönüşmüştür. Bazı epigrafik veriler Anadolu’daki Ephesos gibi önemli kentlerde vatandaşlık satışı uygulandığı bilgisini sunmakta olup bunun sebebi önemli derecede azalmış olan nüfusla ilişkilendirilmiştir. Ancak Sartre’a göre vatandaşlık sayıca çok az kişiye verilmektedir ve bu durum vergiyle alakalıdır. Çünkü *polis*in vatandaşlığı bencilce bir düşünceyle, kendi istek ve çıkarlarına uygun olan kimselere verilmiştir. Bu kimseler genel itibarıyla yönetici subayları, paralı asker birlikleri ya da yabancı *euergetes*lerdir. Aksi takdirde vatandaşlık hakkına sahip olan kişi sayılarının artması, *euergetes*lerin hayırseverlik adına yaptığı bağışlardan yararlananların sayısının artmasına sebep olacaktı. Elbette pay sahipleri böyle bir sonucu kabul etmek istemezdi.¹⁵³ Metropolis’te Klasik Dönem’e ait hiçbir bilgi olmamasına karşın kentin Hellenistik Dönem ile ilgili detaylı bilgilerine epigrafik belgeler sayesinde ulaşabiliyoruz. Kente ait olan ve üzerinde çalışılan onurlandırma yazıtları, bahsi geçen dönem içinde hayırseverlik kavramının ne denli önemli olduğunu bizlere göstermektedir. “*Demos, Diophantos’un oğlu Teognetos’u, onlara (vatandaşlarına) karşı hayırseverliğinden ve erdeminden dolayı onurlandırdı.*”¹⁵⁴ (Şekil 13)

Her ne kadar yurttaşları kütüğe kaydetme geleneği bulunuyor olsa da Aristoteles’e göre devlet sınırlarında yaşamını sürdüren herkes vatandaşlık hakkına sahip olamamaktaydı. “*Genel olarak mahkemelere katılan, dava açma ve dava edilme olasılığı olan kişilere vatandaş denir. Ancak bu tanım son derece belirsizdir, örneğin bir ticaret anlaşmasına yabancı bir insan da taraf olabilir*”¹⁵⁵ sözleriyle düşüncelerini pekiştiren Aristoteles’e göre mahkemeye başvurabilen, dava açabilen ve bununla beraber kendisiyle alakalı dava açılan bir kişi tüm bunlara rağmen yurttaş olarak kabul görmeyebilir. Çünkü yurttaş olarak kabul görmek için, bu kişinin aynı zamanda yaşamaya dâhil olması gerekir.

Kent devletinde nüfusun görece az kısmını özgür erkek yurttaşlar oluştururken, diğer büyük kısmını onların eşleri ve çocukları, kentte yaşayan yabancılar ve köleler

¹⁵²Hansen, s. 107.

¹⁵³Maurice Sartre, *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre à Dioclétien: IVe siècle av. J.C.-IIIe siècle apr. J.C.* Paris, 1995, ss. 65-70.

¹⁵⁴EDEN, No: 6.

¹⁵⁵Aristoteles, *Politika: Çev: Bütün Yapıtları -3*, (Çev., Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2017, 1275a: 89.

oluşturuyordu.¹⁵⁶ Yabancılar statüsünde olup vatandaşlık hakkına sahip olmayanlar belli bir düzende devlete vergi ödemekle yükümlüydü. Metropolis'in devlet sınırları içerisinde; özgür yurttaşlar (*politai*), asker temelli yurttaşlar (*strategoï*), yabancılar (*katoikos*), azatlılar (*vindictae*), köleler (*doulos*) kentin nüfusunu oluşturmaktaydı. Metropolis *bouleuterion* yapısının yakınlarında bulunan ve daha önce de bahsetmiş olduğum Apollonios *decretumu*; kentin sosyal yaşamı, bu yaşantı içinde hayatlarını sürdüren vatandaşlara dair bilgiler ve yönetim düzeniyle ilgili birçok verinin elde edilmesine yardımcı olmuştur. Bununla beraber Prof. Dr. Boris Dreyer'in Metropolis çevresinde bulunan diğer yazıtların üzerindeki çalışmaları da kent nüfusunun dokusuna dair bilgilere destek olmaktadır.

Diodokhlar, hem aralarında sürdürdükleri mücadeleler sırasında hem de yeni gittikleri alanlarda kendi güvenlikleri ve yürütmeleri gereken sistematik yayılım için askeri kontrole ihtiyaç duymuşlardır.¹⁵⁷ Buna bağlı olarak Büyük İskender'in ardılları yeni yerleşimler kurmuş, şehirleşme yolunu izlemiştir. Kurulan yerleşimler, ilk zamanlarda Makedon ordugâhlarının bir araya gelerek oluşturduğu kolonilerdir. Daha sonraları sivil halkın göç etmesiyle bu koloniler büyük yerleşimlere dönüşmüştür. İşte Makedon kökenli, bu garnizon kolonilere *katoikia* adı verilmiştir.¹⁵⁸

Hellenleşme projesi olarak ortaya çıkmış olan *katoikiaya*; Hellenistik Dönem'de yerli halkın yoğun nüfusa sahip olduğu Anadolu bölgelerinde rastlanmaktadır.¹⁵⁹ Küçük Menderes Havzası, Antik Dönem'deki ismi ile *Kaystros* (*Κάυστρος*), çoğunlukla kırsal yerleşim birimleri ile temsil edilmektedir. *Kaystros* Havzası'nda yer alan ağırlıklı yerleşim tipi *kome* ve *katoikialardır*. Ephesos kentinin teritoryumu olan *Kaystros* ayrıca Metropolis ve Hypaipa kentlerinin de teritoryumunu oluşturmaktadır.¹⁶⁰ Verimli *Kaystros* (Küçük Menderes) havzasının batı ucunda kurulan Metropolis, ovaya hâkim pozisyonu sayesinde hem ana yolları hem de yakın çevresindeki tarım arazilerini kontrol altında tutmaktadır.¹⁶¹ *Kaystros* havzasında şehirleşme olgusunun Hellenistik Çağ'a kadar uzadığı hem yazılı kaynaklar ve hem de arkeolojik veriler yardımıyla söylenebilir. Havzada yoğun bir yerleşimin varlığı Strabon tarafından da vurgulanmaktadır. MÖ 1. yüzyılda şehirleşmeye başlayan *Kaystros*lular, Roma Dönemi öncesinde, orta bölümde, dağınık köy toplulukları (*katoikia*)

¹⁵⁶Tekin, s. 63.

¹⁵⁷Ayşe Gül Akalın, "Hellenleştirmede Bir Yerleşim Ögesi: Katoikia", **TAD**, Cilt: 25, Sayı:39, 2006, s. 66.

¹⁵⁸Akalın, 2006, s. 66.

¹⁵⁹Ali Özkan, 2018, "*Kaystros* Havzası'nda Antik Dönem Kırsal Yerleşim Düzeni: Dideiphyta Katoikia Örneği" **Eskiçağ Yazıları 12, Akron Eskiçağ Araştırmaları**, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, s. 208.

¹⁶⁰Özkan, s. 203.

¹⁶¹Aybek ve Arslan, 2022, s. 342.

hâlinde yaşıyorlardı. Küçük Menderes havzasında tespit edilen elliye yakın yerleşme yerinin büyük bir çoğunluğu yamaç ve eteklerde bulunurken bir bölümü ise -*Bukolion*, *Khondria* gibi- ova yerleşmeleri hâlindeydi.¹⁶²

Khondria, *Kaystros* havzasında yer alan ve *polis* statüsü olan Metropolis'in territoryumunda bulunan kırsal bir yerleşimdir. Torbalı'ya bağlı olan yerleşim yeri günümüzde Şehitler köyü olarak bilinmekte olup Metropolis'in yaklaşık olarak 13 km uzaklığındadır. Bahsi geçen köy etrafında ve Metropolis çevresinde bulunan yazıtlar, köyün varlığını kanıtlar niteliktedir. ‘‘*Athanikon'un iyi ve düzgün yaşayan oğlu, (onurlandırılan) Khondrialı Ale[ksandros], [‘dan beri - -] ‘de öldü [- - -]*’’¹⁶³ Günümüz Şehitler köyünde bulunan yazıt, Metropolis'in *katoikialarından* olan Khondria'nın yaşayanları ile ilgili bizlere bilgiler sunmaktadır. Kentte geçici ya da kalıcı olarak yaşayıp yine de kentin vatandaşı olmayan, özgür insan olarak yaşamını sürdüren Athaniko'nun oğlu Aleksandros, kentin yabancı kimselerinden sayılmış olmalıdır. Buna bağlı olarak vatandaşlık hakkına sahip olmayıp *katoikos*, *paroikos*, *metoikos* gibi çeşitli isimlerle anılmış olması muhtemeldir. Bazı araştırmalar, bu terimlerin birbirlerinin yerine kullanılabildiklerini ortaya koymaktadır.¹⁶⁴ Yabancı kimseler sosyal hayatta diğer vatandaşlardan farkları olmamasına karşın siyasal hayata dâhil olamamıştır. Yine de her mesleği seçebiliyor olmaları kendileri için büyük avantaj sağlamıştır. Bu bağlamda bankacılık, zanaat, tüccarlık gibi iyi kazançlar sağlayacak iş gruplarında kendilerini gösteriyorlardı. Neticede yabancı insan grubu, zengin tabakayı oluşturan kişileri kapsamaktaydı. Hatta bazıları *euergethes* (hayırsever) unvanıyla anılıyordu. Yukarıda bahsi geçen Khondrialı Aleksandros, kent merkezinde yaşayan vatandaşlardan olmamasına karşın ölümünün ardından erdemli bir hayat sürdüğü için onurlandırılmıştır. Bu durum, vatandaş olarak sayılmasalar dahi yabancı kimselerin sosyal hayatta diğer vatandaşlardan farkları olmadığını göstermektedir. Şehitler köyünde bulunan bir diğer yazıt Aurelius Antonius ve Aurelia Tatiana'nın Khondria'daki mezarı ile ilgilidir. ‘‘*Aurelius Antonius bu mezarla, Aurelia Tatiane ise Aurelius Trophimus, Ammianus ve Zosimus'un izniyle kuzeydeki yatılacak yerle ilgilenir. Başka kimsenin buraya gömülmesine izin verilmez. Biri buralara başka birini gömmeye veya buradaki yazıyı silmeye cüret ederse, hazineye 1000 dinar*¹⁶⁵ ve Khondria köyüne 500 dinar ödeyecek.’’¹⁶⁶ Khondria köyünde yaşayan Aurelius

¹⁶²Meriç 1988, s. 207.

¹⁶³EDEN, No: 163.

¹⁶⁴Sartre, s. 286.

¹⁶⁵Metropolis'de 1 trikline o sırada 100 drahmi ederdi, bkz. Utku İnce, **Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Metropolis'in Ekonomisi**, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2011, s. 34.

Antonius ve Aurelia Tatiana, Metropolis yönetim düzeninde önemli bir yere sahip olan Trophimus¹⁶⁷, Ammianus¹⁶⁸ ve Zosimus¹⁶⁹'un izni neticesinde kendi isimleri adına mezar anıtı yaptırmış olmalılardır. Ancak bu yazıtta gördüğümüz bir diğer önemli husus Khondria köyünün de kendi düzeni içinde bir hazinesi olması ve bazı noktalardan gelir elde ediyor olmalarıdır. ‘‘*Khondria (Köy) sakinleri, Demetrios'un torunu Apollonios'un oğlu rahip Andronikos ile birlikte (bu sunağı) [Apollon] Pengasites'e adadılar.*’’¹⁷⁰ MS 2.-3. yüzyıla ait olan Khondria köyü ile ilgili yazıt, Hellenistik Dönem ile başlayan *katoikia* kavramının Roma İmparatorluk Dönemi’nde Metropolis’te devam ettiğini bizlere göstermektedir. Bu süreçte *katoikiada* yaşayan yabancılar, köy sakinleri olarak kayıtlarda yerini almıştır. Bu durum, yabancıların Roma İmparatorluk Dönemi’nde de vatandaşlık hakkına sahip olmadığını düşündürmektedir. Bununla beraber yazıtta da görüldüğü üzere Metropolis’in din alanındaki önemli kişisi, rahip Andronikos ile ortak bir çalışmada yer alıp kentin Apollonion Pengasites¹⁷¹ kültü için bir sunak yaptırmışlardır.

MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir başka yazıtta ise Metropolisli bir kadın vatandaşın konumuyla ilgili bizleri aydınlatan *presbyteroi*’nin aldığı bir karar neticesinde, Augusti ve *presbyteroi* topluluğu için bağışta bulunanların isimleri listelenmiştir: ‘‘*Augusti’nin ve evdeki halkın talihi ve refahı için. Aleksandre’in oğlu, Reksimakhos’un torunu Aleksandre, Dystros ayının ikinci gününde rahipti. Asklepiades’in kızı Aleksandre Myrton gymnasionun başına geçtiğinde presbyteroinin aldığı karara göre, Augusti ve presbyteroi topluluğu için bağışta bulunanlar (burada listelenmiştir). [-----] krates [(yeniden) (bir şeyi)] kendi kaynaklarından finanse etti ve ayrıca] gymnasiark iken [(bilinmeyen)] dikti.*’’¹⁷²

Yazıtta hamamın kadın yöneticisi olarak bahsedilen Aleksandre Myrton isimli bir kadın ve aynı zamanda meclis üyesi (*presbyteroi*) olan arkadaşı onurlandırılmaktadır.¹⁷³

¹⁶⁶EDEN, No: 216.

¹⁶⁷Smyrna’lı Agathopus Metropolis arazisine kendisi ve ailesi için bir mabet yaptırmıştır. Mabedin bodrum katına *πυρία* şeklinde bir lahit dikilmiş ve sadece üç kişiyi alması amaçlanmıştır: Agathopus’un kendisi, annesi ve karısı. Fakat Agathopus’un uzun süredir ailenin parçası olarak gördüğü, güvenilir olarak tanımladığı, Metropolis kent vatandaşı Trophimus da yer almaktadır. Bu durum Trophimus’un diğer kentlerle yakın ilişkisi olan, önemli bir Metropolis vatandaşı olduğunu düşündürmektedir, bkz. EDEN, No: 230.

¹⁶⁸Ammianus, Metropolis kentinin bir hayırseveri olarak onurlandırılan Athenagoras’ın akrabası ve şehrin en yüksek organında iki kez en yüksek sulh hâkimi yani arkhon pozisyonunda bulunan, şeref ve şeref heykelinin dikilmesi ve ücretinin ödenmesi ile ilgilenen, Metropolis için önem arz eden bir vatandaşdır, bkz. EDEN, No: 51.

¹⁶⁹Mezar taşında tasvir edilen miğferden de anlaşılacağı gibi, rahibin babası Zosimos da Ares kültüründe etkin ve önemli bir kişiydi, bkz. EDEN, No: 102.

¹⁷⁰EDEN, No: 156.

¹⁷¹Ayrıca, Metropolis’te başka tanrılar da epigrafik olarak belgelenmiştir, ancak konumları bilgi eksikliğinden bilinmemektedir. Bunlar Dionysos’u ve yerel bir Apollon biçimini içerir. (Apollon Pengasites), bkz. Sponsel, s. 32.

¹⁷²EDEN, No: 22.

¹⁷³Aybek ve diğerleri, 2009, s. 105.

Asklepiades'in kızı olan ve *gymnasion* yöneticisi Metropolisli Aleksandre Myrton'un isminin yer aldığı bu liste, özgür bir kadın vatandaşın haklarını ve bulunduğu statüyü göstermesi açısından önemli bir yere sahiptir.

2.1.1. *Demos ve Boule*

Bir şehir devletinin en önemli siyasal kurumlarını, bir danışma ve idare meclisi (*boule*) ile halk meclisi (*demos*) oluşturmaktaydı. Eski Yunan siyasal yaşamının en önemli kurumu olan ve teorik olarak ayda iki ya da üç kez toplanan Halk Meclisi'ne 18 ya da 20 yaşını doldurmuş ve bağlı oldukları *demos*a kayıtlı olan erkek yurttaşların tümü katılabiliyordu.¹⁷⁴ Kent için oldukça önemli olan Apollonios *decretum*unun yorumlarına göre her ayın 6. günü rutine girmiş olarak İonia Metropolis'inde *ekklesianın* toplanma günüdür. Kentteki bu uygulama MÖ 133'ten önce ve sonra bozulmamıştır.

Demos; kanun koyma, kent memurlarını seçme ve yargı işlevlerini yazılı yasalar çerçevesinde Halk Meclisi toplantılarında oylama yoluyla kullanmaktaydı.¹⁷⁵ Yasama ve yargı gücü *demosun* elinde olup burada iç ve dış politik olaylar görüşülür, savaş ve barışa karar verilir, yargılama ve sürgüne gönderme kararları alınır. Kleisthenes reformları ile Atina içinde *demosun* yürütme otoritesini ele geçirdiğini Aristoteles, *Athenaion Politeia* adlı eserinde konu etmiştir.¹⁷⁶ *Demosun* belirlediği kanunları ve yasaları koruyan bir diğer siyasal organ ise *Aereios Pagos* meclisiydi. Yöneticilerin, belirlenen yasalar çerçevesinde hareket edip etmediği bu meclis tarafından kontrol edilmekteydi.

Boule ise üzerine konuşulacak, oylamaya sunulacak ve tartışılacak konuların görüşüldüğü danışma meclisiydi. *Boule*, *demosun* oyuna sunulacak konular hakkında ön hüküm verir; *demos* ise *boulede* görüşülmemiş hiçbir konu hakkında hüküm vermezdi.¹⁷⁷ *Boule* yürütme yetkisine sahip olmakta, bir nevi günümüz hükümeti ile aynı konumda bulunmaktaydı. Mecliste bulunan kişiler belli bir sayıda olup bu sayı her kentin kendi düzenine göre değişiklikler göstermekteydi ve kişiler halkın oylamasıyla, yöntemiyle mecliste yerini alıyordu. Önemli olan diğer unsurlardan biri de seçilen kişilerin otuz yaş üstünde olmasıydı. Bu bir tercih değil, zorunluluktan. *Boulede* yer alan bu bireyler bir yıl boyunca görevlerine devam ederlerdi. Ancak nadir zamanlarda bu görevin iki yıla uzadığı da olurdu.

¹⁷⁴Tekin, s. 62.

¹⁷⁵Gülden Peker, **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pamphylia'da Kent Memuriyetleri**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2012, s. 29.

¹⁷⁶Sultan Deniz Küçüker ve Türkan Banu Güler, "Demokratia-Oligarkhia: Erken Hellenistik Dönem'e Değin Demokrasi ve Oligarşi'nin Tarihsel Gelişimi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 41, Sayı: 72, 2022, s. 89.

¹⁷⁷Aytüre, ...Memuriyetleri, s. 16.

Hatta bazı örnekler sayesinde görevi altı ay süren *bouleutes*ler de bilinmektedir. Stratonikeia, *boulede* altı aylık süreyle görev yapan kişiyi belgelemiştir.¹⁷⁸

Metropolis'in Apollonios *decretumunda* *demos* ile olan ilişkiler sık sık dile getirilmiştir. Kararnamenin 35. dizesinde korunan “*dedohtai toi Demoi*” kalıbı bizlere *decretumun* *bouleuterion* yanlısı olduğunu göstermektedir. Kararnamenin 9 ile 13. dize aralığında *demosun* çıkarımlarına değinilmiştir. Bununla beraber Aristonikos isyanını bastırmak için Thyateira'da karşı karşıya gelen Apollonios ve kentin diğer askerleri için bir yardım birliğinin gönderilmesine ilişkin olan gerekliliğin aciliyetinin *demosu* sunulması bilgisi, 19 ile 24. satır aralığında yer almaktadır. Yazılı belgelerle elde edilen bilgiler, Metropolis *demosunun* kentin mühim konuları hakkında kararlar verdiğini, içi ve dış siyasal meselelerde önemli bir organ olduğunu, savaş ve kahramanlık konularıyla ilgili onurlandırma hükmüne sahip olduğunu ve elçilerin kabulünü sağladığını anlamaktayız.

Hellenistik Dönem'de *polis*lerin kendi düzenleri içine yaşadığı anlaşmazlıklarla ve çözüme kavuşturulması gereken konularla ilgili olarak, mahkeme bağlayıcı bir karar vermeden önce arabuluculuk yöntemiyle soruna çözüm bulmaya çalışırdı.¹⁷⁹ Sheila Ager'e göre arabuluculuk süreci daha esnek bir işleyişe sahip olup yasallık çerçevesine olan bağlılığı o kadar da kuvvetli değildir.¹⁸⁰ Metropolis kent sınırları içinde arabuluculuk sistemine yönelik olarak bilgiler, kentin işleyişiyle alakalı detaylı fikirler sunan Apollonios *decretumunda* karşımıza çıkmaktadır. Kararnamenin yan cephesinde, 23 ile 27. satır aralığında onurlandırılmış kişi olan Apollonios'un Kral II. Attalos ile olan yakınlığı ve bu yakınlık sonucunda elde edilen avantajlar konu olarak ele alınmıştır. İdari düzen içinde önemli bir yer sahibi olan Apollonios, komşu kentlerin kavgasını çözme görevini üstlenen bir arabulucu olarak faaliyet göstermekteydi. İki farklı kent arasında çözüme ulaşmayan sorunların halledilmesinin yanı sıra yaptığı arabuluculuğun en büyük faydalarını kendi memleketi Metropolis görmüştür. Kararnamenin 14 ile 17. satır aralığında Apollonios'un arabuluculuğunun Metropolis'e sağladığı faydalar detaylı bir şekilde işlenmiştir. Kentteki 18-20 yaş aralığında tamamlaması gereken gereken *ephebos* eğitimini bitirmiş, 20 ile 30 yaş aralığına ulaşmış genç erkeklerden oluşan *neio*¹⁸¹ kurumu için sürekli olarak yağ temini

¹⁷⁸Gaston Deschamps ve Georges Cousin, “Hellénique, Inscriptions du temple de Zeus Panamaros”, **Bulletin de Correspondance Hellenique**, Volume XII, 1888, s. 85.

¹⁷⁹Ümran Ozan Karahan, “Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Hellen Kentlerinde Tahkim: Samos-Priene Örneği”, **History Studies**, Cilt: 11 3, Sayı: 3, 2019, s. 969.

¹⁸⁰Sheila L. Ager, **Interstate Arbitrations In the Greek World, 337-90 B.C.**, University of California Press, Berkeley, 1997, ss. 29-30.

¹⁸¹Boris Dreyer, “Die Neoi im hellenistischen Gymnasion”, **Das Hellenische Gymnasion**, (Ed. Daniel Kah ve Peter Scholz), Akademie Verlag, Berlin, 2004, s. 211 – 231.

garanti edilmiştir. Ayrıca *gymnasion*lardaki ihtiyaca yönelik olan uzun süreli beden yağı temini; düzenli nakit ödemelerle, taşradan ve diğer mülklerden gelen gelirlerin kalıcı olarak kullanılması ya da dönüştürülmesiyle veyahut kraliyet üretimlerinden olan yağ nakliyatıyla gerçekleştirilmiştir. Belgelere göre kentteki *neoi* kurumu için kral tarafından garanti edilen ve düzenli ödemesi yapılacak para bağışı azdı ve Metropolis'in tüm ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli bir miktar değildi. Bunun üzerine Apollonis detaylı bir hesaplama yapmış ve bu hesaplamayı kral ile paylaşmış ve yapılacak bağış ile ilgili yetkililerle pazarlık etmiş olmalıydı. “...Memleketini seven bir vatandaşa yakışır şekilde, tam bir bağlılıkla, gayret ve gayretten hiçbir eksiklik göstermeden, kralların ve diğerlerinin elçisi olarak sürekli aktifti. Bir şehir için en önemli şey olan toprak mülkiyeti konusunda komşularla çıkan anlaşmazlıklarda hep birinci rolü oynadı, memleketine sadakatini eksik etmedi ve topraklarıyla ilgili her şeye değer verdi, çalışma azmini ve çalışkanlığını kullandı, ortak paydaya sahip çıktı. Kentin çıkarları, kişisel çıkarı nedeniyle hiçbir zaman takas konusu olmadı. Bu nedenle halkın malı korundu ve hiçbir kayıp yaşanmadı. Kaystrian limanının geçiş ücretlerini kiralayanların bizim için tasarladıkları vergilere gelince; biz en büyük kaygı ve tedirginliğe düştüğümüzde o (Apollonios), şehrin uğradığı zararı şahsi olarak görmüş, bu durumu kabul etmemiştir. Özel çıkarlarını gözetmeyerek, istendiğinde bu kişilerle olan (adli) ihtilafları üstlenmiş ve vergiler konusunda var olan cömert düzenlemeyi sürdürebilmiştir. Ayrıca, azmi sayesinde, genç erkeklere mesh yağı temin etmek için kraldan her yıl 500 drahmi ve ayrıca hür doğan çocukların okul ücretleri için 500 drahmi elde etti, bu da şehri hiç de azımsanmayacak bir değer hâline getirdi. Diğer tüm konularda, halkın tümü için yaptığı çalışmalar değişmemiş, kendisini sürekli ve isteyerek tüm iyi amaçlara adanmıştır...”¹⁸²

III. Antiokhos ile gerçekleşen Magnesia Savaşı'ndan sonraki süreçte, Küçük Asya'da gerçekleşen yerel anlaşmazlıklar için artık Roma elçileri dâhil olmuş, çözümlenecek olaylarda güçleri ellerine almaya başlamışlardır. Apollonios'un genç yurttaşları ile beraber yaşamının son bulduğu Thyateira'daki savaşta Roma Senatosu bölgeye, kendilerinden askeri durumun iyileştirilmesi beklenmiş olan elçiler (*legati*) gönderdi. Apollonios *decretumunun* 43 ile 45. dizelerinde bahsi geçen elçilerin rütbeleri belli değildir. Bu kişiler ya çok büyük güce sahip olmayan ordu birliğinin sorumluluğu üstlenmiş ya da asil başkumandanın olmadığı zamanlarda dönüşümlü olarak başkumandanlık yetkisine sahip olmuşlardır. Anlaşmazlıkların olduğu konularda arabuluculuk uygulaması Roma Dönemi'nde devam etmiştir. Çoğu zaman senato, dikkatine sunulan şikayetleri araştırmak ve incelemek için özel olarak bir heyet

¹⁸²EDEN, No: 215b

görevlendirmiştir. Bu durumlarda arabuluculuk ve uzlaşma için sık sık talimat verilmiştir.¹⁸³ Metropolis çevresinde ele geçen bir yazıt, İmparator Caesar Nerva'nın vekili olan ve su haklarıyla ilgili anlaşmazlık üzerine görevlendirilen Avidius Celer'in mektubuna dair bilgiler sunmaktadır; “...tedarik etmek için... su miktarı, ki bunun...miktarı ile ilgili...suyun...göre...verilecektir...halkın bu kararının bir kopyası...savcı Avidius Celer'in mührü ile (tarih) Ares'in arşivine yerleştirilmelidir ... ilk rütbesindeyken ... İmparator Caesar Nerva'nın vekili Avidius Celer...Traianus Augustus Germanicus ...memurlar için, büyük kentin konseyi ve halkı...refah içinde yaşamak...hediye ...kendi aralarında? amacıyla? Ortaklaşa artırın?... adama yaklaşılarak...suyun katkısı... su ile ilgili ... al ... 30'a kadar ... ilk elden gör ... Ayırırım ... en güzeli ... o kadar ... bitişik olmak? ... nehir için ... ve ... su için ... şevk getirin ... mümkün olduğu kadar çabuk bize ... ve siz hediye hakkında düşünün bunda ... o ... yetenekli ... senin için ... sana sor...”¹⁸⁴

2.1.2. Diğer İdari Kurum, Kuruluş ve Memuriyetler

Anadolu polislerinin idari yönetim düzeni içinde vatandaşlar görev alıyordu.¹⁸⁵ Hellenistik Dönem'de, soya dayalı rahiplikler ve yaşam boyu ya da belli bir süre için açık arttırma ile satılan görevler dışında, memurlar halk meclisi tarafından seçilmekteydi.¹⁸⁶ Demosun aldığı kararlar, yönetici ve kurullar aracılığı ile gerçekleşiyordu. Metropolis'te imar alanındaki faaliyetler kentin meclis binası olan *bouleuterion*dan halka duyuruluyor, toplum yapısının düzeni memurların çalışmaları ile sağlanıyordu. Hiyerarşik bir düzenle oluşturulan memur kadrolarının ve kurulların varlığı, Metropolis ve çevresinde bulunan yazıtlar ile kanıtlanmaktadır. Çoğu polis, meclis kapsamında halk meclisi olarak *demos* ve danışma meclisi olarak *boule* birimlerine sahip olmakla beraber *Dikastai* adı verilen mahkemeleri ve *Arkhai*¹⁸⁷ denilen yöneticileri veya memur kadrolarını¹⁸⁸ da bünyesinde barındırmaktaydı.

¹⁸³Karahan, 2019, s. 971.

¹⁸⁴EDEN, No: 66.

¹⁸⁵Hansen, s. 113.

¹⁸⁶Arnold Hugh Martin Jones, **The Greek City from Alexander to Justinian**, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 162; Peker, s. 77.

¹⁸⁷*Arkhai*, devlet idaresinin tabanını oluşturan yüksek devlet görevlerini ifade etmektedir. Ayrıca *arkhai* kelimesi yıllık seçilmiş magisratlar olarak da kabul edilmektedir. Hellenistik Dönem'de Yunanlılar'ın yürütme, yasama, askeri ve hukuki görevler arasında bir ayırım yapmamışlar, *arkhe* ve türevlerini, yürütmeye ilgili memuriyetlerin yanısıra *bouleutes* için de kullanmışlardır, bkz. Çisem Çağ, **Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asya'sında Bir Kent Memuriyeti Olarak Strategos'luk**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Antalya, 2018, s. 24; Arjan Zuiderhoek, “Cities, Roman Empire (east)”, **The Encyclopedia of Ancient History**, (Ed. Roger S. Bagnall, Kai Brodersen, Craige B. Champion, Andrew Erskine), s. 2; ¹⁸⁷Sviatoslav Dmitriev, **City Government in Hellenistik and Roman Asia Minor**, Oxford University Press, Oxford, 2005, ss. 15 – 17.

¹⁸⁸Aytüre, ...*Memuriyetleri*, s. 19.

Elde edilen verilere neticesinde, askeri yönetimde söz sahibi olan, bir diğer adıyla general ve komutan olarak anılan *strategos*ların, Hellenistik Dönem Metropolis'inin idari memur kadrosunda önemli bir konuma sahip olduğunu anlamaktayız. Ordunun gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamakla mükellef olan *strategos*lar, MÖ 2. yüzyıl itibarıyla Roma'nın Anadolu'ya ve Yunan Dünyası'na hâkim olmaya başladığı süreçlerde kentin yönetim kadrosunda da yer almaya başlamıştır. Böylece kentin en önemli memur statüsüne ulaşmıştır.

Hellenistik Dönem'e tarihlenen Apollonios *decretum*unun n ön yazısında, kent *strategos*larının *demosa* sunduğu önergeyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Meclis toplantısında, kent ile ilgili herhangi bir konuda öneride bulunmak isteyen *strategos*ların yönetim düzeni içinde önemli bir yere sahip olduğunu ve fikirlerinin kayda değer bulunduğunu anlamaktayız. *Decretum*un yan cephelerinin ön yazısında ise en geç Attaloslar Dönemi'nden beri beş kişilik *strategos*lar kurulunun isimleriyle belirtilmiş üyeler yer almaktayken ana cephede kurulun görevlendirmesiyle önergeyi meclise sunmuş olan görevlilerin ismi mevcuttur. H. Engelmann'ın yorumlarından ve yazıtın sunduğu bilgilerden yola çıkarak Troilos'un oğlu Aleksandros'un, Metropolis'deki *strategos*ların birincisi (başı) olduğu belgelenmiştir. Bununla beraber MÖ 133'ten sonra da birçok *strategos*un yetki kaybına uğramadan beş kişilik *strategos*lar kuruluna seçilmiş oldukları sanılmaktadır. Bu kurul en azından MÖ 133'den sonra yürütme organı olarak karar vermekte olan *ekklesiya*ya talimat verebilmekteydi. MÖ 2. yüzyıla ait olan, *strategos* olan Apollonios'un oğlu Demetrios ile ilgili yazıtta, kentin önemli memurlarından birinin birinci derece yakını olan Demetrios'un da Metropolis için önemli bir vatandaş olduğu, bununla beraber memurların aile mensuplarının da kent içinde önemli bir konuma layık görülüp *demosa* tarafından onurlandırıldığı anlaşılmaktadır; “*Demos, strategos olan Apollonios'un oğlu Demetrios'u erdemi, yardımseverliği ve ona (halka) karşı liyakatinden dolayı (onurlandırır).*”¹⁸⁹ (Şekil 12)

Yazılı belgeler dışında Metropolis'in Hellenistik Dönemi'ne tarihlenen sikkeler de bu süreç içinde kent *magistratusu* olarak çalışan kişilerin isimlerine ulaşmamıza yardımcı olmaktadır. Bu kişilerin görevlerine dair detaylı bilgiler elde edilemiyor olursa da sikke üzerinde yer edinen personel isimleri sayesinde Hellenistik Dönem'de işleyen memur düzeninin olduğu anlaşılmaktadır. Metropolis'te sikke basımı olasılıkla MÖ 2. yüzyılın yarısında başlamış, MÖ 1. yüzyılın ortasından hemen önce son bulmuştur.¹⁹⁰ Ingvaldsen, Metropolis'in Hellenistik Dönem sikkeleri üzerinde çalışmış ve bu süreçte basılmış olan 8

¹⁸⁹EDEN, No: 4

¹⁹⁰Håkon Ingvaldsen, “The Hellenistic Coinage of Metropolis”, **Metropolis İonia II: Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar**, (Ed. Serdar Aybek, Ali Kazım Öz), Homer Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 177.

farklı sikke tipi olduğu sonucuna varmıştır. *ΔΙΟΓΕΝΗΣ*, *ΑΝΔΡΟΝ* ve *ΞΑΝΘΟΣ* Hellenistik Dönem sikkeleri içinde karşımıza çıkan *magistratus* isimleridir. Ayrıca Metropolis kazı evinin 1992 yılından itibaren tutulan tüm genel buluntu defterleri taranmıştır. Bu taramaya göre *magistratus* olarak sikkelerde 13 adet *ΔΙΟΓΕΝΗΣ*, 5 adet *ΑΝΔΡΟΝ*, 1 adet *ΚΩΚΟΥ*, 1 adet *[---]* *ΗΜΗΤΩ* *[---]* isimlerine rastlanmıştır. Bununla beraber 1 tanesi Ephesos ve 1 tanesi Milet'e ait olmak üzere adı belirlenemeyen ancak *magistratus* olarak kayıt altına alınan 22 adet sikke mevcuttur. Böylece sikkeler, Hellenistik Dönem Metropolis'inde *magistratusun* varlığını göstermektedir.

Yunan şehirlerindeki memurlar farklı idari kademelerde çalışıyorlardı. Asya'da bulunan herhangi bir Yunan şehri, bir dizi idari kuruldun; genç (*Neoi*, *Ephebeler*), yaşlı (*gerousia*) ve buna benzer çeşitli kurumlardan oluşuyordu.¹⁹¹ Bu kurumlar *gymnasiona* bağlı olup belirli bir yaş aralığına göre oluşmaktadırlar. Apollonios *decretumunun* yanında Metropolis ve çevresinde bulunan yazıtlar *neoi* ve *gerousia* kurumlarının yönetim düzeninde bulunduğunu göstermektedir.

2.1.2.1. *Neoi ve Gerosia (νέοι ve γερουσία)*

Neoi ve *gerousia*, kendilerine ait bir *gymnasiona* bağlı olarak yaşa göre örgütlenen toplumsal kurumlardır. Kendi *gymnasionlarına* ve gelir kaynaklarına sahip birimler olup bunların idaresiyle ilgilenen *gymnasiarkhes*, *grammateus*, *tamias* gibi memurları vardır.¹⁹² *Neoi* ve *gerousia* Metropolis'te yazılı buluntular ile belgelenmiştir.

Kent için önemli bir kurum olan, 20 ile 30 yaş aralığına ulaşmış ve *ephebos* eğitimlerini tamamlamış Metropolis gençlerinden oluşan *neoi*, Apollonios'un Roma ile birlikte olup Thyrateria civarında yaptığı savaşta büyük bir rol oynamıştır. Bu durumda *gymnasial* bir faaliyet alanından ziyade askeri disipline sahip 30 yaş altı gençlerden kurulu bir birlik söz konusudur ve kararnamede geçen *neaniskoi* terimi askeri donanıma sahip gençlerden oluşan birliğin karşılığı niteliğindedir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir yazıtta, *neos* olduğu belgelenen Polemarkhos'un *Pankration*'da galibiyet için yapılan karşılaşmadaki maçta, henüz 21 taşındayken öldüğünü anlıyoruz. Bu yazıt, *gymnasial* bir faaliyet alanından aktif olan *neoslar* için güzel bir örnektir. *Neoi* kurumuna bağlı olan ve *gymnasionda* eğitime tabii tutulan bir diğer grup ise 12 ile 18 yaş aralığındaki gençlerden oluşan *paidesler*dir. Söz konusu yaş gruplarının aktif kullanımı için belirlenmiş olan *gymnasion*, *paides* grubuna,

¹⁹¹Dmitriev, s. 30.

¹⁹²Peker, s. 32; Magie, 1950, s. 855; 37 ve s. 859; 38; Jones, s. 225, A. D. Macro, "The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium", **ANRW II**, 1980, 681.

neoslar ve *epheboslar*ın yokluğunda sadece sınırlı bir oranda ve sabit zamanlarda verilmekteydi.¹⁹³ *Paides* grubuna has bir okul binası büyük bir lükstü. Ancak bu, yalnızca daha büyük metropoller için söz konusuydu. Metropolisli özgür *paides* grubu için eğitim araboluculuğu ile finansman sağlanmıştı ve bu durum her halükârda bir başarıydı. Apollonios *decretumunun* 23. dizesinden anlaşılabacağı üzere Apollonios, gençlerden kurulu birliğin kumandanlığı görevi için *hegemon* terimi kullanılarak halk kararı ile görevlendirilmişti. Apollonios bu görevi muhtemelen II. Attalos'un egemenliğinde *neoi* ve *paides* grupları için koyduğu katkıdan dolayı edinmişti. Hatta Apollonios'un sorumluluğunu üstlendiği bu *paides*lerden bazıları Apollonios'un MÖ 131-130'da komutanlığını yaptığı genç birliğe dâhil olmuşlardı.

Anadolu'da Hellenistik Dönem'den itibaren varlığını gösteren *gerousia* (ya da *presbyteroi*, *gerontes*, *geraioi*) Roma İmparatorluk Dönemi'yle birlikte daha mühim bir mertebeye ulaşmıştır.¹⁹⁴ *Gerousia* kurumunun idari düzendeki yeri ve görevleri tam olarak bilinmiyor olsa da bu kurumun tek başına ya da *demos* ve *boule* ile bazı onurlandırmalarda adının geçtiği bilinmektedir. Hatta memur kadrosunda yer alan *gerousia* üyelerinin *bouleutes* görevi yaptığı da bilinir.¹⁹⁵ Metropolis'in memur kadrosunda olup *gymnasionda* çalışan Hegesias oğlu [----]genes, yaşlılar meclisi olarak da bilinen *presbyteroi* tarafından onurlandırılmıştır.¹⁹⁶ MÖ 2. yüzyıla tarihlenen yazıt sayesinde adını öğrendiğimiz, daha önce de bahsi geçen Asklepiades'ın kızı Aleksandre Myrton'un *gymnasion* yöneticiliğine başladığı süreçte *presbyteroi*ün aldığı karara göre kendi kurumlarına yapılan bağışçıların isimleri listelenmiştir.¹⁹⁷ *Gerousia* kurumunun üyeleri, yaşlarından dolayı tecrübeli olarak görülmüş, bilgilerine ve özlerine saygı duyulmuş, kent tarafından bilinen kişiler olmuşlar ve tüm bunlarla ilişkili olarak bazı politik olaylarda etkinliklerini göstermişlerdir.

2.2. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Metropolis'te Yönetim Şekli

Roma Cumhuriyeti'nin Magnesia zaferi (MÖ 188) sonucunda, yalnızca Anadolu'nun değil, aynı zamanda Hellenistik Doğu'nun efendisi olması¹⁹⁸, Küçük Asya toprakları üzerindeki siyasi, toplumsal ve kültürel değişimlerin tohumlarını atmıştır. MS 2. yüzyıl ile başlayıp MS erken 4. yüzyıla kadar süren bu kapsamlı değişim *Romanizasyon* kavramı ile

¹⁹³Gauthier (1995), ss. 4-6

¹⁹⁴Magie, 1950, s. 855-60; Dmitriev, s. 31.

¹⁹⁵Macro, s. 681.

¹⁹⁶EDEN, 19.

¹⁹⁷EDEN, No: 22.

¹⁹⁸Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği (MÖ 205-25)", *Romalılar I: Doğu-Batı Dergisi*, Sayı: 49, 2009, s. 201.

tanımlanmaktadır. *Romanizasyon* sözcüğü pek çok çevrede ve o kadar çok yerde kullanılmıştır ki, birçok yönden anlamı son derece belirsiz hale gelmiştir.¹⁹⁹ Gürkan Ergin *Romanizasyon* kavramı için, farklı yerel halkların Roma imparatorluğu ile birleşmesi ya da onunla uyumlu bir birliktelik yürütmesiyle bazen mevcut kültürel öğelere yeni işlevler yükleyerek yeni kültürel öğelerin elde edilmesi, bu suretle farklı dönemlere ve yerlere ait unsurların birleşmesinden oluşan karmaşık bir bileşimin elde edilmesi²⁰⁰ yorumunu da yapmıştır.

Küçük Asya bölgesindeki *Romanizasyon*, başka bir deyişle Romalılaştırma süreci, Roma İmparatorluğu'nun kontrolü altındaki bu bölgede yaşayan yerel halkların Roma kültürüne ve yönetimine entegre olmalarını ifade eder. Ancak Anadolu'daki *polis* devletleri ve krallıkların dini, sosyal ve siyasi hayatında Hellenistik temellerin sağlam bir şekilde atılmış olmasıyla işler tersine dönmüş, Anadolu eyaletlerinin kültürlerinde etkilenen Romalılar belli bir oranda hellenize olmuşlardır. Özellikle *İkinci Sofistik* olarak adlandırılan MS 2. yüzyıl sürecinde Anadolu'da, sanatın her alanında eskiye dönüş yaşanmıştır.

Roma, bölgedeki yerel hükümetleri devralmış ve yerine kendi idari sistemi ve yönetimini geçirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun kentlerdeki yönetim şekli, dönemin ve kentin özelliklerine bağlı olarak çeşitlilik gösterirdi. Yönetimde Roma İmparatorluğu'nun merkezi otoritesi ile yerel yönetim arasında bir denge sağlanmaya çalışılırdı. Bu şekilde, imparatorluk politikaları yürütülürken yerel kültür ve geleneklere de saygı gösterilmiş olunurdu. Anadolu'da bulunan *polis*lerin yerel yönetimi ve sosyal hayatı Roma'nın siyasi çıkarlarıyla uyuşması gerektiği için Roma'nın varlığı ve Roma devletinin ihtiyaçları, Yunan şehirlerinin gelişimini büyük oranda etkilemiştir.²⁰¹ Bir bakıma Anadolu'daki Yunan şehirleri için Roma İmparatorluk idaresi ile sıkı ilişkiler kurmak büyük önem taşımaktaydı ve bu durum Metropolis için de farksızdı. Şehirler kendi aralarında anlaşmazlık yaşayabilirdi. Bunu çözüme kavuşturmak İmparatorluğun elindeydi. Aynı zamanda şehirlerin ayrıcalığa sahip olmasında İmparatorluk ile olan sıkı ilişkilerin rolü büyüktü. Roma İmparatorluğu ile kurulan yakın ilişkiler Roma vatandaşlığını beraberinde getirmiştir. Bazı Metropolisliler de kurulan bu yakın ilişkiler neticesinde Roma vatandaşlığına ulaşmıştır. Ancak Roma vatandaşlığı elde etme ayrıcalığı Roma'ya karşı büyük bir kıfayet ve yaraşır olma işaretiydi. Kendini Roma'ya kanıtlamak isteyen ve varlığını gösterme niyetinde olan kentlerin ekonomik anlamda

¹⁹⁹Dmitriev, s. 3.

²⁰⁰Gürkan Ergin, *Anadolu'da Roma Hakimiyeti Direniş ve Düzen*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 461.

²⁰¹Dmitriev, s. 3.

özgürlüğe kavuşmuş olması ve sosyal şartların kent içinde iyileştirilmiş olması gerekirdi. Bundan ötürü Roma vatandaşlığına sahip olan Metropolisliler kentin önde gelen, elit kişilerinden oluşuyordu. Aslında kentin önde gelenlerinin Roma ile sağladığı yakın ilişki sayesinde hem vatandaşlığa tabii olmuşlar hem de kendi statülerini Metropolis içinde koruyabilmişlerdir. Buna en güzel örnek, kentin Ares kültüne ait olduğu belgelenen yazılı listelerdir; *‘‘Ares’in Rahibi: Köklü bir rahip neslinin soyundan gelen Flavius Damas. Rahibe: Rahip annesi Tykhe. Hizmetli: Flavia Polliane. Hizmetliler: Flavius Zoticus, Aurelius Menekrates. Odrogos: Tykhicus.’’*²⁰² Metropolis’in akropolisinde bulunan yazıt, Ares kültüne mensup olan Flavia Damas’ın ailesine ithaf edilmiştir. Ares’e hizmet eden Flavius Damas ve ailesi aynı zamanda Roma vatandaşıdır. Odrogos olarak kayıtlara geçen Tychicus’un ise soyadı yoktur, bu durumda şehrin kölelerinden olma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Yine Metropolis’in akropolisinde bulunan bir diğer Ares kültü yazıtı Rahip Claudius Nicephorus ve ailesi ile ilgili bilgiler vermektedir; *‘‘Ares’in Rahibi: Claudius Nicephorus. Rahibe: Rahip annesi Claudia Trophime. Hizmetli: Rahibin kız kardeşi Claudia Trophime. Hizmetliler: Rahibin erkek kardeşi, Xestus’un oğulları Menekrates ve Gamicus. Odrogos: Aleksandros.’’* Claudius Nicephorus ve adı geçen, annesi, kız kardeşi, babası ve erkek kardeşleri Ares kültüne hizmet eden Roma vatandaşlığına sahip Metropolisliler’dir. Aile ile akrabalığının bulunmadığı anlaşılan ve soyadı taşımayan, odrogos görevi ile külte dâhil olan Aleksandros tıpkı Tychicus gibi şehir kölesi olduğu düşünülen bir bireydir. Roma’da iç savaşlara dahi sebep Roma vatandaşlığı (*civitas Romana*)²⁰³ konusuyla alakalı Caracalla (MS 211-217) Constitutio Antoniniana²⁰⁴ adı altında MS 121 yılında bir ferman yasası çıkarmıştır. Bu ferman neticesinde, İmparatorluk sınırları içinde hayatını sürdüren, kadın ve erkek fark etmeksizin tüm özgür bireyler Roma vatandaşı olma hakkını elde etmiştir. Bu durum vatandaşlardan alınan ek vergilerle de alakalı olup Roma İmparatorluğu ekonomisini güçlü tutmayla ilişkilidir.

Roma egemenliği ile birlikte, Küçük Asya şehirlerinde yaşanan önemli bir değişim de Roma İmparatorluk kültürünün bu şehirlere girmesi olmuştur. Augustus zamanında oluşturulan bu kült, yeni dünya düzenini, imparatorluk altında birleşen yeni dünyayı temsil ediyordu.²⁰⁵ Roma imparatorlarını birer tanrı gibi kabul edip onlara tapınaklar inşa ettikleri veya varolan tanrı-tanrıça tapınaklarını onlara ithaf ettikleri İmparator kültü, Roma’nın ilk imparatoru

²⁰²EDEN, No: 101.

²⁰³Tekin, s. 270.

²⁰⁴Tekin, s. 270.

²⁰⁵Aytaçlar, s. 290.

Augustus ile beraber tesis edilmeye başlanmış ve MS 3. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.²⁰⁶ *Romanizasyon* kelimesi; imparatorlar ve onların ailesine mensup üyeler adına yeni kültlerin oluşturulmasını ve gerçekleşen dini değişimlere bağlı olarak yeni memuriyetlerin varlığını, ayrıca Roma hukukunun yayılımıyla Roma vatandaşlığının bağışlanmasını, bununla birlikte buralarda yaşayan yerli soyluların ve vatandaşların statüsünün değişmesini temsil etmektedir.²⁰⁷ MÖ 31 yılındaki Actium Savaşı, Roma iç savaşının sonuncusuydu²⁰⁸ ve bu savaş, Roma İmparatorluğu'nun geleceğini belirleyen bir dönüm noktasıydı. Octavian daha sonra Augustus olarak taç giydi ve Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatoru oldu. Savaş, Roma Cumhuriyeti'nin sonunu ve Roma İmparatorluğu döneminin başlangıcını işaret ederken, Augustus'un hükümdarlığı altında Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve idari yapılarının yeniden şekillendirilmesine yol açtı. İdari anlamda Küçük Asya, Augustus döneminden itibaren kendini yöneten toplulukların oluşturduğu, eski yerleşimlerin yeni *polis*lere dönüştüğü bir manzaraya hâkim olmuştur. Bu dönüşüm Hadrianus ve Vespasianus'un egemenliği döneminde daha da sağlamlaştırılmıştır.²⁰⁹ Hadrianus'un politikası, Roma'nın sınırlarını Augustus'un belirlediği biçimde korumaktı. Traianus yayılımcı bir politika izleyerek fetihler düzenlemiş ve Fırat'ın ötesine ilerlemişti. Hadrianus, genişleyen İmparatorluk sınırlarının kontrolü güçleştiriyor olduğunu anlamış, Traianus'un fethettiği yerleri de oraların yerli krallarına bırakarak Anadolu toplumunu Roma'nın imparatorluk yönetiminde etkin rol almalarına teşvik etmiştir. Avrupa, Akdeniz ve Orta Doğu'yu kapsayan, geniş topraklara sahip olan Roma İmparatorluğu, çeşitli kültürleri ve toplumları bir araya getirerek benzersiz bir kültür mozaigi oluşturmuştur. Bu çeşitlilik, gelenekselciliğin ve yeniliklerin birlikteliği ile politikanın, dini olguların ve toplum düzeninin devinimini etki altında bırakmıştır. Roma İmparatorluğu'nda başlangıçta Latin dili öne çıkmış ve bu dil, Roma'nın resmi dili hâline gelmiştir. Latin, imparatorluk boyunca idari ve yasal belgelerde kullanıldı. Ancak, Roma'nın farklı bölgelerinde yerel diller de konuşuldu ve birçok dilin bir arada var olduğu çok dilli bir ortam oluştu. Metropolis'in *yukarı hamam-gymnasion* yapısına ait *latrinanın* doğusundaki terasında bulunan, tüccar evi olarak da bilinen Atriumlu²¹⁰ ev, Anadolu'da Roma İmparatorluk evini en iyi sergileyen²¹¹ örneklerden biridir. MS 1. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar kullanımının sürdüğü düşünülen evin zemininde yazıtlı

²⁰⁶Tekin, s. 228.

²⁰⁷Dmitriev, s. 4.

²⁰⁸Kaya, s. 228.

²⁰⁹Aytüre, ...Demos ve Boule Üzerine, s. 60.

²¹⁰Atrium, evin ana odası olup geniş, havadar ve merkezi aydınlatmalı bir holdür; Murat Kılıç, **Metropolis'te Konut Mimarisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, (Yüksek Lisans Tezi), 2004, s. 66.

²¹¹Kılıç, s. 91.

bir mozaik yer almaktadır. Mozağin bir kenarında “*iyi şanslar*” anlamına gelen ve Hellen diline ait olan “*AGATHA TYCHE*” yazısı yer alırken bu yazının simetrisinde yine aynı anlama gelen ve Latince yazılmış “*BONA FORTUNA*” ifadesi bulunmaktadır. Aynı anlama gelen fakat iki farklı dille mozaik üzerine işlenen bu yazı bizlere Metropolisliler’in iki dili de kullandıklarını göstermesiyle beraber Roma İmparatorluk sürecinde Metropolis’te idari ve yasal belgeler dışında yerel dillerinin konuşulmaya devam ettiğine işaretir.

Metropolis yazıtları, Hellenistik Dönem itibariyle kentin idari kuruluşları olan *demos* ve *boule* meclislerinin Roma İmparatorluk Dönemi’nde de kent içinde yerel yönetimin temel müesseseleri olarak varlığını sürdürüyor olduğunu göstermektedir. Bu meclisler, *polis* düzenini ilgilendiren organizasyonlar, festivaller, ticari alanların teftişi, gömü işlemleri ve mezarların kullanım yetkisi gibi tüm konularla ilgili kararlar almışlardır. Metropolis kentinin epigrafik kaynakları çevresindeki kentlerin yazıtlarına göre *boule* ve *demosun* yetkisi ve mekanizması ile ilgili detaylı bilgiler sunmamaktadır. Ancak diğer kentlerin idari yapılarında bazı farklılıklar olsa dahi kentlerin temel kurumlarının oluşumları ve işleyişleri genellikle her yerde aynıdır.²¹² Roma’nın gücü eline alması ile beraber *polislerdeki* meclislerin düzeninde birtakım değişiklikler meydana gelse de Metropolis’in epigrafik buluntuları, bu oluşum ve kurumların kentin yerel yönetiminde temel birimler olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

2.2.1. Demos

Roma’nın hakimiyetiyle birlikte *boule*, kentin varlıklı ve soylu ailelerinden sayılan insanlardan oluşmaya²¹³ başlamış; yüksek sosyal statünün kent içindeki önemi, meclislerin işleyişi ve düzeniyle ilgili değişimlere yol açmıştır. Bu değişimin en önemli unsuru olan yerli soylular, sahip oldukları statü sayesinde Roma vatandaşlığı hakkına sahip olmuşlar ve bu sayede imparatorluk dünyasında yapabilecekleri görevler üstlenmişlerdir. Bir bakıma imparatorluk, ekonomik anlamda varlıklı olan bu kişilere imtiyaz sağlamıştır. İmparatorlukta kendilerine yer edinen bu topluluğun ailelerinden ve soylarından kazandıkları güç, Roma’nın hakimiyetiyle birlikte Anadolu’da ivme kazanmış ve bu kişilerin üyelikleriyle oluşumunu sürdüren *boule*, elde ettiği gücüyle *demosu* geride bırakmıştır.²¹⁴ Hellenistik Dönem’de *polis* için önemli konularda kararlar alan *demos* ile ilgili elde edilen veriler, bu meclisin İmparatorluk Dönemi ile birlikte genelde onurlandırma kararlarında yer aldığını

²¹²Peker, s. 31.

²¹³Dmitriev, s. 256.

²¹⁴Cecil John Cadoux, *Ancient Smyrna A History of The City from the Earliest Times to 324 A.D.*, Oxford University Press, Oxford, 1938, s. 189.

göstermektedir.²¹⁵ Yine de bazı yazılı belgeler Metropolis *demosunun* kent ile ilgili yapılan anlaşmalarda *boule* ile birlikte yer aldığını göstermektedir. Daha önceden de bahsi geçen ve Traianus Dönemi'nde (MS 98-117), kentte su hakları ile ilgili yaşanan anlaşmazlığı konu alan bir Metropolis yazıtı, İmparatorluk Dönemi'nde önemli konularda kent *demosunun* varlığını sürdürüyor olduğunu göstermektedir; ‘‘...tedarik etmek için... su miktarı, ki bunun...miktarı ile ilgili... suyun... göre... verilecektir... halkın bu kararının bir kopyası...savcı Avidius Celer'in mührü ile (tarih) Ares'in arşivine yerleştirilmelidir... ilk rütbesindeyken... İmparator Caesar Nerva'nın vekili Avidius Celer... Traianus Augustus Germanicus... memurlar için, büyük kentin *boule'si* ve *demosu*... refah içinde yaşamak... hediye...’’²¹⁶ İmparator Nero (MS 54-68) Dönemi'ne tarihlenen yazıtta, kentin varlıklı vatandaşlarının katkıları vesilesiyle imparator adına planlanan imar çalışmalarından söz edilmiştir. Bu çalışmada *demosun* da yer alması dikkat çekmektedir; ‘‘*Boule ve Demos ve parayı vaat edip sunan vatandaşlar, hamamı ön yıkanma banyosu ve yağlanma odası ile birlikte [tanrılaştırılmış Claudius'un oğlu İmparator Caesar Augustus Germanicus Nero Claudius için] adadı.*’’²¹⁷ Yine daha önce üzerine konuştuğumuz Metropolis *agon* yazıtında, İmparator Tiberius (MS 14-37) adına festivalden arta kalan maddi destek ile iki adet stoa inşa edildiği ve bunu *demosun* üstlendiği görülmektedir; ‘‘*Demos (sundu) Philiskos stratēgoslarından olan Philoksenos'un oğlu Philiskos'un agonothesliği ile (gerçekleşen) Augustus Caesar festivalinden arta kalan parayı finanse ederek, Philoksenos oğlu Philiskos'un yanındaki stratēgosların ön ayak olmasıyla Tiberius Caesar Hermes için iki adet stoa inşa etmiştir.*’’²¹⁸ Dmitriev de, Metropolis halkının, Philoksenos'un oğlu Philiskos'un *agonohetes* olduğu zamanda, Augustus Caesar festivalinden geriye kalan parayı kullanarak İmparator Tiberius için iki adet stoa adanmış²¹⁹ olduğunu vurgulamıştır. MS 244-247 yılları arasına tarihlenen bir başka Metropolis yazıtında *demos* yine *boulenin* yanında yer almış, kent için önemli olan *proconsul* adına heykel dikilmesinde danışma meclisi ile yer almıştır; ‘‘*Boule ve Metropolis şehrinin demosu, üç yıl boyunca Asia Proconsülü olan, kendilerinin hayırseveri Lucius [Egnatius Victor] Lollianus'a (heykelini) adadı.*’’²²⁰

Politik anlamda her ne kadar danışma meclisi halk meclisinden daha güçlü olsa da İmparatorluk Dönemi içinde Metropolis *demosunun* yer aldığı onurlandırma yazıtları

²¹⁵Frank Frost Abbott ve Allan Chester Johnson, **Municipal Administration in the Roman Empire**, Princeton University Press, Princeton, 1926, s. 75.

²¹⁶EDEN, No: 66.

²¹⁷EDEN, No: 72.

²¹⁸EDEN, No: 29.

²¹⁹Dmitriev, s. 140.

²²⁰EDEN, No: 53.

azımsanmayacak ölçüdedir. Tetrarkhia (tetrarşi) rejimini başlatan İmparator Diocletianus (MS 293-305) ve arkadaşlarının adının geçtiği yazıtta kent *demosunun* varlığını koruduğu görülmektedir; “(*Demos onurlandırmasıyla*) İmparator Caesar Gaius Aurelius Valerius Diocletianus Pius Felix Augustus ve İmparator Caesar Marcus Aurelius Valerius Maximianus Pius Felix Augustus ve Flavius Valerius Constantius ve Galerius Valerius Maximianus, seçkin (*asilzade*) Caesar’lar.”²²¹

Daha önce de bahsedildiği gibi kentin varlıklı kişileri tarafından Roma ile kurulan sıkı ilişkiler hem kentin kalkınması yolunda hem de kişinin Roma vatandaşı olarak *polisteki* elit kimliğini koruması anlamında büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Roma ile kurulan yakın temas onurlandırma statüsünü de ifade etmektedir. Ödül mekanizmasıyla işleyen sistemde Roma hâkimiyeti süresince vatan ve halkının iyiliği için hatırı sayılır hizmetlerde bulunan kişiler, *philosebastos* (Augustus sever) ya da *philokaisaros* (imparator sever) gibi prestij kazandıracak unvanları sahip olmaya hak kazanmaktaydılar. *Philosebastos* terimi, imparatora olan sadakati ve bağlılığı ifade etmek için kullanılırdı. Bu unvan, genellikle yerel yöneticilere veya önemli şehirlerin ileri gelen kişilerine verilirdi. Hayırseverlere yani *euergeteslere*, şehirleri için yaptıkları hibelerin ve katkıların ödeneği olarak bir unvan verilmesi, *boule* ve *demosta* organize edilen toplantılar neticesinde hayata geçebilmektedir.²²² Yerel yöneticiler, imparatora olan bağlılıklarını ve sadakatlerini vurgulamak için bu unvanı kullanırlardı. MS 3. yüzyıl ile tarihlenen Metropolis kentinin yazıtı, kent içinde *philosebastos* unvanına sahip bir kişinin olduğunu göstermektedir. Ancak bu unvana sahip olan kişinin adı, yazıtın eksik olan kısmına denk düştüğü için bilinmemektedir. Yazıtta, vatanseverliği öne çıkaran veya vatanına duygusal bir bağlılık ifade eden kişileri tanımlamak için kullanılan *philopatris* (vatansever) terimi dikkat çeker. Bu terim, bireylerin vatanlarına olan sevgi, saygı ve bağlılıklarını vurgulamak için kullanılan bir ifadedir; “*Tanrı ve İmparator olan Augustus Caesar için Nikolaos’un ülkesini seven, philopatris oğlu Eukles’in himayesiyle.*”²²³ İmparator için adadığı onur yazıtını kendi imkanları dâhilinde yapan Nikolaos’un oğlu Eukles’in yazıt üzerinde taşıdığı tek unvan *philopatristir*. *Philopatris* genellikle *Philosebastos* ile yan yana kullanılıyor olsa da bu iki unvan mutlaka birbiriyle bağlı olmak zorunda değildi. Bununla beraber onurlandırma yazıtını kendi imkanlarıyla vatanı Metropolis’e kazandıran Eukles’in kentin zenginlerinden ve entelektüel bireylerinden biri olduğu düşünülebilir.

²²¹EDEN, No: 47.

²²²TAM II, 408.

²²³EDEN, No: 40.

Metropolis'te bulunan kurşun ağırlıklarının bir kısmı şehirde süren ticari hayatla ilgili bilgi veriyor olmasıyla beraber kent içinde önemli konuma sahip olan memurlar ve unvan sahibi kişiler ile ilgili de fikir sunmaktadır. Yüksekliği 6,5 cm olup 6,3 cm çapında olan ve 330 gr ağırlığında olan, Metropolis'in Akropolis'inde ele geçen bir kurşun ağırlığı²²⁴ kentin yönetimiyle ilgilenen, bununla birlikte mali ve ekonomiyle ilgili memuriyet görevine sahip olan Tiberius Claudius Pollio'nun *philosebastos* unvanına sahip olduğunu göstermektedir. "Ön Yüz: (Bir) Litra Arka Yüz: İmparatoru seven (*Philosebastos*) ve tek başına *agoranomos* görevini yerine getiren, askeriyedeki yüksek rütbeli atlı subay Tiberius Claudius Pollio'nun (*Kurşun Ağırlığı*)."²²⁵ Metropolis'in pazar denetmeni olarak görev yapan Tiberius Cladius Pollio aynı zamanda kentin atlı sınıfından, yüksek rütbeli subay olduğu anlaşılmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentlerde eşraf tabakaya mensup kişiler senator sınıfı veya atlı sınıfına girmekte²²⁶ olduğunu düşünürsek Tiberius Cladius Pollio'nun Metropolis'in eşraf tabakaya mensup bir kişi olduğu fikrine varmamız yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte *agoranomos* olarak görev yapan Pollio'nun aynı dönemde birden fazla memuriyete atandığı görülmektedir. Dmitriev'in söylediğine göre *agoranomos* makamın sahipleri ayrıca hoplit generalliği gibi çeşitli diğer yüksek görevlerde bulunurdu.²²⁷

Bir kent devletinde faydalı işlerde kullanılmak üzere para bağışlayan, imar faaliyetlerine katkıda bulunan, festival masraflarını üstlenenler kişilere verilen onurlandırma sıfatı²²⁸ olan *euergesia*, polislerdeki büyük ailelerin kalıcı zenginliğinin ve egemenliğinin temelini oluşturuyordu.²²⁹ Küçük Asya'da *euergesia* kavramı MS 1. ve 3.yüzyıl aralığında zirve noktasına tırmanmıştır.²³⁰ Hellenistik Dönem ile birlikte büyük önem kazanan ve bu çağın özgün özelliği olan *euergesia* sistemi, *leitourgia*²³¹ ile dolaysız bir ilişki içindedir. *Polis* için çok büyük bir mali güç olan bu sistem *Principatus* Dönem'nin (MÖ 27 – MS 284)

²²⁴Agoronomosların isimleri genellikle ağırlıkların üzerinde yazmaktadır. Tüccarlar kullandıkları ölçü aletlerini *agoronomos*un ofisinde (*agoranomion*) bulunan standart ölçüm aletleriyle kontrol ettirerek damgalatırlardı. Metropolis'te bulunan ağırlıklar üzerinde de *agoronomos*ların adlarına rastlanmaktadır, bkz. Peker, s. 48.

²²⁵EDEN, No: 61.

²²⁶Peker, s. 105.

²²⁷Dmitriev, s. 257.

²²⁸Tekin, s. 321.

²²⁹Filiz Dingil, **Principatus Devri Karia'sında Leiturgia ve Arkhe Üstlenen Kadınlar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 226.

²³⁰Recep Altın, **Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon'lar**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2022, s. 6.

²³¹Servet sahibinin masraflarının bir kısmını ya da tamamını kendi cebinden vermesinin beklenmesi durumu olup bir tür zorunlu sponsorluktur. Zengin yurttaşların kamusal alandaki imar faaliyetlerini, festival düzenlenmesini, gemi inşasını vb. -devletin isteği üzerine- zorunlu olarak finanse etmeleri, bkz. Tønnes Bekker Nielsen, "Roma Dönemi Anadolu Kentlerinde Sivil Hayırseverlik", **Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik, Birinci Uluslararası Suna & İnan Kırac Akdeniz Uygarlıkları Sempozyumu** (Ed. Oğuz Tekin, Christopher H. Roosevelt, Engin Akyürek), Koç Üniversitesi, Antalya, 26-29 Mart 2019, s. 31; Tekin, s. 323.

vazgeçilmesi mümkün olmayan ekonomik kaynağı hâline gelmiştir. *Polis*in sınırları içinde biliniyor olan aristokrat kesim üstünlük kurabilmek, yerel meclislere katılım sağlayabilmek, imparatorluk makamlarına terfi edebilmek ve Romalı meslektaşları ile sıkı iletişim kurabilmek için şehirde ve çok daha küçük beldelerde birbirleriyle yarışyordu.²³² Bahsi geçen soylu kişiler söz hakkına sahip olmak ve *poliste*ki yaşamın seyrini değiştirmeyi hedef edinmişlerdir. Tanınan ayrıcalıklar İmparator, Roma soyluları ve Yunan tabakası arasındaki ilişkilerde büyük rol oynamıştır. Toplumda yaşayan, sıradan insanlar uzun ya da kısa vadeli de olsa faydalı işler yapmış ve neticesinde zenginliğe kavuşmuşlardır. Buna istinaden istedikleri gibi yerel Roma makamlarına başvurabilme özgürlüğüne sahip olmuşlardır.²³³ Hellenistik Dönem ile birlikte başlayan ve Roma Dönemi içinde ivme kazanan bu olguya paralel olarak Metropolis'in *demosu* da yaşadıkları *polis* için hayırlı ve yararlı işlerde bulunan *euergetes*leri onurlandırmıştır. Kentte bulunan yazıtlar bu durumu desteklemektedir. *Euergesia* sistemi ile zenginliğe kavuşmuş olan aileler *polis* için para kaynağı oluyor ve hayırsever unvanının kazandırdığı onur tüm aile bireylerine bahşediliyordu.²³⁴ Metropolis için önemli olan Glaukon, kentte iyi tanınmakta ve *demos* tarafından onurlandırılmaktadır. Glaukon soyundan gelen diğer aile fertleri de çevreden büyük saygı görmektedir. Birbiriyle bağlantılı olan iki onurlandırma yazıtı, Metropolis için büyük önem kazanmış ve saygı görmüş Glaukon ve Glaukon'un aile üyelerine bahsetmektedir; “*Demos, Glaukon kızı Herais'i euergetes olan babasının vatanına karşı hayırseverlik işlerinden dolayı onurlandırdı.*”²³⁵ Kent için faydalı işler yapan Glaukon'un kızı Herais de bu durum neticesinde *demos* tarafından onurlandırılmaya layık görülmüştür. Bir diğer yazıtta Glaukon'un torunu ve Dionysios'un Magnus aile onurlandırılmasından faydalanmıştır; “*Demos, Glaukon'un amcası Dionysos'un oğlu Magnus'u euergetes olan Glaukon'un vatanına gösterdiği hayırseverlik işlerinden dolayı onurlandırdı.*”²³⁶ MS 2. yüzyıl olabileceği düşünülen bir başka yazıtta hayırseverlik unvanına sahip olan ve kent için önemli işler yapmış olabilecek *proconsul*ün kızı da babasının vesilesiyle onurlandırılmaya layık görülmüştür, “*Demos (onurlandırdı) Valinin kızı Vinicia'yı, babasından demosa miras kalan hayırseverlik nedeni ile...*”²³⁷

²³²Demetrios Kritsotakis, **Hadrian and the Greek East: Imperial Policy and Communication**, Ohio State University, Ohio, 2008, s. 80.

²³³Kritsotakis, s. 80.

²³⁴Dmitriev, s. 53.

²³⁵EDEN, No: 9.

²³⁶EDEN, No: 10.

²³⁷Müller ve diğerleri, s. 35.

Aile rahipliği sürecinin başlangıcını daha önceye dayandıran Dmitriev'e göre şehirde yaşayan ailelerin cömertliği MS 3. yüzyıl itibariyle rahiplik makamlarına, bununla beraber *eponymous* ya da *leitourgia* gibi bazı memurluklara doğru genişlemeye başladı.²³⁸ Ares kültü Metropolis'de büyük bir öneme sahiptir ve kentin Roma vatandaşlığına erişebilmiş, cömert aile üyeleri rahip, rahibe ve diğer kült personelleri olarak Ares kültüne dâhil olmuşlardır; “*Ares'in Rahibi: Köklü bir rahip neslinin soyundan gelen Flavius Damas. Rahibe: Rahip annesi Tyche. Hizmetli: Flavia Polliane. Hizmetliler: Flavius Zoticus, Aurelius Menekrates. Odrogos: Tychicus.*”²³⁹ Belgede köklü bir rahip neslinden geldiği vurgulanan Flavius Damas adlı kişinin babadan geçen bir memuriyeti üstlendiği anlaşılmaktadır. Metropolis için önemli olan bir başka yerel kült ise Zeus Krezimos'tur. Kent içinde bu kültü ait olan bir kutsal alan bulunmaktadır. Bu kutsal alanda ele geçen ve Zeus'un heykelini taşıdığı anlaşılan mermer kaide yazıtlıdır. Burada yazan bilgiler, bizlere hayırseverliğin ve cömertliğin rahiplik makamına eriştiğini ve bu makamda bulunan rahiplerin maddi yardımlarının devam ettiğini vurgulamaktadır; “*Zotas'ın oğlu Diopompos, Arkhelaos bunu Yüce Zeus (Krezimos) için kendi imkânlarıyla rahip olarak yaptırmıştır.*”²⁴⁰

Güçlü yurttaşlık duygusu veyahut *polisle* ve anavatanla özdeşleşme olgusu sadece hayırseverlerin ya da kent zenginlerinin arasında gerçekleşmiyor, aynı zamanda çeşitlilik gösteren diğer mesleki grupları ve dernekler de aynı duyguları taşıyordu.²⁴¹ Yeniköy mahallesinde bulunan ve Metropolis'e ait olan, Antiokhos'un oğlu Menekrates'in mezar steli bizlere bu konuyla alakalı detaylı olmasa dahi yüzeysel bir bilgi sunmaktadır; “*Dostlar (ve) derneğin üyeleri (şeref bahşederler) Antiokhos'un oğlu Menekrates.*”²⁴² Yazılı stelin bizlere ulaşması, Metropolis'te bir derneğin var olduğuna dair fikir elde edebilmemiz açısından önemlidir. Dreyer, dernek teriminin eksik görüldüğünü ancak yazıt içinde kullanılan *oi étaῖροι (hetairoi)* teriminin derneğin adandığı siyasi bir bağlama işaret edebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Menekrates isminin kullanımının Roma İmparatorluk Dönemi'nde Metropolis'te nadir olmadığını da dile getirmiştir.

Hellenistik Dönem ile başlayan ve Roma İmparatorluk Dönem'i'nde varlığını sürdüren onurlandırma olgusu, kent için önem arz eden kişiler adına uygulanmakla beraber Roma

²³⁸Dmitriev, s. 290.

²³⁹EDEN, No: 101.

²⁴⁰EDEN, No: 148.

²⁴¹Philip A. Harland, “The Declining Polis? Religious Rivalries in Ancient Civic Context”, **Religious Rivalries in the Early Roman Empire and the Rise of Christianity, Studies in Christianity and Judaism / Études Sur le Christianisme Et le Judaïsme**, (Ed. in L.E. Vaage), Wilfrid Laurier University Press, Waterloo, 2006, s. 40.

²⁴²EDEN, No: 164.

consulleri için de onurlandırma kararı verilebilmekteydi. Bunun kent içindeki en erken örneği, Mithradates savaşlarından sonra *proconsullük* yapmış olan ve savaşın getirdiği yıkım sonrasında kenti tekrar ayağa kaldıran Gaius Fabius'a dair bilgi içeren yazıttır, “*Demos (onurlandırdı) Marcus'un oğlu Proconsul Fabius'u yüce gönüllü olduğunu gösterdiği (kanıtladığı) için, eşsiz güce ve büyük bir kusursuzluğa sahip olduğu için, erdemli ve adaletli olduğu için, (bir hayırsever olarak) fethedilen eyaletin kurtarıldıktan sonra yeniden inşasını (üstlendiği) [...]*”²⁴³ Kentin yeniden inşasını sağlayan Proconsul Gaius Fabius hayırseverlik unvanıyla beraber birçok övgü almış ve onurlandırılmıştır. MS 244-247 aralığında Asya *proconsulü* olarak görev yapan Lucius Egnatius Victor Lollianus'un adının geçtiği bir heykel kaidesine ait iki parça, Metropolis'in bu süreçte *proconsuller* için *euergetes* unvanını kullandığını ve heykellerini dikerek bu kişileri onurlandığını göstermektedir; “*Boule ve Metropolis şehrinin demosu, üç yıl boyunca Asya proconsulü olan, kendilerinin euergetesi Lucius [Egnatius Victor] Lollianus'a (heykelini) adadı.*”²⁴⁴ Yazıttan anlaşılacağı üzere Metropolis'in *boule* ve *demosu* ortak bir çalışma yürütmüşlerdir. Kentin *gymnasionunda* bulunan ve bir üst terastaki *stoa* yapısından geldiği düşünülen yazılı taş *boule* ve *demosun* ortak karar verdiğini gösteren bir başka yazılı kaynaktır; “*Boule ve Demos, Aristogenes'in oğlu strategos ve gymnasiarkhosluk yapan Eukles'i, yasalara uygun ve dikkatli bir şekilde komutanlık yaptığından dolayı onurlandırdı. En yüksek rütbeli Eukles masrafları kendi cebinden ödedi.*”²⁴⁵ Ayrıca bu onurlandırma yazıtı ile Eukles'in Metropolis içerisinde oldukça önemli memuriyetler üstlendiğini ve görev sürecinde *leitourgia* sistemiyle gerekli olan maddi kaynakları sağladığını anlıyoruz. MS 4. yüzyıla tarihlenen heykel kaidesi *euergeteslik* sisteminin bu tarihlerde hâlâ devam ediyor olduğunu, *boule* ile birlikte onurlandırmalarda yer alan *demosun* Geç Roma Dönemi'nde de varlığını sürdürüyor olduğunu göstermektedir; “*Boule ve Demos, kendilerinin euergethes' olan, iyi bir şekilde vatandaşlık görevini yerine getiren ve iki kez agonotetheslik yapan, agonlar ve dinsel törenler için masrafları kendi cebinden tahsis etmiş olan Zeuksis (Kyrinas) oğlu Titus Flavius Menandros'u onurlandırdı.*”²⁴⁶

²⁴³Müller ve diğerleri, s. 33.

²⁴⁴EDEN, No: 53.

²⁴⁵EDEN, No: 11.

²⁴⁶EDEN, No: 12.

2.2.2. Boule

Roma İmparatorluk Dönemi'nde *boulenin demostan* bağımsız olarak belgelerde görülmesi ve bu meclisin, kentin önemli konularıyla ilgili sorumluluklar elde etmesi MS 2. yüzyıl ile başlamış, MS 3. yüzyıl ile devam etmiştir.²⁴⁷ Küçük Asya'nın Roma İmparatorluğu egemenliği altında olduğu MÖ 2. yüzyıl²⁴⁸ itibarıyla yani Geç Hellenistik Dönemi sürecinde Metropolis'te *boulenin* mühim olmadığını söylememiz yanlış olacaktır. *Polis* için önem arz eden, siyasi ve sosyal konularda bizlere önemli bilgiler sunan ve MÖ 145-143 aralığına tarihlenen Apollonios *decretumu*, bu dönem içerisinde *boulenin* ne denli söz sahibi olduğunu bizlere göstermektedir; ‘‘Kral Attalos Philadelphos'un on beşinci yılında, Panemos ayının altıncı gününde, generaller (strategoslar) Kyniscos oğlu Andromakhos, Musaios oğlu Hegelokhos, Philippos oğlu Philippos, Neo oğlu Butheras'ın Hagesandros oğlu Hagesandros'un önergesiyle boule tarafından karar verildi...’’²⁴⁹ Kent için oldukça güçlü memuriyet statüsünde bulunan ve muhtemelen yönetimde söz sahibi olan Andromakhos, Hegelokhos, Philippos, Butheras ve Hagesandros danışma meclisine bir önerge sunmuş olup bu önerge neticesinde *boule* Metropolis'in en önemli kişilerinden biri olan Apollonios adına bir karar vermiştir. Ancak *boulenin* asıl gücü MS 2. yüzyılın sonlarına doğru kazanmış olduğu da yazılı belgelerle görülmektedir.

Roma'nın kentlerde aristokrat tabakayı güçlendirme yönünde izlediği politikaya bağlı olarak *boulenin* kent yönetiminde giderek baskın hâle geldiği *demostan* gücünün azaldığı, *gerousianın* ise daha önemli bir pozisyona geldiği anlaşılmaktadır.²⁵⁰ Metropolis'in *gerousiasının*, kentin eğitimle alakalı olan memuru Demetrios'u onurlandırdığı, MS 1. yüzyıl ile tarihlenen yazıt bu bilgiyi kanıtlar niteliktedir; ‘‘Gerousia (yaşlılar meclisi) dürüst bir adam olan, iyi ve azimli bir şekilde gymnasiarkhosluk yapan, erdeminden ve kendilerine hayırsever (olmasından) dolayı Menelaos oğlu Demetrios'u onurlandırdı.’’²⁵¹ Euergetes unvanı kazanan ve kentin kıymetli bir memuru olan Demetrios'u onurlandıran Metropolis *gerousiası*, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki kent içindeki önemini göstermiştir.

MS 3. yüzyıla gelindiğinde yazıtlarda kullanılan ‘‘Boule ve Demos’’ ifadesinin de ortadan kalktığı görülmektedir²⁵² *Boulenin* elde ettiği gücü gösteren yazılı belgeler bu duruma kanıt olarak sunulabilir. Metropolis *boulesinin* otorite sahibi olduğunu gösteren yazıtlardan

²⁴⁷EDEN, No: 185, 192, 193, 201, 208, 219, 231.

²⁴⁸Aytaçlar, s. 286.

²⁴⁹EDEN, No: 215b.

²⁵⁰Peker, s. 11.

²⁵¹ EDEN, No: 18.

²⁵²Aytüre, Demos ve Boule Üzerine, s. 67.

biri şu biçimdedir; ‘‘Mezarın sağ divanı Demosthenes'in oğlu Kharikles ve varislerine aittir. Metropolis boulesine 200 dinar ödemeyen (vermeyen) hiç kimse onu satamaz veya izinle (oraya) kimse defnedilemez. Bu yazıtın bir transkripsiyonu Metropolis'teki arşivde saklandı. [[yaşam boyunca]]’’²⁵³ MS 2. yüzyıla ait olan belgede Kharikles'in özel mülkü olan mezarı izinsiz bir şekilde kullanan herhangi birisinin Metropolis boulesine 200 dinar ödeme cezası olduğu belirtilmiştir. ‘‘Timokrates'in oğlu Timokrates, kendisi için ve karısı için ve çocukları için bu mezarı kendi başına, sağlığında yapmıştır. Ancak varislerimden biri (bir şeyi) kötüye kullanmak isterse, devlet idaresi olan bouleye bin dinar ödemelidir. Bu yazıtın bir kopyası Metropolis arşivine konulmuştur.’’²⁵⁴ Yine Timokrates'in özel mülkiyet olarak yaptırdığı aile mezarlığı ile ilgili olan bu yazıtta sunulan kurallara uymayanların devlet idaresi olarak belirtilen bouleye daha yüksek bir meblağıyla ödeme yapması beklenir. MS 3. yüzyıla ait olan bir başka yazıt örneği yine benzer içeriğe sahiptir ancak bu belgede bouleye ödenmesi gereken miktar çok daha fazladır; ‘‘(‘in kızı?) Venusta erkek kardeşiyle birlikte? mezarla ilgilenirler. Ve eğer çocuklarından ya da soyundan biri (bunu) satmayı düşünürse, bu kişi Metropolis'in devlet idaresine (boule) 2500 dinar ödeyecektir. Sağlığında.’’²⁵⁵ Bunlarla beraber mezar olduğu düşünölen yerin satılması durumunda Metropolis boulesine 2500 drahmi ödemeyi yükömlü kılan bir başka yazılı belge ele geçmiştir; ‘‘.... Bununla birlikte, biri (yeri) satmak isterse, Metropolis boulesine 2500 drahmi ödeyecektir. (Hâlâ) yaşayanların iyiliği için (Sağlığında)’’²⁵⁶ MS 2.-3. yüzyıla ait bir yazıt Metropolis boulesinin kentin önemli kişilerine ait olan mezarla ilgili olarak tek başına üstlendiği sorumluluğu ifade etmektedir; ‘‘Mezar, Minucia Bassa ve kızı Iulia Aproniane'ye olduğu kadar binicilik sınıfından oğlu Iulius Apronianos ve varislerine aittir. Metropolis boulesi mezarla ilgilenir.’’²⁵⁷ Yine kentin önemli vatandaşlarının mezarıyla ilgili olan ve MS 3. yüzyıla tarihlenen bir yazıt, meclis için kullanılan en yüce sıfatı ile boulenin Metropolis için Roma İmparatorluk Dönemi'nde ne denli mühim olduğunu göstermektedir; ‘‘Bu, Aurelius Bolanus'un, çocuklarının ve onun soyundan gelenlerin mezarıdır. Başka birinin gömölme izni yoktur, bunun için en yüce meclis olan bouleye 500 drahmi verecek.’’²⁵⁸ Aemilia Philokrates tribusuna²⁵⁹ kayıtlı Marcus'un oğlu

²⁵³EDEN, No: 185.

²⁵⁴EDEN, No: 192.

²⁵⁵EDEN, No: 193.

²⁵⁶EDEN, No:201.

²⁵⁷EDEN, No:208.

²⁵⁸EDEN, No:219.

²⁵⁹Roma'da kabile. Kabileler konfederasyonu biçiminde örgütlenmiş olan Roma Krallığı'nda vatandaşlık haklarından yararlanan Roma Halkı (*populus romanus*), 3 tribus'ta (kabile) toplanmıştır. Her tribus, 10 *curia*'ya (*fratri*); her *curia* da 10 *gens*'e (*klan*) bölünmüştür. *Populus romanus*'u oluşturan 3 tribus, 30 *curia*'yı ve 300 *gens*'i kapsamaktadır. Her bir tribus, tribusların yöneticisi olan tribunların, daha önceden hazırladığı ve yönetimi

Marcus Scaptio'nun MS 3. yüzyıla tarihlenen mezar yazıtı, Metropolis boulesı ile ilgili *en asil meclis* olarak söz etmiş olup *boulenin* kent için önem taşıyan bir meclis olduğunu bizlere göstermiştir; “*Aemilia Philokrates tribus’undan Marcus’un oğlu M. Scaptio, yaşamı boyunca kendisi ve Marcuso’nun oğlu Marcus Scaptio, kendi babası Philokrates ve eşi Soteris ve gömülen Philokrates’in torunları için mezarı inşa etti. Kimsenin rızası olmadan kimseyi mezara gömmesine izin verilmez. Eğer (buna) aldırmayan olursa, Metropolis(?) halkının en asil(?) meclisi olan bouleye (her zamanki?) 500 (denarii)’ye ek olarak 4000 dinar borcu olacaktır. Ömür boyu.*”²⁶⁰ Yazıtlarda *boule* için kullanılan *en asil* ya da *en yüce* sıfatları meclisin şehirdeki *en asil*, *en yüce* ailelerin üyelerinden oluştuğunu ifade etmekte, sıfatlar yüksek sosyal statüyü yansıtmaktaydı.²⁶¹

Lykia’ya ait bazı yazıtlar, bahsi geçen bölgedeki bazı kentlerin nekropol alanlarının da *boule* ve *demos* denetiminde olduğu, mezar alanlarının ve gömü yerlerinin bu kurumların izni ile kullanıma açıldığı bilgisini bizlere sunuyor.²⁶² Bu durum, bölge ve kentler farklı olsa da Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde mezar alanlarının sorumluluğu ve kullanımına dair yetkinin *boule* üzerinde olduğunu göstermektedir.

Boule üyeleri olan *bouleutes*ler önceki dönemlerde halkın seçimi ile bu unvana sahip olurken kent için önem arz eden, zengin aileler bu sistemi değiştirmiştir. Eskiden halka hizmet eden ve halk tarafından oluşturulan danışma meclisi yani *boule* artık kentin zenginlerinden oluşan bir meclise dönüştürülmüştür. Bu meclise seçilen kişi bundan böyle hayat boyunca orada üye kalmaktaydı.²⁶³ Neticede danışma meclisi olan *boulenin* zaman ilerledikçe kentin seçkinlerinden oluşan Roma senatusundan farkı kalmamıştır.

Metropolis’e ait epigrafik buluntular içerisinde kentin *bouleutes* ismine rastlanmamıştır. Ancak *bouleuterion* kazılarında yapılan çalışmalar neticesinde beş tanesi izlenebilen oturma sıralarının, gerçekte 12 adet olduğu ve yaklaşık 360 kişilik oturma kapasitesine sahip olduğu düşünülmektedir.²⁶⁴ Bu durumda isimleri buluntular desteği ile

altındaki tribusdaki vatandaşların kayıtlarını içeren listelerle birlikte censorun huzuruna çıkardı, bkz. Tekin, s. 329; Duygu Özer Sarıtaş,, “Antik Roma’da Nüfus Sayımı (Census)”, **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı:134, 2010, ss. 85-86; Halil Berktaş, **Kabilelerden Feodalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1989, s. 198; George Thomson, **Tarih Öncesi Ege I**, (Çev., Celal Üster), Payel Yayınları, İstanbul, 1995, s. 103.

²⁶⁰EDEN, No: 231.

²⁶¹Dmitriev, s. 256.

²⁶²Kaya mezarının ortak kullanımı ile ilgili detaylı bilgi, bkz. TAM II, 605, st. 1-3.

²⁶³Mustafa Adak, “Pamphylia ve Pisidia’da Kent Eşrafı ve Resmi Unvanları”, **Tarih Boyunca Anadolu’da Hayırseverlik, Birinci Uluslararası Suna & İnan Kırac Akdeniz Uygarlıkları Sempozyumu** (Ed. Oğuz Tekin, Christopher H. Roosevelt, Engin Akyürek), Koç Üniversitesi, Antalya, 26-29 Mart 2019, s. 49.

²⁶⁴Öz, 2006, s. 167.

söylenemiyor olsa da meclis üyeleri olan *bouleutes*lerin yaklaşık olarak 360 kişilik bir sayıya tekabül ettiği düşünülebilir.

Hellenistik Dönem’de mevcut olan memuriyetler Roma Dönemi’nde de varlığını sürdürmüştü²⁶⁵, memur seçimleri daha önceki dönemde olduğu gibi halk meclisinde seçilmeye devam etmiştir. Ancak üst düzey memuriyetlere seçilebilmek için belli bir sosyal statüye sahip olmak gerekmektedir.²⁶⁶ Yine de Metropolis meclisinin sorumluluklarına ve yetkilerine dair bilgilerin kayıt altına alındığı bir belgeye ulaşılamamıştır. Ulaşılan epigrafik buluntular ve dönemin idari yapısına dair veriler, Metropolis’in karar düzeninin Temsili Demokrasi etrafında döndüğünü düşündürmektedir. Klasik Dönem Atina’sında seçilmiş olan temsilciler aracılığı ile halkın fikirlerinin sunulduğu sistem Temsili Demokrasi olarak açıklanabilir ve bu sistem Doğrudan Demokrasi ile benzerlik göstermektedir.

²⁶⁵Dmitriev, s. 189.

²⁶⁶Peker, s. 31.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METROPOLİS KENT MEMURLARI

3.1. Yönetim ile İlişkili Memuriyetler

3.1.1. Arkhon (ἄρχων)

Şehir yönetimi ile ilgili olan *arkhon* kelimesinin kökü *arkhe* (ἄρχω) eyleminden türemiştir. Yunan kent yönetimi ile ilgili çok sık kullanılan ve neredeyse bilinen tüm şehirlerde karşımıza çıkan kelime *arkhe* idi. Sadece günümüzde değil antik dönemde de *arkhe* fiilinin çevirisi *magistratus* yani memuriyet ile ilişkilendirilmektedir. “Otorite” ya da “yönlendiren” anlamında kullanılan, daha geniş anlamıyla “özel makamların en üst düzeyi” ile ifade edilen *arkhe* kelimesi, “başlamak”, “başlatmak” ya da “yönlendirmek” anlamlarına gelen *arkho* kelimesinden türemiştir. Hukuki, askeri, yasama ve yürütme kavramları arasında herhangi bir farklılık gözetmeyen Yunanlılar *arkhe* ve benzer kullanımları yürütmeye ilgili memuriyet makamları ve *bouleuteus*ler için kullanmaktaydılar. Ancak Hellenistik Dönem ile birlikte *arkhe* ve bu fiil ile türetilmiş olan diğer kavramlar, dini işlerle ilgilenen ya da yasama yetkisine sahip olan memurların aksine yönetimle ilişkili makamlar için kullanılmaya başlanmıştır.²⁶⁷

Atina’da yönetim kurullarının arasında en yüksek statüde olanı, *arkhon* (ἄρχων) kuruludur. Bu kurul, üç başkan *arkhon* ve altı tane daha alt mevkide kanun koyucu olarak bilinen (*θεσμοθεται*²⁶⁸) *arkhon* olmak üzere toplamda dokuz kişiden oluşmaktadır. Bunlardan ilki kurulun başkanı ve kentin *eponymos* memuru olan “ὁ ἄρχων” yani baş *arkhon*’dur. İkinci *arkhon* ise ἄρχων βασιλεύς (*arkhon basileus*) olarak adlandırılmıştır ve kentin dini başkanıdır. Sonuncusu ise, ἄρχων πολέμαρχος (*arkhon polemarchos*) unvanıyla savaş işlerinden sorumlu olmuştur ve savaş tanrılarına adak adama görevini yerine getirmiştir. Aynı zamanda baş *arkhon*’ların kent vatandaşları için üstlendikleri sorumlulukları, *arkhon polemarchos*’lar *metoikos*²⁶⁹’lar için üstlenmişlerdir.²⁷⁰

²⁶⁷Dmitriev, ss. 13-16.

²⁶⁸*Thesmothetai*, kanun koyucu olarak bilinmektedirler. Bu kişiler devletin kanunlarından sorumluydular. Mahkeme yönetimi, yasaların incelenmesi ve magistratların atamaları bu kişiler tarafından yapılıyordu, bkz. Tekin, s. 58; Aristoteles, Politika, LIX.

²⁶⁹Çoğ. *Metoikoi*. Yabancı, kent-devleti yurttaşı olmayan, başka bir yerden gelip oraya yerleşmiş, bkz. Tekin, s. 324.

²⁷⁰Aristoteles, Politika, LVI –LVIII; Çağ, s. 52.

Magie, idari birim olarak birçok şehirde *arkhon*ların bulunduğunu söylemiştir. Dmitriev'in belirttiği *arkhe* kelimesinin neredeyse tüm şehirlerde görüldüğü bilgisi bu söylem ile tutarlılık göstermektedir. İmparatorların ve Roma memurlarının ilettikleri mektuplarda *arkhon* kavramını şehir idarecileri için genel bir terim olarak kullandıkları dikkat çekmektedir.²⁷¹ *Arkhone*lar zengin ve soylulardan seçiliyordu. Aristokratlar idaresinde en önemli karar mercii kuşkusuz *Areopagos Meclisi*²⁷² idi ve daha önce *arkhonluk* yapmış olanlar bu meclisin doğal üyesiydiler.²⁷³

Mustafa Adak, Düzce'de bulunan Prusias ad Hypium adındaki antik kentin epigrafik eserlerini çalışmış, verilen sayısız onurlandırma sayesinde şehrin baş görevlisinin adının *protos arkhon* olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte bu kişinin *boule* tarafından seçildiğini ve seçildiği yıl bu meclise başkanlık ettiğini belirtmiştir.²⁷⁴ Yasa tasarılarını onaylaması için *demosa* sunmak, bu kurumun yerine getirmesi gereken görevlerindendir. Bununla beraber şehir idaresiyle ilgili sorumlulukları da mevcuttur. *Boule* ve *demosa* aldığı kararları yerine getirmek sahip oldukları sorumluluklar arasındadır. *Arkhone*n sahip olduğu görevler ile *strategos*ların görevlerinin aynı olması araştırmacıları bu konuyla ilgili çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Sonuç itibarıyla aynı süre içinde aynı görevlere sahip memur kurulunun bir arada bulunması mümkün olmayacağından *arkhone*n, *stratego*i ya da *prytaneis* gibi yönetim kurulunda bulunan mevkiler için genel bir ad olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bununla beraber birçok araştırmacı tarafından *arkhon* ve *stratēgoi*'un aynı kişileri ifade ettiği kabul edilmektedir.²⁷⁵

Metropolis *arkhone*ları ile ilgili bulunan bazı yazıtlar bizlere bilgi kaynağı olmaktadır. Bu yazıtlar Roma İmparatorluk Dönemi'nde görevde bulunan kişiler ile ilgili veri sağlamaktadır. “*Metropolis Halkı'nın şehri, (dindar) Pertinax Augustus'un soyundan İmparator Caesar Lucius Septimius Severus Eusebes oğlu İmparator Cesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus'a (heykelini) adıyor. Bununla en yüksek memur olan arkhon (diğer deyişle birinci general?) Aleksandre Euplus ilgilendi*”.²⁷⁶ Yazıt, içeriğinden de anlaşılacağı üzere 22. Roma İmparatoru olan, 7 yaşında adını Marcus Aurelius Antoninus Augustus olarak değiştiren ve Caracalla (MS 211-217) olarak bilinen imparatorun zamanına denk düşmektedir.

²⁷¹Magie, 1950, s. 644.

²⁷²Aristokratların söz sahibi olduğu dönemde, aristokratlar Atina akropolisinin 300 m kadar batısında yer alan Areopagos Meclisi'nde toplanıyordu, bkz. Tekin, s. 58.

²⁷³Tekin, s. 59.

²⁷⁴Mustafa Adak, “Zwei neue Archontenlisten aus Prusias ad Hypium”, **Chiron**, Cilt: 37, 2007, s. 1.

²⁷⁵Çağ, s. 53.

²⁷⁶EDEN, No: 46.

MÖ 1. yüzyılda, Asya şehirlerinde *arkhe* kelimesine “en yüksek, en onurlu, en büyük” sıfatları eklenmeye başlamıştır.²⁷⁷ Caracalla için Metropolis kenti tarafından dikilen heykel ile ilgili bu yazıtta da kentin *arkhonu* olan Aleksandre Euplus için “*en yüksek*” sıfatı kullanıldığı görülmektedir. Bu da MÖ 1. yüzyıl ile başlayan geleneğin MS 3. yüzyıl ile devam ediyor olduğunu göstermektedir. Ayrıca *arkhon* Euplus’un, kentin yaptırmış olduğu heykel ile ilgileniyor olması bu memuriyete mensup kişilerin kamu finansının yönetiminden sorumlu olduğunu göstermektedir.

Metropolis’e ait olan ve *arkhonluk* ile ilgili önemli bilgiler sunan bir diğer yazıt aynı zamanda kentin önemli vatandaşlarından olan, şehre hayırsever olduğunu kanıtlayıp “en muhteşem” unvanına sahip *Asiarkhes* Marcus Aurelius Athenagoras ile ilgili de veriler barındırmaktadır; “*Her fırsatta kendisi (şehir) için hayırsever olduğunu kanıtlayan, en muhteşem Asiarkhes olan Marcus Aurelius Athenagoras (şehir tarafından onurlandırılıyor.) (Onur sahibi) Akrabası olan ve iki kez arkhon rütbesine sahip olan Aurelius Ammianus bununla (yani onurlandırmayla) ilgilendi.*”²⁷⁸ MS 222-235 tarih aralığına tarihlenen bu yazıtta kent tarafından onurlandırılmış olan Marcus Aurelius Athenagoras’ın yaptığı hayırseverlik işleri ve sahip olduğu *asiarkhesluk* makamı sayesinde Roma İmparatorluğu ile yakın ilişki içinde olduğunu anlamaktayız. Bununla beraber Metropolis’in en yüksek *magistratusu* Aurelius Ammianus’un sahip olduğu *arkhonluk* rütbesini iki kez üstlendiği görülmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi ile uzun görev süresi²⁷⁹, memuriyet için asıl gerekli koşulun varlıklı olunmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu durumda Marcus Aurelius Athenagoras ve akrabası Aurelius Ammianus’un kentin varlıklı ailesinin üyeleridir. Buna bağlı olarak Ammianus, yüksek *arkhonluk* rütbesini iki kere üstlenebilme hakkına sahip olmuştur. Ayrıca Ammianus’un, hayırsever akrabası Marcus Aurelius Athenagoras’ın onurlandırılmasıyla ilgilenmesi, danışma ve halk meclislerinin kararlarını uygulamakla yükümlü²⁸⁰ olarak bilinen *arkhonlara* güzel bir örnektir. Bu yazıt ile *arkhonların* aynı zamanda onurlandırma işleriyle de ilgilendiğini anlamaktayız.

²⁷⁷Dmitriev, s. 113.

²⁷⁸EDEN, No: 51.

²⁷⁹Dmitriev, s. 223.

²⁸⁰Çağ, s. 52.

3.1.2. *Stratēgos* (στρατηγός)

En kapsamlı anlamıyla *stratēgos*luk, askeri temelli olup bir ordunun yöneticisi ya da komutanı anlamını taşımaktadır.²⁸¹ İki ulam altında incelenen *stratēgos* unvanı, ilk olarak Klasik Dönem’de askeri görevlere sahip olan memurları ifade eder ve ilk amacı orduya komutanlık etmek olan bu kişiler yerel *stratēgos*lardır. Atina’da MÖ 501-500 dolaylarında kentin dış politika meselelerinin ve genel olarak tüm askeri işlerin sorumluluğunu alan ve *phyle*²⁸² adı verilen on kişi belirlenmiştir.²⁸³ Aristoteles, müttefiklerine ve kendisine ihtiyaç olduğu zaman yardım etmek için bir ordu beslemek mecburiyetinde olursa, bu işlerle ilgilenme sorumluluğunun *stratēgosta* olduğunu iletmektedir.²⁸⁴ . *Ekklesiada* halk tarafından el kaldırma yöntemiyle oylama yapılarak savaş işleriyle ilgilenmesi için on *stratēgos* seçilmektedir.²⁸⁵ MÖ 5.yüzyılın ortalarında politik anlamda etkinliği artmış olan *stratēgos*ların, Roma’nın Yunan Dünyası’na hâkim olmasıyla birlikte askeri görevlerini bırakarak kent yönetimiyle ilgili bir memura dönüşmüş²⁸⁶ olduğu görülmektedir. Bu dönüşüm çok hızlı bir şekilde meydana gelmemiştir. Hellenistik Dönem’in ve Roma İmparatorluk Dönemi’nin sosyo-politik durumları bu değişime zemin hazırlamıştır. Bölgesel Hellenistik Devletler’de kralla beraber sefere katılmaktaydılar.²⁸⁷ Roma’nın Doğu Akdeniz’i ele geçirerek eyalete dönüştürmesi ile yeni bir döneme başlanmasının ardından *stratēgia* askeri statüsünü kaybetmiş ve pek çok kentte sivilleşmiştir.²⁸⁸

Metropolis’in Hellenistik Dönem *stratēgia*leri ile ilgili bilgiyi Apollonios için yazılmış onurlandırma kararnamesi sayesinde elde edebilmekteyiz. Yan cephenin ön yazısında, en geç Attaloslar Dönemi’nden beri beş kişilik “*stratēgoslar* kurulunun”²⁸⁹ isimleriyle belirtilmiş

²⁸¹Hugh J. Mason, **Greek Terms for Roman Institutions: A Lexicon and Analysis (American studies in papyrology xiii)**, Hakkert Publisher, Toronto, 1974, s. 156.

²⁸²*Phyle*=kabile, bkz. Peter J. Rhodes, “Strategos”, **Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike**, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart, Cilt 13, 2008, ss. 870-871.

²⁸³David Stockton, **The Classical Athenian Democracy**, Oxford University Press, Oxford, 1990, ss. 31-32 ve ss. 105-106.

²⁸⁴Aristoteles, *Politika*, XIII.2.

²⁸⁵Aristoteles, *Politika*, LXIV.4.

²⁸⁶Bu dönüşüm Roma’daki *praefectus praetori* memuriyetine geçişle bağdaştırılan bir değişkenlik olarak ifade edilmektedir, bkz. James S. Reid, **The Municipales of the Roman Empire**, Cambridge University Press, Cambridge, 1913, s. 445.

²⁸⁷Magie, 1950, s. 644.

²⁸⁸Çağ, s. 35.

²⁸⁹Metropolis’de beş *stratēgos*dan oluşan bir kurul belgelenmiş olmasına rağmen MÖ 133’ten sonra muhafaza edilen kurullar, beş kişilik ekipten oluşan kurumların kentsel geleneğe göre çalışmış olma ihtimaline işaret ederler. Öyle ki bu kurulların üyeleri yönerge veren ve yürütme ile ilgili yetkilerle de donatılmış olabilmekteydiler. Kentsel işlerde makam sahibi olarak *stratēgos*ların tümü sivil görevlerle ve alışla geldiği üzere yönerge verici işlev sahipleri olarak metnin ön yazısında anıldılar ya da isimlerine hiçbir biçimde değinilmedi, Kentsel *stratēgos*luklar genellikle beş *stratēgos*dan oluşan kurullardan ibaretiler ki, bunların kent (*epi tes poleos*) ve taşra üzerine (*epi tes horas*) belirlenmiş olan görev alanları vardı; Ivana Savalli-Lestrade,

üyeler yer almaktadır. Ana cephede ise yalnızca kurulun görevlendirmesiyle önergeyi meclise sunmuş olan görevlilerin ismi mevcuttur.²⁹⁰ Ana cephenin 2. ve 35. dizelerinden hareketle, MÖ 133'ten sonra da birçok *stratēgos*un Pergamon'da olduğu gibi yetki kaybına uğramadan beş kişilik *stratēgos*lar kuruluna seçilmiş oldukları sanılmaktadır. Bu kurul en azından MÖ 133'ten sonra yürütme organı olarak karar vermekte olan *ekklesiaya* talimat verebilmekteydi.

MÖ 145-144 / 144-143 yılları aralığına tarihlenen ilk Apollonios onurlandırma kararnamesi kentin *stratēgos*larının görevleri ile ilgili içeriğe sahiptir, “*Kral Attalos Philadelphos’un on beşinci yılında, Panemos ayının altıncı gününde, kent stratēgosları Kyniskos oğlu Andromakhos, Musaius oğlu Hegelokhos, Philippos oğlu Philippos, Neo oğlu Butheras’ın Hagesandros oğlu Hagesandros’un önergesiyle boule tarafından karar verildi...*” Burada adı geçen kişiler “*stratēgos*lar kurulunun beş kişilik üyesi olmalıdır. Ayrıca milletvekillerinin meclise öneride bulunmasına benzer bir hareketle *stratēgos*ların da boule (danışma meclisi) ve *demosa* (halk meclisi) farklı türde teklifler sunduğunu bilmekteyiz. Bu yazıtta da kentin *stratēgos*’larının danışma meclisine öneri sunmuş olduğu aşıkardır. Bu yüzden *stratēgos*’lar yönetimde söz sahibi olan, kentin önde gelen üst düzey yöneticileridir.

İki kez onurlandırılmış olan Apollonios için MÖ 133 yılında yazılmış olan bir diğer epigrafik buluntu da *stratēgos*ları ile ilgili fikir sahibi olmamızı sağlar, “*...’ın oğlu Apollonios’un oğlu Metrophanes rahipken ve Deonnys’in rahip olan oğlu Demetrios’un doğum gününde, Roma’nın Disios ayının 6. Gününde, Troilos’un oğlu Aleksander’in önderliğindeki stratēgoi olan consul tarafından karar verildi;...*” Burada öneri sunmakla beraber kentin önemli *stratēgosu* tarafından anayasal düzene uygun kararın verildiği ve yürürlüğe dahil edildiği anlaşılmaktadır. Yazıtın devamında, kent için hayatını feda etmiş olan Apollonios’un ölümünden sonra onurlandırılması için dikilecek olan bronz heykelin sorumluluğunu da kent *stratēgos*larının aldığını görüyoruz, “*Genç adamlarla savaşıp düştüğü için halk meclisi stratēgoslara, onun adına mümkün olan en iyi yardımı yapmalarını emrettiğinden...Andron’un torunu Attalos’un oğlu Apollonios, daha önce yurttaşlar için doğru bir adam olduğunu kanıtladığı ve şimdi cesur olduğu, iyi bir şekilde savaştığı, ayrıca*

“Les Attalides et les cités grecques d’Asie Mineure au iie siècle a.C.”, **Les cités d’Asie mineure occidentale au IIe siècle a.C.**, (Ed. Alain Bresson ve Raymond Descat), Ausonius Éditions, Pessac, 2001, s. 88-91.

²⁹⁰Dize 2-3, *Strategon enomeni ton peri Aleksandron Troilou*, bkz. Aleksandros’un kurul içinde *strategos*ların başında olduğuna dair bir hiyerarşinin vurgusunun yapılmasından kaçınılmış olması mümkündür. Kentsel bir magistratum kurulunun münferit bir üyesinin böyle alışılmadık bir biçimde adlandırılışının açıklaması, H. Engelmann’a göre benzer bir duruma işaret ettiğinden önemlidir. Buna göre kentte bulunan ve henüz yayımlanmamış olan bir yazıtta şu satırlara yer verilmiştir: “[e boule kai o] demos eteimesen [tous strate]gous peri Euklea poiesamenou to [a]nadapanema par eautou [tou p]rotou arhontos.” Bunu, Troilos’un oğlu Aleksandros, Metropolis’deki *strategos*ların “birincisi” (başı) cümlesinin takip etmesi gerekirdi..

memleketinin ona olan yüksek görüşü nedeniyle övülmelidir. Ayrıca *stratēgos*lar onun tunç heykelini pazarın en göze çarpan kısmına mermer bir kaide üzerine dikecekler ve üzerine şöyle yazacaklar...’’²⁹¹ Ayrıca bu yazıtta *demosun stratēgos*lara talimat vermiş olduğu dikkat çeker. Bu memurların alınan onur kararı ile stel ya da heykel dikeyor oldukları bilinmektedir, burada da *demosun* aldığı karar ile *stratēgos*lar görevlendirilmiştir.

MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir başka yazıt, Metropolis’in Hellenistik Dönem *stratēgos*larından olan Apollonios’un oğlu Demetrios ile ilgili bilgi sunmaktadır, “*Demos, stratēgos olan Apollonios’un oğlu Demetrios’u erdemi, yardımseverliği ve ona (halka) karşı liyakatinden dolayı (onurlandırır).*’’²⁹² Yazıtta bahsi geçen Apollonios, halkı için gösterdiği kahramanlık sonrası onurlandırılan Apollonios olmadığı düşünülmektedir. Çünkü MÖ 140 öncesi olduğu düşünülen bir başka yazıtta Apollonios’un oğlu ile *demos* için sütun bağışladığı yazmakta ve oğlunun adı Hippoites olarak geçmektedir, “*Apollonios’un oğlu Hippoites ve Andron’un torunu, Attalos’un oğlu Apollonios halk (demos) için sütun bağışladı.*’’²⁹³ Demetrios ise kentte çok sık belgelenmiş olan bir isimdir. Metropolis’de bulunmuş ve yayını yapılmış olan metinlerin 30’unda Demetrios ismi belgelenmiştir.

“*Boule ve demos, Aristogenes’in oğlu stratēgos ve gymnasiarkhosluk yapan Eukles’i, yasalara uygun ve dikkatli bir şekilde komutanlık yaptığından dolayı onurlandırdı. En yüksek rütbeli Eukles masrafları kendi cebinden ödedi.*’’²⁹⁴ Burada *stratēgos*’un sadece kent yönetimiyle ilişkili olmadığı, aynı zamanda askeri bir faaliyette bulunduğu yasalara uygun ve dikkatli bir şekilde komutanlık yaptığı gerekçesi ile onurlandırılmış olmasından anlaşılmaktadır. Epigrafik veriler bu memurluğun diğer başka memurluklarla eş zamanlı yürütüldüğünü göstermektedir.²⁹⁵ Kent *stratēgosu* olarak onurlandırılan Eukles’in aynı zamanda *gymnasiarkhosluk* yapmış olması bu duruma güzel bir örnektir. MÖ 2. yüzyıl ile birlikte kentlerde *arkhai* üstlenen kişiler de memuriyeti, masraflarını kendi keselerinden karşılayarak (*ἐκ τῶν ιδίων*) üstlenmeye başladılar. Onurlandırma masrafını kendi cebinden ödemiş olan Eukles’in, bir memurdan beklenildiği gibi *leitourgia* olarak hareket ettiği görülmektedir. *Asiarkh*, *arkhon*, *bularkhos* gibi bireysel memuriyetleri tanımlamak için kullanılan “mükemmel”, “saygıdeğer” gibi sıfatlar bu görevleri yerine getirmenin maliyetinin giderek arttığını göstermektedir.²⁹⁶ Eukles için kullanılmış olan “en yüksek rütbeli” sıfatı,

²⁹¹EDEN, No: 215a.

²⁹²EDEN, No: 4.

²⁹³EDEN, No: 70.

²⁹⁴EDEN, No: 11

²⁹⁵Çağ, s. 89.

²⁹⁶Peker, s. 93.

kendi cebinden ödediği masrafların da fazla olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca *en yüksek rütbeli* nitelendirmesiyle Eukles'in *arkhon* olarak görev yapmış olacağı akıllara gelir. Keza F. F. Abbott ve A. C. Johnson'ın da Hellen kentlerinde en üst magistral kurul için kullanılan unvanların *arkhon* ve *stratēgos* olduğunu düşünüyor²⁹⁷ olması bu fikri perçinlemektedir.

“*Demos (sundu) Philiskos stratēgoslarından olan Philoksenos'un oğlu Philiskos'un agonothesliği ile (gerçekleşen) Augustus Caesar festivalinden arta kalan parayı finanse ederek, Philoksenos oğlu Philiskos'un yanındaki stratēgosların ön ayak olmasıyla Tiberius Caesar Hermes için iki adet stoa inşa etmiştir.*”²⁹⁸ Yazıt Tiberius'un zamanına eşlenek olan MS 14-37 aralığına tarihleniyor olmalıdır. *Agonothotes* Philiskos festivali kusursuz bir şekilde planlanmış olduğu görülmekte olup bu etkinlik finansal bir başarıya dönüşmüş, geriye kalan mali kazanç ile kente iki yeni salon inşa edilmiştir. Özellikle MS 1. yüzyıldan itibaren büyük pentaeterik festivallerin imparatorluk kültü ile bağlantılı olarak yapılması durumunda çok daha gösterişli etkinlikler²⁹⁹ dikkat çekmektedir. *Agon* olarak görev yapmakta olan Philiskos'un babası *stratēgos*tur. Bu durumda ailenin Metropolis için önemli, varlıklı ve elit bir aile olduğunu söylemek yanlış olmaz. Söz konusu kararnameden, *stoanın*, *agon* Philiskos ile birlikte yönetimdeki *stratēgoslar* tarafından inşa edildiği, *epimeletes* sorumluluğunu *stratēgos*'ların üstlendiği öğrenilmektedir. Bunlara ek olarak yazıtta geçen *Philiskos stratēgoslarından* ifadesi Philiskos'un meslektaşları arasında baş *stratēgos* olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Metropolis *stratēgosları* ile ilgili tek epigrafik buluntular sadece yazıtlar değildir. Kurşun ağırlıklar da önemli veriler sunmaktadır. “*Ön Yüz: (Bir) Litra Arka Yüz: İmparatoru seven (Philosebastos) ve tek başına agoranomos görevini yerine getiren, askeriyedeki yüksek rütbeli atlı subay Tiberius Claudius Pollio'nun (Kurşun Ağırlığı).*”³⁰⁰ Kurşun ağırlığın arka yüzünde bulunan yazıda Tiberius Cladius Pollio'nun pazar denetmeni olmakla beraber atlı sınıfına mensup olduğu da yazmaktadır. Muhtemelen kentte *stratēgos* olarak çalıştıktan sonra atlı sınıfına dâhil olmuştur. Bu unvan, genellikle yerel yöneticilere veya önemli şehirlerin ileri gelen kişilerine verilirdi. Roma Cumhuriyet Dönemi ile İmparatorluk Dönemi arasındaki farklar oluşmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde sadece *senatus* sınıfına mensup olanlar *procurator* olabiliyorken, Augustus'un düzenlemesiyle İmparatorluk Dönemi'nde artık atlı sınıfından (*equites*) olanlar da bu memuriyeti üstlenmeye

²⁹⁷Çağ, s. 53.

²⁹⁸EDEN, No: 29

²⁹⁹Peker, ss. 62.

³⁰⁰ EDEN, No: 61.

başlamışlardır. Coşkun Abuagla³⁰¹, Augustus'un bu sınıfı devlet hizmetine dâhil etmesinin asıl nedeninin atlı sınıfını, *senatus* sınıfına oranla daha sadık, politik olarak daha az tehlikeli ve tehditkâr bulması olduğunu belirtmektedir.³⁰² Bu durumda Roma ordusunun aracılığıyla atlı sınıfına mensup kişilerin senatörlüğe kadar yükseldiğini söylemek yanlış olmaz. Atlı sınıfına mensup olan bir kişi zaten kentin elit sınıfında yer alırken şüphesiz Roma *senatusuna* dâhil olanlar çok daha yüksek bir konuma adım atmışlardır. Ayrıca kurşun ağırlıkta ismi geçen ve atlı sınıfına mensup olan Pollio'nun aynı zamanda farklı iki memuriyet sınıfında yer aldığı dikkat çekmektedir. MS 2.-3. yüzyıla tarihlenen bir başka yazıtta, kentin atlı sınıfına mensup olan başka bir isim tespit edilmiştir; '*Mezar, Minucia Bassa ve kızı Iulia Aproniane'ye olduğu kadar binicilik sınıfından oğlu Iulius Apronianus ve varislerine aittir. Metropolis boulesı mezarla ilgilenir.*'³⁰³ Iulius Apronianus muhtemelen ilk önce strategos olarak görev almış, daha sonra binicilik sınıfına dâhil olmuştur.

Metropolis *stratēgos*larıyla ilgili bilgi edinebildiğimiz bir başka kaynak sikkelerdir. Ön yüzünde defneyaprakları ile süslü, bol dökümlü kıyafetli ve zırhlı Maximinus büstü yer alan sikkenin arka yüzünde “ΕΠΙ CTP AYP ΠΑΥΛΕΙΝΟΥ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΤΩΝ; *Artemidoros oğlu Aurelius Paulinos Metropolisliler'in stratēgosluğunu yaparken*” yazısı yer almaktadır.³⁰⁴ Sikkenin arka yüzünde ise dört sütunlu, alınlığının ortasında kemerli lentolu tapınak önden görünmektedir ve içerisinde elinde mızrak tutan, önünde kalkan bulunan miğferli Ares ayaktadır. Aurelius Paulinos'un *stratēgosluğu* *eponym* olarak verilmiştir.³⁰⁵ Bu sikke dışında üç farklı sikkede de yine *Stratēgos* Aurelius Paulinos adı görülmektedir.³⁰⁶ Antoninus Pius Dönemi'ne ait, MS 139-146 tarihli bir sikkede *Stratēgos* Poplios³⁰⁷, Marcus Aurelius Severus Alexander Dönemi'ne ait, MS 222-235 tarihli iki farklı sikkede *Stratēgos* Aurelius Sextus II³⁰⁸, yazıtlarda da adı geçen ve Marcus Aurelius Severus Alexander Dönemi'ne ait üç farklı sikkede *Stratēgos* Aurelius Athenagoros II³⁰⁹ adı görülmektedir. Bu sikkelerle beraber III. Gordianus Dönemi'ne ait, MS 238-244 tarihli beş

³⁰¹Asuman Coşkun Abuagla, **Roma Dönemi Küçük Asya Procuratorları**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Antalya, 2012, s. 18.

³⁰²Ahmet Vedat Çelgin, Nalan Eda Akyürek, **Eskiçağ Yazıları 6: Akron 8**, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, s. 9-10.

³⁰³EDEN, No: 208.

³⁰⁴**Roman Provincial Coinage online**, bkz. <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4857> (29.09.2023).

³⁰⁵Çağ, s. 32.

³⁰⁶[RPC VI, 4858 \(ox.ac.uk\)](https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4858) (29.09.2023); [RPC VI, 4859 \(ox.ac.uk\)](https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4859); (29.09.2023); SNG 1671 = Hunterian II, 352, 4; SNG Lepold 678; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/10977> (29.09.2023); CGT coll. ex G. Rohde coll.

³⁰⁷<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/2686> (29.09.2023).

³⁰⁸[RPC VI, 4845 \(ox.ac.uk\)](https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4845) (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4846> (29.09.2023).

³⁰⁹<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4842> (29.09.2023); BMC, 9; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4843> (29.09.2023); BMC, 8; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4844> (29.09.2023).

farklı sikkede Rufus oğlu *Stratēgos* Aurelius Diogenes³¹⁰, III. Gordianus Dönemi'ne ait yedi farklı sikkede *Stratēgos* Marcus Iul Porcius Herakles³¹¹, III. Gordianus Dönemi'ne ait yedi farklı sikkede *Stratēgos* Aurelius Bassus II adı vardır ve Bassus ikinci kez *Stratēgos* olmuştur.³¹² Marcus Iulius Philippos (Philip I) Dönemi'ne ait, MS 244-249 tarihli bir adet sikkede *Stratēgos* Aleksandros³¹³, Marcus Iulius Philippos (Philip I) Dönemi'ne ait dört farklı sikkede *Stratēgos* Aurelius Theon³¹⁴, Marcus Iulius Philippos (Philip I) Dönemi'ne ait altı farklı sikkede *Stratēgos* Aurelius Xestos II³¹⁵, Marcus Iulius Philippos (Philip I) Dönemi'ne ait dört farklı sikkede *Stratēgos* Gaius Iulius Apronianus³¹⁶ adı görülmektedir. Mezar yazıtında geçen adı geçen ve binicilik sınıfına mensup olan Iulius Apronianus³¹⁷ ile sikkede adı geçen Iulius Apronianus'un aynı kişi olabilme ihtimali vardır. Çünkü MS 244-249 yılına ait olan sikke ile MS 2.-3. yüzyıla ait olan yazıtın tarihleri de birbiriyle eşleşmektedir.

3.2. Ekonomi ve Maliye İle İlişkili Memuriyetler

3.2.1. Agoranomos(ἀγορανόμος)

Ekonomi ile ilgili memuriyetler, Anadolu kentlerinin Roma İmparatorluk Dönemi ile beraber artan gelir düzeyiyle şehir düzeninde aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Küçük Asya

³¹⁰ <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coin/89127> (29.09.2023); SNG Cop. 923-924; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/448> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/447.2> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/446> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/445> (29.09.2023); SNG Leypold I, 683; SNG 266.

³¹¹ <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/449> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/449A> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/450> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/460.1> (29.09.2023); BMC 19; SNG 932; SNG 269, <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/460.2> (29.09.2023), <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/460.3> (29.09.2023); BMC 20; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/461> (29.09.2023).

³¹² <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/439> (29.09.2023); SNG, 676, <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/440> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/441> (29.09.2023); SNG Leypold I, 684; SNG, 415; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/442.1> (29.09.2023); BMC 15; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/442.2> (29.09.2023); SNG Leypold I, 685, <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/443> (29.09.2023); SNG, 927; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7.1/444> (29.09.2023).

³¹³ <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20385> (29.09.2023); SNG Leypold, 688.

³¹⁴ <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/78459> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20390> (29.09.2023), <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20389> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20391> (29.09.2023); BMC, 25,

³¹⁵ <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/74651> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20384> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20387> (29.09.2023); SNG, 4529; SNG Leypold, 689; SNG Turkey 10, 221, <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20386> (29.09.2023); SNG, 689; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20388> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/76835> (29.09.2023).

³¹⁶ <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20383> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20393> (29.09.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20394> (29.09.2023); BMC, 21; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/20395> (29.09.2023).

³¹⁷ EDEN, No: 208.

polislerinde mali ve ticari işlerden *agoranomos*, *logistes*³¹⁸, *tamias*³¹⁹, *sitones*³²⁰ gibi memurların sorumlu oldukları bilinmektedir.³²¹

Eski Yunanca'da pazar denetmeni ya da müfettişi anlamını taşıyan *agoranomos* kavramı, *polis* agoralarının ticari, sosyal ve politik hayatın merkezine dönüşmesi ve gelişmesiyle beraber ortaya çıkmıştır.³²² Platon, *Yasalar* adlı eserinde *agoranomos*'ların³²³ görev ve yetkilerinden bahsetmiştir, "...Agoranomoslar yasaların öngördüğü çarşı düzenini koruyacaklar, kimsenin zarar vermemesi için çarşıdaki tapınak ve çeşmelerle ilgilenecekler, zarar vereni köle ya da yabancıysa, zincire vurup kırbaçlayarak cezalandıracaklardır; kurallara karşı gelen yerlilerden biri ise yüz drakhmeye kadar ceza kesmeye yetkili olacaklardır... Pazarla ilgili işlerin her biriyle de agoranomoslar ilgilenmelidir: onların görevi, çarşıdakilerin herhangi bir zarar vermemesi için tapınakların gözetiminden başka, ikinci olarak da insanlar arasındaki ilişkilerde ölçülülükle zorbalığı gözleyerek cezalandırılması gerekeni cezalandırmaktır. Satış mallarına gelince, öncelikle yurttaşların yabancılara satmaları öngörülmüş malların yasaya uygun olup olmadığına bakacaklardır... Biri akli başındayken babasını, annesini ya da bunların annesiyle babasını dövmeye kalktığında köle yardım ederse, özgürlüğünü kazansın, yardım etmezse ve olay çarşıda ortaya çıkmışsa, agoranomoslardan yüz kırbaç yesin... Agoranomoslarla yasa bekçileri satıcıların hile ve yasadışı hareketlerini uzmanlardan öğrenip yazıya geçirsinler ve satıcının yapması ve yapmaması gereken şeyleri bir sütun üstüne yazdıktan sonra, pazarda işi olanlara açıkça yol gösteren kurallar olarak çalışma yerlerinin önüne koysunlar..."³²⁴ Bu durumda kent memuriyeti olarak görev alan *agoranomos*'ların sorumluluklarını toparlayacak olursak; agoradaki ticari dükkânların denetimi ve ihtiyaç olduğunda bakım ve tamirâtı, ölçü aletlerinin kontrolü, pazar alanında satılan ürünlerin fiyat ve kalite kontrol denetimi, gerektiğinde çarşı

³¹⁸Roma Dönemi'nde kentin ve imparatorun atadığı olmak üzere iki tür *logistes*in görev yaptığı görülür. Roma'nın muhtemelen Traianus Dönemi'nde kentlere atadığı *logistes*, *curator rei publica* ya da *civitatıs* adı altında görev yapmaktadır. *Curator*un görevi kentin finans durumunu araştırmak ve gerekli gördüğü konularda yeniden örgütlenme ve ıslah etme çalışmaları yapmaktır, bkz. Peker, s. 109.

³¹⁹Devlet ve tapınak hazinesinin yöneticisi olan *Tamias*lar Atina'da en önemli hazine memurluğu görevini üstlenmişlerdir, bkz. Aytüre, ...*Memuriyetleri*, 89; Winfried Schmitz, "Tamias, Tamiai", **Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike**. J. B. Metzler Verlag., Stuttgart, Cilt: 14, 2009, s. 125.

³²⁰*Sitones*un, buğday alım memuru olarak Hellenistik Dönem'den itibaren bazı kentlerde halkın tahıl ihtiyacının düzenli bir şekilde temin edilmesi için tayin edildiği görülmektedir, bkz. Peker, s. 50; Magie, 1950, s. 61; J. H. M. Strubbe, "The Sitonia in the Cities of Asia Minor under the Principate I", **Epigraphica Anatolica** Cilt: 10, 1987, s. 82.

³²¹Çağ, s. 47.

³²²Amos Kloner, "The Economy of Hellenistic Maresha: inferences based on the city plan and archaeological find", **Hellenistic Economies**, (Ed. Zofia H., John Davies, Vincent Gabrielsen ve G.J. Oliver), Routledge, London and New York, 2001, s. 168.

³²³*Agoranomos*, çoğ. *Agoranomoı*, bkz. Tekin, s. 317.

³²⁴Platon, *Yasalar*, (Çev., Candan Şentuna, Saffet Babür), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 230; b.764; s. 338, b. 849; s. 379, c. 881; s. 427, e. 918.

alanında olan uygunsuz olaylara karşı cezalandırma gibi görevleri sıralayabiliriz. Bunlarla beraber organize festivallerde de görev alan *agoranomos* 'lar, kentte festival zamanı kurulan geçici çarşılarında da müfettiş konumundaydı.³²⁵ Aynı zamanda *polis*ler *agoradaki* dükkanları ve sütun aralarına kurulan tezgahları kiraya vererek kent için gelir elde etmekteydi ve bu kiralarda *agoranomos* 'lar tarafından toplanıyordu.³²⁶ Dmitriev de belirlenmiş olan yedi temel kent memuru içerisinde *agoranomos* 'u denetmen olarak ele almıştır.³²⁷ Hellen *polis*lerinde *agoranomos* olarak kullanılan memuriyet adı terminolojik olarak Latin diline *aedilis* olarak yansımıştır.³²⁸ MÖ 5. yüzyıl kentlerinin yazılı kaynaklarında belgelenmeye başlayan *agoranomos*ların isimleri MS 3. yüzyıla kadar karşımıza çıkmaktadır.³²⁹ Yazıtlardan, yazılı kurşun ağırlıklardan ve ölçü taşlarından elde edilen bilgilere göre Metropolis'te en erken *agoranomos* MÖ 3. yüzyılda görülmekte, Roma İmparatorluk Dönemi'nde kent içindeki görevine devam etmektedir.³³⁰ *Agoranomos*ların bulundukları kente göre sorumlulukları ve üstlendikleri görevler değişkenlik gösterebilmekteydi. *Agoranomosluğun* görevi Roma İmparatorluk Dönemi agora ve çevresinde kısıtlıyken Roma İmparatorluk Dönemi ile bu memurlar şehrin bütününe hâkim olan farklı sorumluluklar üstlenmişlerdir.³³¹

*Agoranomos*ların en mühim görevlerinden biri ise fırsatçıların işine engel olup makul fiyatlı tahıl satışına ön ayak olmaktır. Tahıl üretiminin Anadolu'da yaygın olmasına rağmen antik kaynakların söylediğine göre bazı şehirler büyük buğday krizleri yaşamıştır.³³² Bu durum tahıl fiyatlarının dengesini bozmuştur ve yokluk çeken vatandaşların alım gücünü olumsuz yönde etkilemiştir. İyi bir *agoranomos* cebinden ödeyerek ya da ikna gücünü kullanarak, buğdayı, zeytinyağını ve diğer gerekli maddeleri, kıtlık sırasında bile makul fiyata

³²⁵Francesco Camia, "Spending on the agones: The financing of festivals in the cities of Roman Greece", **Tyche: Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik**, Cilt: 26, 2011, s. 45.

³²⁶Peker, s. 48.

³²⁷Asboeck yedi temel kent memuriyetlerini şu şekilde sıraladı; 1) idari yetkililer, 2) denetmenler (*agoranomos*, *metronomos*, *sitophylax*, *architectureton*, *neopoios*, *teichopoios*) 3) mali yetkililer (*şehir bütçesinin gözetmeni*, *şehir ekonomisti*, *architectureton*, *nomophylax*, *exetaston*) 4) büyükelçiler, teorisyenler ve agonothetia 5) hukuk görevlileri 6) eğitim görevlileri 7) askeri görevliler (*phourarchos*, *general*, *hipparchos*), bkz. Anton Asboeck, **Das Staatswesen von Priene in hellenistischer Zeit**, University of Michigan Library, Michigan, 1913, ss. 76–124; Dmitriev, s. 24.

³²⁸Tønnes Bekker Nielsen, "The One That Got Away: A Reassessment of the Agoranomos Inscription from Chersonesos (VDI 1947.2, 245; *NEPKh*, II, 129)", **The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economic Exchanges** (Ed. Vincent Gabrielsen and John Lund), Aarhus University Press, Aarhus, 2007, s. 125.

³²⁹Walter Scheidel ve Sitta von Reden, **The Ancient Economy**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2002, s. 356.

³³⁰EDEN, No: 55, 57, 61, 62.

³³¹Efrumiye Ertekin, "Principatus Döneminde Görev Yapmış Olan Ephesos Agoranomosları", **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı: 111, 2002, s. 15.

³³²Aspendos'ta Tiberius Dönemi'nin başlarında böyle bir kriz yaşanmıştır, bkz. Philostratos, "Vita Apollonii", **Flavii Philostrati Opera** (Ed. Carl Ludwig Kayser), Cilt: 1, Teubner, Leipzig, 1870, VA1.15; <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Philostr.+VA+1.15&fromdoc=Perseus%3Atext%3A2008.01.059> (30.09.2023), Philostratus the Athenian, *Vita Apollonii*.

satılmasını sağlamıştır. Böyle cömert *agoranomos*lara ayrıcalık ve onurların verildiği Hellenistik kararların sayısı oldukça fazladır.³³³ Metropolis'in yazılı kaynaklarına baktığımızda bahsi geçen konu ile ilgili MÖ 3. yüzyıla tarihlenen bir yazıt mevcuttur. Cebinden ödeyerek kentin tahıl ihtiyacını karşılayan kent *agoranomosuna* ait yazıt Metropolis'in en erken *agoranomos* belgesidir, *“Diophantos oğlu Attalos, Agoranomos olduğu sürede bağışladığı fonlardan halk için tahıl ambarı adadı.”*³³⁴ Bu yazıt ile beraber *agoranomos* memuriyetinin *leitourgia* olarak da görev aldığı anlaşılmaktadır.³³⁵ Hellenistik Dönem'e tarihlenen üç farklı yazıt birbirleriyle bağlantılı olup Metropolis'e tahıl bağışında bulunan vatandaş hakkında bilgi vermektedir, *“Diophantos'un oğlu Theognethos şehre ucuz tahıl temini için hibe verdi, böylece...”*³³⁶ Yine aynı kişiyi konu edinen diğer yazıtta Theognetos'un onurlandırılması yer almaktadır, *“Demos, Diophantos'un oğlu Theognetos'u, onlara (vatandaşlarına) karşı hayırseverliğinden ve erdeminden dolayı onurlandırdı.”*³³⁷ Theognetos kente ucuz tahıl hibe etmiş ve cömertçe davranışı neticesinde *demos* tarafından onurlandırılmıştır. Eğer ki kent *agoranomosu* ikna gücünü kullanarak Theognetos'un ucuz tahıl temini için yapmış olduğu bağışa vesile olduysa bu memur *“iyi bir agoranomos”* sıfatına layık görülmelidir. Bu yazıtlarla ilişkisi olan üçüncü yazılı belgede dikkat çeken şey Diophantos'un Theognethos'un oğlu olarak kayıt altına alınmış olmasıdır. Bunun sebebi kesin olarak bilinmese de eğer ki kentin *euergetesi* olan Theognethos'un yaptığı bağış halk arasında unutulmamışsa kendi babasının adını oğluna koyan Theognethos'un Metropolisliler içindeki önemi diğer aile fertlerinin üzerinde de devam ediyor olabilir, *“Demos, Theognetos oğlu Diophantos'u erdeminden, adaletli olmasından ve halka karşı iyi niyetinden dolayı onurlandırdı.”*³³⁸ MÖ 1. yüzyıla tarihlenen bir başka yazıt detaylı bilgi sunmuyor olsa da yazıtta Metropolisli *agoranomos* ismi geçmektedir, *“Nikias oğlu Leukios, Agoranomos olarak görev yaptığı süre boyunca.”*³³⁹

Agoranomos 'ların çalışma alanları agoranın en can alıcı noktasında yer alırdı ve bu çalışma ofisi için *“agorameion”* adı kullanılırdı.³⁴⁰ Kurşun ağırlıklar, tartı aletleri ve ölçü kontrol aletleri ofisin çok yakınında bulunan masada bulunmaktaydı. Bu sayede alışverişini tamamlayan vatandaş doğru tartı ve ölçülerin kullanılıp kullanılmadığını öğrenme imkânı

³³³Peker, ss. 48-49.

³³⁴EDEN, No: 55.

³³⁵Magie, 1950, s. 645.

³³⁶EDEN, No: 69.

³³⁷EDEN, No: 6.

³³⁸EDEN, No: 7.

³³⁹EDEN, No:57.

³⁴⁰Ertekin, s. 16.

bulurdu.³⁴¹ Ölçü taşları ve kurşun ağırlıklar Metropolis'in *agoronomos*ları ile ilgili bilgi desteği sağlamaktadır. 1997 yılında *gymnasion*da ortaya çıkarılan³⁴² ve MÖ 2. yüzyıla tarihlenen yazılı ölçü taşı, Battalos oğlu *agoranomos* Makhatas'ın adını taşımaktadır. (Şekil 16) Bu ölçü taşı sayesinde tüccarların kurallara uygun bir şekilde ve doğru ölçüde satış yapım yapmadığı *agoranomos*lar tarafından kontrol edilir.

Roma İmparatorluk Dönemi ile beraber *agoranomosluk* kavramı önem kazanmış, denetmenlikten çok daha geniş bir statüye yükselmiştir. Kamu hayırseverliği ön planda olmuş, *agoranomos*lar *leitourgia* sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Bu memurluğu icra edebilmek için kentin zenginlerinden olmak gerekmektedir. Metropolis'in Roma İmparatorluk Dönemi kent *agoranomos*u ile ilgili en güzel örnek yazılı kurşun ağırlığıdır, “Ön Yüz: (Bir) Litra / Arka Yüz: İmparatoru seven (Philosebastos) ve tek başına *agoranomos* görevini yerine getiren, askeriyedeki yüksek rütbeli atlı subay Tiberius Claudius Pollio'nun (Kurşun Ağırlığı).” Roma hakimiyeti süresince vatan ve halkının iyiliği için hatırı sayılır hizmetlerde bulunan kişilerin, *philosebastos* ya da *philokaisaros* gibi prestij kazandıracak unvanları sahip olmaya hak kazandıklarından daha önce bahsedilmişti ve yine daha önce de bahsedildiği gibi imparatora olan sadakati ve bağlılığı ifade etmek için kullanılan *Philosebastos* unvanı genellikle yerel yöneticilere veya önemli şehirlerin ileri gelen kişilerine verilmekteydi. Bu unvanı almaya hak kazanan Tiberius Claudius Pollio'nun sadece *agoranomosluk* ile ilgilenmiyor olduğu, aynı zamanda kentin atlı sınıfına yani yüksek rütbeli *strategosluğa* mensup olduğu görülmektedir. Bu durum, Roma İmparatorluk Dönemi'nde değişen ve önem kazanan *agoranomosluk* kavramına güzel bir örnektir. Bir başka yazılı olan ve *agoranomosa* zimmetli olan kurşun ağırlığında detaylı bilgi mevcut değildir ancak kentin *agoranomos* adı okunmaktadır, “Ön Yüz: (Bir) Litra / Arka Yüz: *Agoranomos Iulius Tyrannus*'un (kurşun ağırlığı).” (Şekil 17)

3.3. Eğitim ile İlişkili Memuriyetler

3.3.1. *Gymnasiarkhos*(γυμνασιαρχός)

Gymnasion, Antik Çağ'da erkek çocukların ve delikanlıların bedensel ile düşünsel alanda eğitim ve öğrenim gördükleri; koşu, güreş, boks gibi spor aktivitelerin yapıldığı kompleks bir yapıdır ve bu yapı Hellenistik Dönem'de kendine has bir formuna kavuşmuştur. Bu yapıların bakımı ve idaresi devlet kontrolü altında olup her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için belli miktarda kamu kaynağı ayrılmaktadır. Şehirden şehre az çok değişiklik

³⁴¹Ertekin, s. 16 vd.

³⁴² Öz, 2006, s. 166.

gösterse de *gymnasion*ların yönetimi halk tarafından seçilen *gymnasiarkhos*ların elindeydi.³⁴³ *Gymnasion*un Hellenistik Dönem ile birlikte özgün temellerine kavuşması ve halkın sosyal hayatında büyük bir öneme sahip olmasıyla beraber *gymnasiarkhos* memurluğu da aynı doğrultuda önem kazanan görevlerden biri olmuştur. *Gymnasion*un denetim, kontrol ve yönetiminden sorumlu olan *gymnasiarkhos*lar bu göreve kimi zaman zorunlu (*leitourgia*) kimi zaman da gönüllü olarak (*euergesia*) üstleniyordu. *Gymnasiarkhos*un görevleri arasında *gymnasion*un bakım ve onarımı, sporcuların alıştırma öncesinde kullandığı yağlarının temin edilmesi, *gymnasion*daki eğitim programının ve ders verecek eğitimcilerin belirlenmesi ve eğitim ücretlerinin ödenmesi, hamamın ısıtılması, yarışmacıların heykellerinin dikilmesi gibi son derece masraflı işler bulunmaktaydı. Bu yüzdendir ki söz konusu görevi her zaman hâli vakti yerinde olan zengin vatandaşlar üstleniyordu. *Gymnasiarkhos*ların memuriyet süresi, üç ay, altı ay, bir yıl veya daha fazla olabileceği gibi yalnızca bir festival süresiyle de sınırlı olabiliyordu.³⁴⁴

Metropolis'in en erkene tarihlenen *gymnasiarkhos* bilgileri, daha önce de kentin birçok alanıyla ilgili önemli bilgiler sunan Apollonios için yazılmış olan onurlandırma kararnamesidir. Bu kararnamede yer alan bilgilere göre Apollonios kraliyet hediyesi vasıtasıyla *gymnasion* işletmesinin devamını sağlamıştır. Bu durumda Apollonios için *gymnasiarkhos*'ların geleneksel yetki alanına dâhil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Apollonios'un aracı olduğu II. Attalos zamanında yapılan mali yardımlar, bilinen üç yaş grubundan ikisini içermiştir. Bu gruplar *neoslar* (*neoi*) ve *paides*lerden oluşuyordu. Üçüncü grup olan *ephebos*lar bu mektupta yer almamış, fakat Metropolis'de belgelenmiştir. Metropolis *decretum*unda II. Attalos'un *gymnasion* için yapmış olduğu nakit bağışlar açık bir biçimde ifade edilmemiş olsa da böyle bir bağışın yapılmış olduğu kesindir ve *decretum*da parayla temin edilen yağdan faydalanmış olan *neoslar* bunu desteklemektedir. Metropolis'de *gymnasiarkhos* makamının belgelenmiş olmasının³⁴⁵ yanında Hellenistik Dönem'e tarihlenen *ephebos* mezar taşları da mevcuttur. *Gymnasion*lardaki ihtiyaca yönelik olan uzun süreli beden yağı temini periyodik nakit ödemelerle, taşradan ve diğer mülklerden gelen gelirlerin kalıcı olarak kullanılmasıyla (dönüştürülmesi) veya kraliyet üretimlerinden çıkışlı olan yağ

³⁴³Hüseyin Üreten, "Hellenistik Dönem'de Pergamon'da Görev Yapmış Olan *Gymnasiarkhos*'ların Onurlandırılmaları", **Ankara DTCF Dergisi**, Cilt: 43, Sayı: 2, 2003, ss. 176-178; Oehler, 1970, "Gymnasiarkhos", **RE (Paulys Real Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft)**, Cilt: VII, 1970, ss. 1969-2004.

³⁴⁴Altın, s. 252, bkz. Golden Mark, **Sport in the Ancient World from A to Z**, Routledge, Londra ve New York, 2004, s. 73; Nurşah Çokbankir, **Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya Agonları ve Sporcuları**, (Basılmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2010, s. 71-72

³⁴⁵EDEN, No: 11, 18, 19, 22, 41, 242.

nakliyatıyla gerçekleşmekteydi. Muhtemelen Metropolis’de olduğu gibi daha küçük kentlerde on iki yaşından itibaren çocuklara yönelik *gymnasion*da verilen okul eğitimi, bizzat *gymnasiarkhos* tarafından önceden belirlenmiş sabit zamanlarda gerçekleşirdi. Şayet kentin seçmiş olduğu *gymnasiarkhos*, *gymnasion* işletmesini örgütsel ve finansal olarak güvence altına alacak durumda olmamışsa, yurttaş Apollonios’un verdiği destek övgüye değer olmakla beraber, özel bir makam yetkisi olmaksızın kentsel bir kurum olan *gymnasion* için “dışarıdan” kendi gücüne dayanarak koyduğu bu katkı da tamamen yasal bir faaliyetti. MÖ 2. yüzyıla tarihlenen bir başka yazıtta Augusti ve *presbyteroi* topluluğu için bağışta bulunanların isimleri listelenmiştir: “*Augusti’nin ve evdeki diğer insanların talihi ve refahı için. Aleksandre’in oğlu, Reksimakhos’un torunu Aleksandre, Dystrus ayının ikinci gününde rahipti. Asklepiades’in kızı Aleksandre Myrton gymnasion’un başına geçtiğinde presbyteroi’nin aldığı karara göre, Augusti ve presbyteroi topluluğu için bağışta bulunanlar (burada listelenmiştir).*”

[-----] *krates [(yeniden)(bir şeyi)] kendi kaynaklarından finanse etti ve ayrıca] Gymnasiarkhos iken [(bilinmeyen)] dikti.*”³⁴⁶

İsmi korunmamış olan ancak kent için kendi cebinden harcama yapan *gymnasiarkhosun* ne için katkı sağladığı da belirsizdir. Metropolisli Aleksandre Myrton, *gymnasion* yöneticisi olarak görev almıştır. Daha önce de bahsi geçtiği gibi özgür bir kadın vatandaşın haklarını ve bulunduğu statüyü göstermesi açısından önemli bir yere sahiptir.

Metropolis’in önemli memurlarından olan *gymnasirkhos* ile ilgili diğer bilgileri yine yazıtlar aracılığı ile edilmektedir. “*Boule ve Demos, Aristogenes’in oğlu strategos ve gymnasiarkhosluk yapan Eukles’i, yasalara uygun ve dikkatli bir şekilde komutanlık yaptığından dolayı onurlandırdı. En yüksek rütbeli Eukles masrafları kendi cebinden ödedi.*”³⁴⁷ Daha önce de bahsi geçen bu yazıtta Eukles’in kent için oldukça önemli bir kişi olduğunu ve Metropolis’in varlıklı vatandaşlarından biri olduğunu, kendisi için kullanılan “*en yüksek rütbeli*” sıfatından anlamaktayız. Kentin en önemli ve en yüksek rütbeli memurluğunu yapmakla beraber *gymnasiarkhos* göreviyle de anılan Eukles’in masrafları kendi cebinden ödediği yazıtta açıkça belirtilmiştir. Bu da *gymnasiarkhos* görevini yerine getirmek için varlıklı kimseler olunması gerektiğine güzel bir örnektir. MS 1. yüzyıla tarihlenen bir başka yazıt ile *gymnasirkhosluk* görevinin İmparatorluk Dönemi ile Metropolis kentinde önemini kaybetmediğini göstermektedir, “*Gerousia (Yaşlılar Meclisi) güzel ve iyi bir adam olan,*

³⁴⁶EDEN, No: 22.

³⁴⁷EDEN, No: 11.

güzel ve ün sever bir şekilde gymnasiarkhosluk yapan, erdeminden ve kendilerine hayırsever (olmasından) dolayı Menelaos oğlu Demetrios'u onurlandırdı.'³⁴⁸ Gerousia tarafından onurlandırılan Demetrios gymnasiarkhos olarak görevde bulunduğu süre boyunca cömert olmuştur. Hayırsever unvanına layık görülmesi bu düşüncüyü desteklemektedir. Ayrıca MS 1. yüzyılda gerousianın onurlandırmalarda yer aldığı ve Roma İmparatorluk Dönemi ile önem kazanmış olduğu dikkat çekmektedir. '*Presbyteroiler; güzel ve iyi adam olan, güzel ve ün sever bir şekilde gymnasiarkhosluk yapan, Hegesias oğlu [---]genes'i, erdeminden ve kendilerine hayırsever (olmasından) dolayı onurlandırdı.*'³⁴⁹ Bir önceki yazıt ile aynı içeriğe sahip olan bu belgede [---]genes ile biten ismi tam olarak korunmamış olan gymnasiarkhosun babasının Hegesias olduğu bilinmektedir ve görevde bulunduğu süre boyunca memurluğuna yakışır bir şekilde cömert davranarak hayırsever unvanına hak kazanmış ve presbyteroiler tarafından onurlandırılmıştır. Yazıtta geçen isim sayesinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenebilecek bir başka belgede boule ve demos tarafından onurlandırılan bir başka gymnasirakhos bilgisi elde etmekteyiz, '*Boule ve Demos, (Tribus) Quirina Metrodotus'un soyundan olan Menion'un agonothes ve gymnasiarkhos olan ve şehrin geri kalan her şeyini kendi parasıyla sağlayan oğlu Gnaeus Domitius'u onurlandırdı.*'³⁵⁰ Quirina Metrodotus Tribus'una mensup olan ailenin üyesi gymnasiarkhos Gnaeus Domitius aynı zamanda birden fazla memurluğa dâhil olmuştur. Diğer memuriyet başlığı altında bahsedilecek olan agonothes de oldukça masraflı bir görevdir. Belgede de bahsedildiği gibi şehrin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek güce sahip olan Gnaeus Domitius, en masraflı memuriyet görevlerini de layıkı ile yerine getirmiş ve onurlandırılmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir diğer yazıt gymnasiarkhosluk ile ilgili çok fazla bilgi içermese de istatistiksel olarak veri sağlamakta olup memurun adını içermektedir, '*Gymnasiark [os Publius Do [mitius ...]]*'³⁵¹

3.4. Metropolis'te Kült ve Din İle İlişkili Memuriyetler

3.4.1. Ares Kültü

Hellen kentlerinde din, polis yaşamını koruma altında tutan çok önemli bir olguydu. Her kent, kendilerini temsil eden bir baş tanrıya ve halkın diğer kesimi tarafından ibadet edilen farklı tanrılara ev sahipliği yapıyordu. Polis halkı, kültlere ilgi gösterip onları

³⁴⁸EDEN, No: 18.

³⁴⁹EDEN, No: 19.

³⁵⁰EDEN, No: 41.

³⁵¹EDEN, No: 242.

hayatlarının bir parçası hâline getiriyorlardı. Yöneticiler tarafından kentte inanılan tanrıların kültleri için çeşitli organizasyonlar tertip ediliyordu.

Metropolis'in koruyucu tanrısı Ares, şehir içinde önemli bir külte sahiptir. MÖ 2. yüzyıldan MS 3. yüzyılın sonlarına kadar önemini koruyan Ares kültüne sikke ve yazıt gibi çok sayıda buluntuda bahsi geçen tarih aralığını desteklemektedir. Ares kültüne dair en erken örnek, kent için büyük bilgi kaynağı olan MÖ 145-143 yıllarına tarihlenen ilk Apollonios kararnamesidir, “...Apollonios'un atalardan kalma geleneklere uygun olarak yaşlılar meclisi ile [halkı için Ares'e kurban kesmesine] izin verin.”³⁵² *Decretum*da sonunda yer alan ibarede Ares için kurban kesme geleneğinin atalardan kalma bir gelenek olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum, Ares kültünün MÖ 145-143 tarihlerinde köklü bir inanışa dönüştüğüne dair düşünceler yaratmaktadır. Metropolis'te bulunan bir diğer yazıt, Hellenistik Dönem'de Ares için organizasyonlar düzenlendiğine dair bir belge niteliğindedir. Hegesias adlı bir bankerin kentin varlıklı kişilerinden olduğunu gösteren *decretum*da ³⁵³ Demetrios oğlu Hegesias'ın Ares kültü için yüksek meblağda masraflar yapmış ve bu harcamalar neticesinde övgüyü hak etmiştir. Ares kültü için düzenlenecek olan festivallerin gerekli olan mali sorumluluğunu üstlenmiş ve kurbanlık hayvanlar da dâhil olmak üzere organizasyon gereklerini finanse etmiştir. *Demos*'un teklifi üzerine harcamaları kabul eden Hegesias, kült için yaptığı yardımlar vesilesiyle kentte önemli bir statüye ulaşmıştır. MS 1.yüzyıla tarihlenen yazılı belge, Ares'in Metropolis için koruyucu tanrı olarak seçildiğini kanıtlar niteliktedir, “*Koruyu tanrının [Ares] [Rahibi]: Stephanos'un oğlu [...] nos, Menandros'un kızı, annesi [rahabin. Hizmet]li: Eutykhiane [...Hizmetliler:] Perigenes [---] ve Diog [---] Prot [---].*”³⁵⁴ Çözümenebilmiş yazıtlar sayesinde, Augustus Dönemi ile varlığını gösteren ve MS 3. yüzyıl sonlarına kadar süregelen Ares kültüne ait personellerin listeleri belirlenmiştir.³⁵⁵ Bu listeler neticesinde kült organizasyonunda yer alan görevlilerin diziliminin aynı olduğunu görüyoruz, “*Ares'in Rahibi: Apollonius'un oğlu Tyrannus. Rahibe: Sosipatros'un kızı Kleopatra. Hizmetliler: Herakles'in oğlu Philistos, Midias'ın oğlu Hermias, Mo [lon]un oğlu [Apo]llo[nios], Menandros'un oğlu Hermas.*”³⁵⁶ MÖ 1. yüzyıla tarihlenen kült belgesi Ares rahibi ile başlamış rahibe, hizmetli ve akabinde kölelerle devam etmiş, en son Odrogos ile son

³⁵²EDEN, No: 215b.

³⁵³Helmut Engelman, “Der Kult Des Ares im ionischen Metropolis”, **Hundert Jahre kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Akten des Symposiums vom 23. bis 25. Oktober 1990**, (Ed. Dobesch Gerhard ve Rehrenböck Georg), Österreichische Akademie der Wissenschaften Phill. – hist. Kl. Denkschriften, Wien, Cilt: 236, 1993, ss. 171-176.

³⁵⁴EDEN, No: 103.

³⁵⁵EDEN, No: 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 116, 118, 120b, 121a, 124.

³⁵⁶EDEN, No: 110.

bulmuştur. MS 3. yüzyıla ait olduğu düşünülen bir başka yazıt yine aynı hiyerarşik dizilime sahiptir, aradan geçen üç yüzyıl boyunca kült içerisinde hiyerarşinin korunduğu görülür, “*Ares’in Rahibi: Sokrates’in torunu, Zosimos’un oğlu Aurelius Firmus. Rahibe: Teyze olan Euprosdeksis. Hizmetli: Üvey anne Iuliane. Hizmetliler: Khryseros, Litus, Rheginus. Odrogos: Tykhicus.*”³⁵⁷ Roma kökenli Aureli- adını taşıyan Ares rahibi sayesinde yazıtın MS 3. yüzyıla ait olduğu anlaşılır. Ares rahipleri aynı zamanda *magistratus* olarak görev almaktaydılar. Mezar taşında tasvir edilen miğferden de anlaşılacağı gibi rahibin babası Zosimos da Ares kültüründe etkindi.³⁵⁸ Bu kült mensup olan Odrogos hariç herkes birbiriyle akrabaydı ve bu sayede Metropolisli zengin aile kent içinde itibara kavuşuyordu. Kült makamına diğer görevlilerin atamaları, *magistratus* olarak görev yapan Ares rahibinin sorumluluğundaydı. Rahip, bu sorumluluğun yetkisiyle kendi akrabalarını bu görevlere atayarak kültün gerekli olan tüm ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu. Odrogos ise uzman görevli olarak sayılmayan rahip ve hizmetkarların aksine kültürle ilgili eğitim görmüş kişilerdi.³⁵⁹

3.4.2. Zeus Krezimos Kültü

2015 yılında, Metropolis akropolisinin kuzeydoğu yamacındaki kayalık alanda keşfedilen yazılı sütun kaideleri, mimari ve arkeolojik buluntular ışığında bu yerin Geç Hellenistik Dönem’den Roma Dönemi’nin sonuna kadar Zeus’a ithaf edilmiş kutsal alan olduğu anlaşılmıştır. Zeus, doğurganlık ve doğanın yeniden canlanması ile ilişkilendirilen *Krezimos* epiteti ile tanımlanmıştır. Antik Dönem Anadolu tarihinde Zeus ilk kez Metropolis’te bu epitle birlikte anılmıştır. Kutsal alan, kendi yapısıyla entegre edilmiş olan büyük kayalık alanın önüne inşa edilmiştir. Su kaynakları ve ağaçlı bir bölgede bulunan kült alanı, merkezin biraz dışında olup epitiyle uyumlu bir görünüm sergilemektedir. Mimari veriler, özellikle geç dönemlerde işlev değişikliğine uğraması sebebiyle alanın planına dair kesin bir yorumda bulunabilmeyi engellemektedir. Mimari buluntuların aksine yazılı sütun tamburları Zeus Krezimos Kült Alanı’ndaki görevlilerin isim listelerine dair detaylı bilgi sunmaktadır.³⁶⁰ MÖ 1. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen yazılı belgede Zeus Krezimos’un takma adı olduğu düşünülen *Μεγάλο* ismi³⁶¹ görülmektedir, “*Yüce (Zeus Krezimos)’un rahibi Metrodoros, Epiktetus’un oğlu Aleksadros. Paramonos’un kızı, rahibin annesi, rahibe*

³⁵⁷EDEN, No: 102.

³⁵⁸Boris Dreyer yorumu, bkz. EDEN, No: 102.

³⁵⁹Boris Dreyer, Helmut Engelmann, “Neue Dokumente zum Kult des Ares in Metropolis”, **ZPE (Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik)**. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Cilt: 168, ss. 161-176.

³⁶⁰Serdar Aybek, Onur Gülbay, “The Cult of Zeus Krezimos at Metropolis Previous Observations on the Sacred Area and Cult”, **Byzas Natur Und Kult In Anatolien**, Ege Yayınları, İstanbul, Sayı: 24, 2019, ss. 241-252.

³⁶¹Serdar Aybek, Boris Dreyer, Christina Sponsel, “Der Kultplatz des Zeus Krezimos in Metropolis in Ionien”, **Gephyra**, Sayı: 15, 2018, s. 81.

Thallusa. Hermas Soterus. Hydrobaphos Maksima. Hizmetli Asiatike ve Athenagoras. Odrogos Aleksandros.’’³⁶² Aynı zamana tarihlenen Abaskantos II adlı rahip ve ailesine ait isim listesinde Zeus Krezimos’un takma adı olan *Μεγάλος* ismi okunmaktadır.³⁶³

‘‘Yüce Zeus Krezimos’un Rahibi: Metrodoros’un torunu, Apollonios’un oğlu, Tertullianos. Rahibe: Rahibin annesi Perigenis. Hydrobaphos: Tertullianos’un kızı Moskhion. Hermas: Oikeius’un oğlu Gaius. Hizmetli: Synesis. Hizmetliler: Dionysios’un oğulları Demetrios, Titus Flavius Tatianus ve Oikeius. Odrogos: Aleksandros. (Liste2) Yüce (Zeus Krezimos)’un Rahibi Aleksimakhos’un torunu, Eilamoas’ın oğlu Mene.’’³⁶⁴ Zeus Krezimos Kutsa Alanı’nda görev alan kişilerin listelendiği bu yazılı belgede Ares Kültü’nden farklı olarak, su taşıyıcıları ve suyla ilgili konularda görevli olan ve *hydrobaphos* olarak adlandırılan kadınların isimleri görülmektedir. Bu da Krezimos epiteti ile tanım gören Zeus Kültü’nün bereketle, dolayısıyla suyla olan yakın ilişkisine güzel bir örnektir. Ayrıca bu durum, yapılan çalışmalarda alanın su kaynağına yakın olmasıyla paralellik göstermektedir. ‘‘Yüce Zeus Krezimos’un Rahibi: Artemidoros’un oğlu III. Attalos’un oğlu Attalos. Rahibe: Rahibin annesi Stratonike. Hermas: Claudius Nicephorus. Hydrobaphos: Paula. Hizmetli: Rahibin yeğeni Herais. Hizmetliler: Aleksandros. Rhodanthos, Trophimos, Artemas. Odrogos: Aleksandros.’’³⁶⁵ Tıpkı Ares Kültü’nde olduğu gibi kentin varlıklı aileleri tarafından gerçekleştirilen kült rahipliği akrabalık ilişkileriyle yürütülmekteydi. Odrogos harici herkes aynı ailenin mensubuydu. Burada gördüğümüz Aleksandros isimli Odrogos bu unvana sadece Zeus Krezimos kültüründe sahip değildi. Ares kültüründe de etkin bir rol oynayan Odrogos Aleksandros tek bir kült alanında uzmanlaşmamış, diğer kültürlerle ilgili de aktif olarak görev almıştı. Tıpkı Aleksandros durumunda olduğu gibi Odrogoslar Zeus Krezimos kültürüyle beraber kent içinde tapınım gören diğer kültürlerde de aktif rol oynamışlardır.³⁶⁶

Zeus Krezimos Kutsal Alanı’nda görev alan rahipler kentin varlıklı kimseleri olmakla beraber kültürün ihtiyacı olan maddi kaynaklarını kendi cebinden sağlamaktadır, ‘‘Zotas’ın oğlu Diopompos, Arkhelaos bunu Yüce Zeus (Krezimos) için kendi imkânlarıyla rahip olarak yaptırmıştır.’’³⁶⁷

³⁶²EDEN, No: 146.

³⁶³EDEN, No: 147.

³⁶⁴EDEN, No: 128.

³⁶⁵EDEN, No: 129.

³⁶⁶Ares Kültü Odrogosu Aleksandros, bkz. EDEN, No: 98, 99, 100, 104; Zeus Krezimos Kültü Odrogos’u Aleksandros, bkz. EDEN, No: 128, 129, 132.

³⁶⁷EDEN, No: 148.

Bu epigrafik buluntularla beraber Zeus'un kutsal alandaki heykeline ait olan yazılı bir kaide kült ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.

3.4.3. *İmparator Kültü*

Roma hâkimiyetine giren Anadolu'daki kentler, Augustus'tan itibaren birçok imparatoru birer tanrı gibi kabul etmiştir. Tanrı olarak kabul ettikleri imparatorlar için tapınaklar inşa etmişler ya da mevcutta inşa edilmiş olan bazı tapınakları imparatorlara atfetmişlerdir. Bu kültürün şehirler tarafından kabul edilmesi temel olarak Büyük İskender'e dayanmaktadır. Yazıtların, kralların onuruna düzenlenen festivallerden bahsetmesi, egemen devletlerin kendi istekleri doğrultusunda bu birlikleri kullandıklarına işaret etmektedir.³⁶⁸ Kabul edilen bu kültürün benimsenmesinin en büyük sebebi, Hellenistik kralların ve onların annelerinin ya da eşlerinin vefat etmesi neticesinde tanrılar arasına dâhil edilerek tanrılaştırılmalarıydı. Bu gelenek bazen hayatta oldukları zaman da uygulanıyordu. Tanrısallaştırma geleneği Hellenler tarafından *apotheosis* olarak adlandırılırken Romalılar tarafından *consecratio* olarak kabul edilmiştir.³⁶⁹ Iulius Caesar, Cumhuriyet Dönemi'nde Anadolu şehirleri tarafından tanrılaştırılmış son Romalı devlet adamı olmuştur. Caesar'ın bu şehirlerde tanrılaştırılmasının akabinde, Hellenistik şehirler Augustusu da tanrılaştırmış ve adına tapınaklar inşa etmişlerdir. İmparator kültürünün yanında Roma kültürü de Anadolu eyaletlerinde kendine yer etmişti. Bu kültürün etkisi MS 3. yüzyıla kadar sürmüştür.

MÖ 2. yüzyılda Roma Senato'sunun Metropolis'e özgürlük beyan etmesinden hemen sonra Tanrıça Roma Kültü'nün başlangıcı olmuştur. Özgürlük beyanı ile kurulmuş olan Roma Kültü, sürüp gitmiş bir hayırseverliğe odaklanan bir teşekkür dönüşümüdür. Öz siyasi kader Roma'nın siyasi kaderi ile görünür ve ayrılmaz bir biçimde birleşmiş, kültürel alanda yeni ortak olan baş tanrıça kültürü siyasi bir vazife çerçevesinde yürürlüğe sokulmuştu. Roma Kültü'nün yürürlüğe girmesinden sonra yeni politikayı temsil eden Metropolisli bir grup için Roma yanlısı bir yönelimden başka alternatif kalmamıştı. Bu nedenle anlaşılır bir biçimde doğrudan bu grup, bu yönelimde olan onurlandırma vasıtasıyla yurttaşların ant içmelerini istemişlerdir.

Metropolis tiyatrosunda bulunan yazılı altar Augustus'un tanrı ile ilişkilendirildiğine dair güzel bir örnektir, “*Tanrının oğlu, imparator, Caesar tanrısıl Augustus'a*

³⁶⁸Aytüre, İonia Birliği, ss. 345-346.

³⁶⁹Kevser Taşdöner, *Anadolu'da Roma Eyaletleri – Augustus Dönemi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 177.

(adadı/lar).’’³⁷⁰ Farklı bir yazılı belgede yine tanrı ile ilişkilendirilen Augustus aynı zamanda dini anlamda en önemli görevlerden olan başrahip olarak tanımlanmıştır, “*Tanrının oğlu, imperator, Caesar Augustus büyük arkhieus, tribunicia potestas, vatanın babası, [quaestor? Gnaeus Dom [itius Corbula’nın] ilgilenmesiyle yeniden yaptırdı.*’’³⁷¹ Bir başka yazılı kaynak, Tanrı Hermes ile ilişkilendirilen Tiberius için iki adet stoa inşa edildiğini kanıtlamıştır.³⁷²

Metropolis’de bulunan, MS 89-92 yılları aralığına tarihlenen yazılı sınır taşında kentin sokaklarını onaran Domitianus’un babası imparator Vespasianus’un tanrılaştırıldığı ve dolayısıyla Domitianus’un da tanrının oğlu olarak kabul gördüğü belgelenmiştir, “*11. kez pleb tribününün yetkisiyle 21. kez imparator, 16. kez consul, sonsuza dek censor magistratus ilan edilmiş, tanrılaştırılmış Vespasianus’un oğlu İmparator Caesar, Augustus [[Domitianus]], Pontifex Maximus, anavatanın babası sokakları onarmıştır. Kolophon halkı (bu taşı) inşa etti.*’’³⁷³ Başka bir yazıtta varlıklı vatandaşları finansal yardımı ve boule ile demos meclislerinin kararıyla tanrılaştırdıkları Cladius’un oğlu İmparator Caesar Augustus Germanicus Nero Claudius adına kent hamamında imar çalışmaları yapıldığı anlaşılmaktadır, “*Boule ve Demos ve parayı vaat edip sunan vatandaşlar, hamamı ön yıkanma banyosu ve yağlanma odası ile birlikte [tanrılaştırılmış Cladius’un oğlu İmparator Caesar Augustus Germanicus Nero Claudius için] adadı.*’’³⁷⁴ (Şekil 15) Metropolis’te, imparator kültürle ilgili sınırlı sayıda belge arasında Hadrianus’a adanmış birkaç ev sunağı bilinmektedir. Bu sunaklarda Hadrianus Olympios, ktistes ve soter epithetlerini taşımaktadır. Bir başka sunak ise Hadrianus’un eşi Sabina’nın Hera ile ortak bir külte sahip olduğunu belgelemektedir. 2018 kazı sezonu içerisinde antik kente çok yakın bir konumda olan Yeniköy’deki bir inşaat yıkımı çalışmasında ele geçen bir ev sunağı Hadrianus kültünün Zeus ile özdeşleştirildiği iki yazıt taşımaktadır. Hadrianus’un dativus halinde verildiği ve Zeus Olympios’la özdeşleştirildiği ilk yazıt adak yazıtı özelliği taşımaktadır. İkinci yazıt ise sunağın Zeus Soter Augustus’a ait olduğunu dile getirmekte ve böylece Hadrianus Augustus’un diğer kentlerde olduğu gibi Metropolis’te de Zeus Soter olarak tapınım gördüğünü ilk defa kanıtlamaktadır.³⁷⁵

³⁷⁰EDEN, No: 23.

³⁷¹EDEN, No: 31.

³⁷²EDEN, No: 29.

³⁷³EDEN, No: 233.

³⁷⁴EDEN, No: 72.

³⁷⁵Onur Gülbay, “Ein neuer Hausaltar aus Metropolis für Hadrian mit den Epitheten Olympios und Zeus Soter Augustus”, **Phaselis IV**, 2018, ss. 233-234.

Eyalet *Koinon*ları, her eyalette ortak olarak bulunan, tanrıça Roma ve imparator kültünün yönetiminden sorumlu olan ve üye kentlerin temsilcilerinden oluşan bir tür kült yönetim meclisiydi. Bu *koinon*lar arasında olan *Asia Koinonu*, Roma Dönemi'nde Augustus'un *Principatus*luk zamanlarında aktif hale dönüşen bir birlik³⁷⁶ olarak bilinmektedir. Roma ile Asya kentlerinin arasındaki ilişkiyi perçinlemek isteyen Augustus, *Koinon* etkinliklerine müsaade etmiştir.³⁷⁷ *Koinon*lar kültlere ibadet için yılda bir kez toplanırlardı. Bu toplantı bahar zamanına denk gelirdi ve büyük harcamalarla organize edilen şenliklerde imparator onurlandırılırdı. Asli görevleri, Roma ve imparator tapınakları inşa etmek, kutsal heykellerin yapımı ve kamuya değin faydalı binaların inşasıydı. Bunlar dışında en dikkat çekici *Koinon* hizmetleri; kutsal oyunlar ve yarışlar düzenlemek, kamu hizmetlerine katkıda bulunmak, gladyatör gösterilerinin ve hayvan dövüşlerini tanzim etmektir.³⁷⁸ *Koinon*un en önemli dini fonksiyonlarından biri de yüksek rütbeli memurlarca yürütülen bir vazife olarak imparator kültüyle alakalı kutlamaların ve halk festivallerinin gerçekleştirilmesiydi.³⁷⁹

3.4.1.1. *Asiarkhes*(*Ἀσιάρχης*)

Asiarkhes ya da *arkhiereus* (*ἀρχιερεύς*), eyaletlerde düzenlenen meclis toplantılarını yürüten başrahiplerdi ve imparator kültü için oldukça önemli bir konuma sahipti.³⁸⁰ Augustus, kendisi adına yapılacak tapınağın yanına bir de *Tanrıça Roma* adına bir tapınak yapılması şartı koşmuştu. Böylece kurulan ilk Anadolu eyalet kültüründe, *imparator kültü* (*Imperator Caesar Augustus*) ve *Tanrıça Roma kültü* bir arada bulunmaktaydı. Asya eyaleti kurulmadan önce festivallerin organizasyonu ile ilgilenen yüksek rütbeli bir memur olarak var olduğu bilinen *asiarkhesin*³⁸¹ MS 1. yüzyılın ilk yarısından sonra edindiği en önemli görev, Roma imparator kültüne dair dini ritüellerin gerçekleşmesini sağlamak oldu. Düzenlenen kült teşkilatı ve meclis toplantılarını yürüten lider ve başrahip *asiarkhesin* resmi görevleri Roma idarecileri karşısında bulunduğu eyaletin temsilciliğini üstlenmekti. Eyalet oyunlarını düzenlemek ve mali desteklerde bulunmak da onların sorumluluğu altındaydı.³⁸² Elit kesimden oluşan başrahiplerden kentin refahı için harcama yapmaları ve cömert davranmaları

³⁷⁶Cadoux, s. 275; Aytüre, 2017, ... Memuriyetleri, s. 94.

³⁷⁷Macro, s. 681; Aytüre, Memuriyetleri, s. 94.

³⁷⁸Taşdöner, s. 192.

³⁷⁹Marco Vitale, "Asya Eyaleti", **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri**, (Ed. Oğuz Tekin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 288.

³⁸⁰Simon Rowland Francis Price, **Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor**, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, ss. 62-63.

³⁸¹G. G. Brandis, 1896, "Asiarchen", **RE (Paulys Real Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft)**, Cilt: II: 2, s. 1572; https://archive.org/details/bub_gb_a2k9AQAAAJ/page/n3/mode/2up (01.10.2023); Aytüre, Memuriyetleri, s. 103.

³⁸²Taşdöner, s. 188-191; Vitale, s. 289.

beklenmekteydi. Bu beklentilerle ilgili üyelere uygulanan zorlamalar bazı polislerde belgelenmiştir.³⁸³

Yapılan araştırmalar neticesinde Metropolis'te, başrahip statüsüne sahip olan *asiarkes* unvanlı bir kişi tespit edilmiştir, “*Her fırsatta kendisi (şehir) için hayırsever olduğunu kanıtlayan, en muhteşem Asiarkhes olan Marcus Aurelius Athenagoras (şehir tarafından onurlandırılıyor.) (Onur sahibi) Akrabası olan ve iki kez Arkhon rütbesine sahip olan Aurelius Ammianus bununla (yani onurlandırmayla) ilgilendi.*”³⁸⁴ Sahip olduğu rütbeyi iki kez üstlenen *arkhon* Aureliua Ammianus’tan bahsederken bu yazıttan da söz edilmişti. İmparator kültüne dair oyunların düzenlenmesinde oldukça masraflı ve maddi güç isteyen bir sorumluluktan. Metropolis’in *asiarkhesi* olan Athenagoras “hayırsever” ve “en muhteşem” sıfatlarıyla kayda geçmiştir. Bu sıfatları almak için sahip olduğu yüksek rütbeden dolayı imparator kültüyle ilişkili olan sorumluluklarından kaçmamış, bu etkinlikler için cömert bir şekilde davranmış olmalıdır. MS 222-235 tarih aralığına tarihlenen bu yazıt prospografik açıdan önemli veriler sunmaktadır. Kendi ailesinden olan ve kentin yönetimindeki en yüksek rütbeye sahip olan *Arkhon* Ammianus onurlandırmada görev almış olduğu ve bahsi geçen akrabasıyla beraber aynı dönemde görev aldığı gözlemlenmektedir. MS 222-235 aralığına tarihlenen üç farklı Metropolis sikkesi³⁸⁵ bu yazıtı desteklemektedir. Ancak Aurelius Athenagoras’un adı bu sikkelerde *strategos* olarak görülmektedir. Bu durum Athenagoras’ın aynı dönemde birden fazla memuriyete atanabilmiş olma ihtimalini düşündürmektedir.

Augustus’un Anadolu’da özel bir önem atfettiği eyalet, yönetimi kendisine ait olmayan Asya olmuştur. İmparator, buradaki bazı kentlerin sorunlarıyla yakından ilgilenmiş ve yerleşimler için çok sayıda girişimde bulunmuştur. Augustus tarafından Metropolis’e yapılan önemli mali yardım ve yapı inşası desteğine³⁸⁶ dair yazılı bir belge mevcuttur. Bu belge sayesinde *quaestor* Gnaeus Domitius Corbulo yönetiminde gerçekleştirilen ve yapı inşasına yönelik olması gereken bir faaliyet bilinmektedir³⁸⁷, “*Tanrının oğlu, imperator, Caesar Augustus, büyük arkhierus, tribunicia potestas*³⁸⁸, *vatanın babası, [quaestor*³⁸⁹?

³⁸³Price, s. 64.

³⁸⁴EDEN, No: 51.

³⁸⁵<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4842> (01.10.2023); <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4843> (01.10.2023); BMC, 8; <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4844> (01.10.2023).

³⁸⁶Mehmet Oktan, “Augustus’un Anadolu’daki Yapı Politikası”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*; Cilt:3, Sayı: 20, 2019, s. 240.

³⁸⁷Oktan, s. 245; Corpus Inscriptionum Latinarum [CIL] III, No: 7113; Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes [IGR] IV, No: 1597; Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien [IK] 17,1 No: 3409.

³⁸⁸Tribunicia potestas (tribunucian gücü): Dini anlamda ve görev sırasında dokunulmazlık dahil olmak üzere Roma’nın tribuni *plebisine* verdiği hakları temsil eder. MÖ 23’teki anayasal anlaşmada Augustus, yıllık olarak yenilenebilir *tribunicia potestas* görev süresini resmileştirdi ve bundan böyle hükümdarlık yıllarını buna göre

Gnaeus Dom [itius Corbula'nın] ilgilenmesiyle yeniden yaptırdı.'³⁹⁰ Tanrının oğlu olarak nitelendirilen Augustus'un tanrılaştırıldığı bu yazıtta görülmektedir. Ayrıca tanrı ile bağdaştırılmış olan, vatanın babası olarak görülen imparatorun “büyük *arkhiereus*” unvanına sahip *arkhiereus* ya da *asiarkhes* unvanının ne denli önemli olduğunu anlamamıza vesile olmaktadır.

3.4.1.2. *Hiereus* (ἱερέυς)

Antik Çağ'da kutsal alanlarda ve tapınaklarda rahip olarak görev yapan *hiereus*lar, ekonomik ve bürokratik anlamda güce sahip olan yüksek statülü insanları temsil etmektedir.³⁹¹ Rahiplik görevini üstlenen bu memurlar, sorumluluklarını üstlendikleri tapınakların gerekli olan ihtiyaçlarıyla finanse ediyor, tapınan kişilerin gıda gereksinimlerini karşılıyor, kült için gerçekleştirilen kurban seramonisi için hayvan temin ediyordu. Tüm bu masraflı ihtiyaçlar, kültün devamını sağlayabilmek için rahipler tarafından karşılanmak durumundaydı. Bu sebepten ötürü, *hiereus*lar *leitourgia* kapsamında değerlendirilen bir memuriyet görevidir. Özellikle büyük ve önem arz eden tapınaklarda görevli olan rahipler, bu harcamalar için oldukça yüklü miktarda maddi destekte sağlıyordu. Bu sebeple rahip olabilmek için kentin zenginlerinden olmak en önemli unsurlardan biriydi. Böylece hem manevi duyguların doyumuna ulaşıyorlar hem de halka karşı gösterdikleri cömert yanlarıyla kent içinde istedikleri yüksek statüye kavuşuyorlardı. Hellenistik Dönem'de atanan rahipler görevlerini bireysel konumda, halka özel bir hizmet olarak sunarken bu görev içeriği sonraki dönemde değişime uğramış; Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte kentsel bir kitleye hitap etmiş, Roma senatosu için danışmanlık pozisyonunda işlevini sürdürmüştür.³⁹²

Halk meclisinde bir yıl gibi kısa süreli görevlerle atanan rahipler, bazı zamanlar halk meclisi kararıyla bir vatandaşa, şehre ya da bir tapınağa faydalı işler yaptıkları durumda,

hesapladı. Augustus aynı zamanda ardı ardına gelen soylarına önce Agrippa, ardından Tiberius hanedanının verasetini belirlemek için *tribunicia potestas* bağışları da sağladı. Tribünler başlangıçta *plebleri* savunma ve destekleme imtiyazlarını aldılar ve bu *plebler* Roma siyasetinde esasen bir **devlet içinde devleti** teşkil ediyordu, bkz. Terry Corey Brennan, “Tribunicia Potestas”, **Oxford Classical Dictionary**, 2017, s. 1.

³⁸⁹Bu makama getirilecek kişiler, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, consul, daha sonraları ise halk meclislerince seçilirdi. İmparatorluk döneminde ise, imparator tarafından atanma yoluyla göreve getirilmeleri söz konusu olmuştu. Görevleri consule, ceza ve maliye işlerinde yardımcı olmaktı. Hazineyi denetlerler, devletin mali işlerini incelerlerdi. Eyaletlerde ise *quaester*, eyaletin mali işlerini kontrol etmekle görevlendirilmişti. *Quaester*, *pleblerin* getirilmeyi hak ettikleri ilk makamdır. *Quaestorun* maliye alanındaki hizmetlerinin yanı sıra bir diğer önemli görevi ise, suç fiillerini incelemek ve k consulun bu fiile ilişkin bir kamu davası açıp açmayacağına karar vermektir. Örneğin *parricidium* suçlarını takip eden *quaester*, *quaester parricidii* idi, bkz. Türkoğlu, ss. 252-253.

³⁹⁰ EDEN, No: 31.

³⁹¹Gottfried Schieman, “Priester”, **Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike**, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart, Cilt: 10, s. 319.

³⁹²Schieman, DNP, s. 319; Riet van Bremen, **The Limits Of Participation: Women and Civic Life in the Greek East in the Hellenistic and Roman Periods**, Brill, Amsterdam, 1996, s. 22.

kendi soyundan gelen kişilerle birlikte sonsuza dek rahiplik görevini üstlenebilirlerdi.³⁹³ Belli miktarda maaş ödenen rahiplerin görevlerine istinaden çeşitli onurlar bahşedilirdi. Kurban etinden (*ἱερώσυνα*) ve sunulardan belirlenmiş bir pay (*τραπεζώματα*), tiyatrodan özel bir koltuk (*προεδρία*), bazen hizmet ve onur giysisi olarak adlandırılan, altından yapılmış bir taç ve özel bir giysi bulunurdu bu onurlandırmalar içinde sayılmaktaydı.³⁹⁴

Metropolis'te tapınım gören tanrılar ve kült çeşitliliği ile rahip olarak çalışan birçok görevli ismi epigrafik buluntular sayesinde kesin olarak bilinmektedir. Hellenistik Dönem'e ait buluntu çok yoğun olmamasına karşın Ares Kültü başlığı altında da belirtildiği üzere bu kültü ait en erken örnek, kent için büyük bilgi kaynağı olan MÖ 145-143 yıllarına tarihlenen ilk Apollonios kararnamesidir. Bu sebeple Metropolis'te Ares kült geleneğinin MÖ 2. yüzyıl ile başlamış olduğu kesindir. Yine Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir başka *decretum*da Metropolis'te banker olarak çalışan ve varlıklı bir vatandaş olarak Ares Kültü için düzenlenen festivallere büyük katkıda bulunan Hegesias adına tanık oluyoruz. Bu *decretum*, Hellenistik Dönem'de kent içinde büyük önem taşıyan Ares Kültü adına büyük organizasyonların düzenlendiğini gösteriyor olmasından ötürü oldukça önemlidir. Hegesia için bir karar alınmıştır ve *decretum*da sunduğu bilgiler neticesinde, belirlenen ve hayata geçirilen bu karar; kutsal alanda, duvar üzerinde vatandaşların da görebileceği biçimde işlenecektir. Kararın kutsal alandaki duvara işlenecek olması, Hellenistik Dönem'de kültü ait kutsal alanının olduğuna ve bu alanda aynı zamanda Ares için dikilmiş olan bir tapınağın mevcudiyetine işaret eder. MÖ 135-134 yıllarına tarihlenen farklı bir yazıt, muhtemelen sorumluluğu altında olan kutsal alanla ilgilendiği için onurlandırılmış bir rahiple ilgili bilgi sunmaktadır, “*Philometor ve Euergetes Attalos'un krallığının 4. yılında, syngeneis (akrabaları), Metrodoros oğlu Herodes'i rahiplik görevlerini iyi bir şekilde yaptığı için ve (kutsal alana?) iyi baktığı için zeytin dalından bir çelenkle onurlandırdı.*”³⁹⁵ MS 192-211 yıllarına tekabül eden, Septimus Severus Dönem sikkelerinde ilk kez karşımıza çıkan tapınak tasviri böyle bir yapının var olduğuna dair farklı bir işaret olarak karşımıza çıkıyor.

Buluntular ışığında elde edilen bilgilere göre, Metropolis'in koruyucu tanrısı olan Ares tapınımı dışında Ana Tanrıça tapınımı Metropolis için önemli bir konumdaydı. Kente ismini bahşeden Meter, şehir idarisi tarafından resmi olarak çok kez onurlandırılmıştır. *Gallesion*'da

³⁹³Schiemann, DNP, s. 320; Jones, s. 227, dn. 32; van Bremen, s. 22.

³⁹⁴Schiemann, DNP, s. 320.

³⁹⁵EDEN, No: 8.

kent tanrıçası için yapılmış bir kült mağarası mevcut olmakla beraber Meter Gallasia için çıkartılmış bir kült yasası da korunmuştur.³⁹⁶

16³⁹⁷ kült personel sayısı ile en yoğun rahip ve rahibe görevlilerine Ares Kültü sahiptir. Zeus Krezimos Kültü de 14³⁹⁸ rahip ve rahibe ismi taşımakta olup önemli ölçüde epigrafik belgelere sahiptir. 2³⁹⁹ adet Zeus Soter, 2⁴⁰⁰ adet Hera, 1⁴⁰¹ adet Apollon Pengasites, 1⁴⁰² adet Nymphaeus, 1⁴⁰³ adet Dioskoria, 1⁴⁰⁴ adet 12 Olympos Tanrı'sına ait yazılı belge Metropolis'teki kült varlıklarını desteklemektedir.⁴⁰⁵ Hangi kült mensup olduğu belli olmayan ancak Metropolis'in *hiereus* görevlilerine ait olduğu kesin olan 7 adet epigrafik belgeleriyle beraber kentte 40'tan fazla personelin kült için görev aldığı kesinleşmektedir.

Metropolis Zeus Krezimos Kültü'ne ait olan bir yazıt, rahibin *leitourgia* olarak görev aldığını, kült için maddi destekte bulunduğunu gösterir niteliktedir, “*Zotas'ın oğlu Diopompos Arkhelaos bunu Yüce Zeus (Krezimos) için kendi imkânlarıyla rahip olarak yaptırmıştır.*”⁴⁰⁶ MS 1. yüzyıl sonuyla MS 2. yüzyıl başına tarihlenen, Metropolis Hera Kültü'ne ait farklı bir yazıt da kült rahibesinin kutsal alan için yapmış olduğu finansal desteği göstermektedir, “*Tatianus'un kızı/eşi? Hera'nın rahibesi Stratonike, sunağı adadı.*”⁴⁰⁷ MS 2.-3. yüzyıla tarihlenen Metropolis Apollon Pengasites Kültü'ne ait yazıt hem rahibin yapmış olduğu finansal desteğe kanıt olmuş hem Metropolis'in köyü olarak yerleşim hayatı süren Khondria ile Roma Dönemi'nde sağlanan yakın iletişimi göstermiş hem de Khondria'nın tapınımla ilgili bilgi sunmuştur, “*Khondria (Köy) sakinleri, Demetrios'un torunu Apollonios'un oğlu rahip Andronikos ile birlikte (bu sunağı) [Apollon] Pengasites'e adadılar.*”⁴⁰⁸ Kült rahibiyle anlaşma sağlayan köy sakinleri Apollon Pengasites inancına finansal olarak destek sağlamış olması, bu kült tapınım yapıyor olduklarını düşündürmektedir.

3.4.1.3. Agonothetes (ἀγωνοθέτης)

³⁹⁶IK 17, IvMetropolis, 1: 3401.

³⁹⁷EDEN, No: 100, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 116, 118, 120b, 121a. 124; IEphesos 3417.

³⁹⁸EDEN, No: 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 14 6, 147, 148; IEphesos 3414-3415.

³⁹⁹EDEN, No: 125, 126; IEphesos, 3402.

⁴⁰⁰EDEN, No: 149, 150; IEphesos 3405, 3416.

⁴⁰¹EDEN, No: 156; IEphesos, 3406.

⁴⁰²EDEN, No: 159; IEphesos, 3404.

⁴⁰³EDEN, No: 158; IEphesos, 3403.

⁴⁰⁴EDEN, No: 152; IEphesos, 3418.

⁴⁰⁵Gülbay, s. 232.

⁴⁰⁶EDEN, No: 148.

⁴⁰⁷EDEN, No: 149.

⁴⁰⁸EDEN, No: 156.

Sporun kurumsallaşmaya başlamasının ardından, Hellenistik Dönem’de oyunları düzenleyen kentlerin sayısında bir artış görülmüştür. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi’nde büyük küçük hemen her kent, kutsal ya da para ödüllü bir oyun düzenlemekteydi. Oyunların finansı oldukça masraflı olmasına rağmen, kentler bunlarla yüzleşmekten kaçınmamışlardı. Oyunların masrafları kent kasası, *agonothetes*lerden, kente ya da tapınaklara ait topraklardan elde edilen kira gelirlerinden ve buna benzer seçeneklerden karşılanmıştı.⁴⁰⁹ *Agonothetes*lerin oyun ve festivallerin organize edilip düzenlenmesine dair genel görevleri mevcuttu.⁴¹⁰ Gösterimi yapılacak festivaller ve gösterilerdeki oyunların ayarlanması, oyunda yer alacak sanatçılar ile irtibat kurulması, yarışmalara katılacak olan sporcu ve atletlerin kaydı, kurbanlık hayvanların temin edilmesi gibi bayramlar esnasında yapılması gereken tüm uygulamalarda *agonothetes* görevliydi.⁴¹¹ Çeşitli özel bağışlar da dâhil olmak üzere şehrin eğlence ve festival için ayrılan bütçesini yönetmek ve bu bütçeye kendi kaynaklarından da katkıda bulunmak zorundaydı. Önden gerçekleşecek kurban kesimi için hayvanların satın alınması, yarışmalar için paraların peşin ödenmesi ve sonrasında kutlama için ziyafet hazırlıklarının yapılması gerekiyordu. Ziyafetlerde iyi yemeklerle birlikte eğlence de gerekliydi, bunun için belki de bir pandomim yıldızı ya da *citharası*yla eşlik eden bir şarkıcı ayarlanıyordu. Kentin zengin insanları halka açık eğlence organizasyonlarının yanında yeni kamu binalarına fon sağlayarak iyi bir itibar kazanmak için yarışıyorlardı.⁴¹² Böylesi masraflı bir unvana sahip olan ve kendisinden cömert olması beklenen *agonothetes*ler görevlerini *leitourgia* olarak yapmaktaydılar. *Agonothetes*ler bir yıl boyunca görevde kalabilmekte ve seçimle göreve gelmekteydiler.⁴¹³ Bir sonraki yılda yapılacak olan festivalde görev alacak *agonothetes*in seçimini, görev başında bulunan *agonothetes* gerçekleştiriyordu. Valinin onayıyla birlikte *agonothetes*ler festivalden önceki iki yıl ve sonraki üç yıl olmak üzere toplamda beş yıl boyunca diğer memuriyetlerden muaf tutulmaktaydılar.⁴¹⁴

Metropolis’te Hellenistik Dönem’e tarihlenen bir yazıtta *agonothetes* adı geçmiyor olsa da *Pankration* yani *Pankreas* Antik Olimpiyat Oyunları’nda yapılan müsabaka sonrası hayatını kaybetmiş olan Neos Polemarkhos’un adı görülmektedir, “...yaşında, sadece bir "Neos" olan. Diğerleri için ben kimim? Tykhe, Palaestradaki medeni sporu barbarca bir

⁴⁰⁹Nurhan Çokbankir, **Pamphylia, Lykia, Kilikia ve Pisidia’da Epigrafiik Verilerle Roma İmparatorluk Dönemi’nde Atletik Oyunların Finansı**, OLBA XIX, Kaam Yayınları, Mersin, 2011, s. 313.

⁴¹⁰Maud W. Gleason, **Greek Cities Under Roman Rule**, Wiley Online Library, Newyork, Bölüm: 12, s. 2006, 235.

⁴¹¹Magie, 1950, s. 653; Michael Wörrle, **Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda**, Vestigia 39, München, 1988, ss. 183-209.

⁴¹²Gleason, s. 235.

⁴¹³Dmitriev, s. 24.

⁴¹⁴SEG 38: (1988), 1462, str. 99-100; Peker, 2012, 75; Aytüre, ...Memuriyetleri, s. 108.

spora dönüştürdüğü için talihsiz olan Polemarkhos, korkunç bir hastalık sebebiyle değil; Pankration'da galibiyet için yapılan karşılaşmadaki maçta öldürüldü. Yirmi (yaşındaydım)..."⁴¹⁵ Gerçekleştirilen Pankration müsabakalarında kazanana para ödülü verildiği bilinmektedir. Hatta bu yarışmada veirlen para ödülleri diğer dallarinkinden biraz daha fazlaydı.⁴¹⁶ Oyunun organize edilip düzenlenmesi ve yarışmacıların ödenekleriyle ilgilenilmesi için mutlaka bir görevlinin bulunması gerekliydi. Metropolis'te gerçekleşen Pankration Antik Olimpiyat Oyunları'nda yarışmaların ayarlanması, yarışmalara katılacak olan sporcu ve atletlerin kaydı için muhtemelen kentin *agonothetes*i görev almaktaydı. Her ne kadar yazılı belgede *agonothetes*in bahsi geçmesede Metropolis'te gerçekleşen yarışma yazılı belge ile kesinlik kazanmıştır ve bu durum yarışmalarla ilgilenen görevlinin de var olduğu düşüncesini yaratmaktadır. Ayrıca Metropolis'te bulunan iki adet bronz strigilis parçası, spor aktivitelerinden sonra vücuttaki toz, ter ve kiri kazımak için bu aletin⁴¹⁷ sporcular tarafından kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Metropolis'te *agonothetes*in yazılı olarak belgelendiği en erken yazıt Tiberius Dönemi'ne denk düşmektedir, "*Demos (sundu) Philiskos strategoslarından Philokseous'un oğlu agonothetes Philiskos'un yönetiminde (gerçekleşen) Augustus Caesar festivalinden arta kalanı finanse ederek Tiberius Caesar Hermes için iki adet stoa inşa etmiştir.*"⁴¹⁸ Metropolisliler, talih tanrısı olarak gördükleri Augustus için organizasyon düzenlemişler ve şehirlerarasında biliniyor olan *Sebasteia* kutlamalarına dâhil olmuşlardır. Bununla beraber Tiberius, yazıt üzerinde Hermes ile bir tutulmuş, Metropolisliler tarafından tanrısallaştırılmıştır. *Sebasteia* kutlamalarından arta kalan para finanse edilerek *Tiberius Caesar Hermes* adına iki adet stoa inşa edilmiştir. Kentin o dönemdeki *agonothetes*liğini Philiskos üstlenmiştir. Keza babası da *strategos*tur ve aile üyelerinin kentin önde gelen, varlıklı kimselerden oluştuğu görülmektedir. Festivali çok iyi bir şekilde yürütmüş ve kentin ihtiyacı olan kazancı görevinin gerektirdiği şekilde elde etmiş olan Philiskos ile *agonothetes* mertebesinin Metropolis'te düzgün bir şekilde yerine getirildiği anlaşılmaktadır. *Agonothetes* Philiskos festival organizasyonu dışında, geriye kalan parayla Tiberius için stoa inşasının sorumluluğunu da üstlenmiştir.

*Agonothetes*lik görevinin Metropolis'te, Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu yazıtlardan bir tanesi Roma İmparatorluğu ve Metropolis tarihi

⁴¹⁵EDEN, No: 162.

⁴¹⁶Tamay Tekçam, 2007, *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul, s. 163.

⁴¹⁷Durak, Ebru, 2013, *Metropolis Bronz Eserleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, ss. 34-35.

⁴¹⁸EDEN, No: 29.

açısından önemli prospografik bilgiler sunmaktadır. Bunlardan *boule* ve *demosun agonothes* ve *gymnasiarkhos* olan Menion'un oğlu Gnaeus Domitius'u onurlandırma yazıtında Domitius'un, (Tribus) Quirina Metrodotos'un soyundan geldiği görülmektedir, “*Boule ve Demos, (Tribus) Quirina Metrodotos'un soyundan olan Menion'un agonothes ve gymnasiarkhos olan ve şehrin geri kalan her şeyini kendi parasıyla sağlayan oğlu Gnaeus Domitius'u onurlandırdı.*”⁴¹⁹ Domitius aynı dönemde iki masraflı görevi üstlenecek kadar zengin olmalıdır. Yazıttan da anlaşılacağı üzere Metropolis'in tüm ihtiyaçlarını kendi bütçesiyle sağlamış olan Domitius'un zenginliği ile ilgili bir şüphe yoktur. Yazıtta bahsi geçen (Tribus) Quirina Metrodotos soyu Roma İmparatorluk Dönemi için köklü ve zengin bir aile olmalıdır.

Agonotheslik Metropolis'te en geç MS 4. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta görülmüştür, “*Boule ve Demos, kendilerinin euergethes'i, iyi bir şekilde vatandaşlık görevini yerine getiren ve iki kez agonotheslik yapan, agonlar ve dinsel törenler için gereken masrafları kendi cebinden tahsis etmiş olan Zeuksis (Kyrinas) oğlu Titus Flavius Menandros'u onurlandırdı.*”⁴²⁰ *Boule ve demos* tarafından onurlandırılan Titus Flavius Menandros'un Metropolis için iki defa *agonotheslik* üstlendiği görülmektedir. Roma'nın şehir idarisindeki gücü ve yetkiyi varlıklı kimselere vermesi sonucu kişiler sahip olduğu zenginliğe göre *boule* üyesi olabilmekte, üstlendikleri memuriyet görevini çok uzun yıllar sürdürebilmekteydi. Aslında uzun görev süreleri, memur olabilmenin en mühim ve zorunlu koşulun varlıklı olmasıyla ilişkilidir. Bu yazıtta da iki defa *agonotheslik* görevini üstlenmiş olan Menandros'un dinsel törenlerin ve *agonların*⁴²¹ yüksek meblağlar gerektiren masraflarını kendi cebinden karşıladığını görmekteyiz. Bu sebeple kentin varlıklı kimselerinden olduğu anlaşılan Menandros'un iki kere *agonothes* görevini üstlenmiş olması şaşırtıcı değildir. Kent için yapmış olduğu bağışlar neticesinde *boule* ve *demos* tarafından *euergethes* olarak kayda

⁴¹⁹EDEN, No: 41.

⁴²⁰EDEN, No: 12.

⁴²¹*Agon*; kökeni itibariyle tanrı ve kahramanlara ithafen kurulmuş, düzen ve programları bizzat kurucu kentler tarafından belirlenmiş olan büyük festivaller -ki bu festivaller de *agon* olarak değerlendirilmektedir- kapsamında yapılan ve amansız bir mücadelenin sergilendiği atletik, müzikal ve atlı yarışmaların tümüne birden verilen genel bir addır, bkz. Altın, s. 21; Ruprecht Ziegler, **Staetisches Prestige und kaiserliche Politik: Studien zum Festwesen in Ostkilikien im 2. und 3. Jahrhundert n. Chr.**, Schwann, Düsseldorf 1985, s. 9; Abdurrahman Uzunbaş, Kent, Festival ve Atlet: Adada'lı Olimpiyat Şampiyonu Marcus Aurelius Abas, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi**, 2003, s. 40; Dietrich O. A. Klose, “Festivals and Games in the Cities of the East During the Roman Empire”, **Coinage and Identity in the Roman Provinces**, (Ed. C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett), Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 125.

geçmiştir. Keza *leitourgia* ve *euergesia* olgusunun görev sürelerinin uzamasında etkili olduğu açıktır.⁴²²

SONUÇ

⁴²²Peker, s. 86.

Metropolis'te imar faaliyetleri MÖ 3. yüzyıl ile başlamış olup kent, Hellenistik Dönem'le birlikte şehir statüsüne ulaşmıştır. Eğimli bir yamaca konumlanmış olan Metropolis, arazi şartlarına uygun olarak, teras sistemiyle yapılanmıştır. Metropolis'in şehir statüsüne kavuştuğunu gösteren, Hellenistik Dönem'in en önemli yapılarından bazıları *stoa*, *tiyatro* ve *bouleuterion*dur. *Polis* tarafından meclis binası olarak kullanılan *bouleuterion*, Hellenistik Dönem ile birlikte kentteki idari yapının oluşumunun da ispatıdır. Yazıt ve sikke taramaları, Metropolis'te Hellenistik Dönem'le birlikte sürdürülen yönetsel düzenin varlığını kanıtlamaktadır.

Metropolis'in Hellenistik Dönem'deki politik, ekonomik ve sosyal durumuyla ilgili detaylıca bilgi sunan, en önemli kaynak Apollonios *decretum*udur. Kentin en önemli kişilerinden olan ve varlıklı bir aileden geldiği anlaşılan Attalos'un oğlu, Andron'un torunu Metropolisli Apollonios, vatanı için yaptığı büyük çalışmalar neticesinde ilk olarak MÖ 145-143 yılları arasında onurlandırılmıştır. Aristonikos İsyanı'nın patlak vermesiyle hem ilişkileri sıkı tutmak hem de Roma'ya destek olmak için *neoi* birliği ile Thyateira'a sefere giden Apollonios, burada hayatını kaybetmiştir. MÖ 130'a tarihlenen ikinci Apollonios onurlandırmasında, Thyateria'da hayatını kaybetmiş *neoi* isim listesine de yer verilmiştir. Bahsi geçen bu iki *decretum* sayesinde Metropolis'te, Hellenistik Dönem'deki idari yapının düzenini ve işleyişini detaylı bir şekilde anlayabilmekteyiz.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Anadolu şehirlerinde yaşanan yönetsel gelişimler, Hellenistik Dönem'de ortaya çıkan yeniliklerin takibi niteliğindedir. Bu iki dönem arasında yaşanan değişim ve gelişim, Metropolis'in hem Hellenistik hem de Roma Dönemi yazılı belgeleri mukayese edilerek anlaşılmaktadır. Epigrafik belgelerde kentin *demosuna* ait kaynaklar kategorize edilmiş ve her biri detaylıca incelenmiştir. Prof. Dr. Boris Dreyer'in Metropolis ile ilgili corpus çalışmalarını bir araya getirdiği, online olarak ulaşılabilen *Epigraphische Datenbank Erlangen-Nürnberg*'deki 254 adet yazıt içerisinde konuyla ilgili olan 124 adet yazıt listelenmiştir. Bu yazıtlar içerisinde *demos* ile ilgili olan yazıt sayısı 27'dir. Çalışmada değerlendirilen ve tarihlendirilebilen Hellenistik Dönem *demos* yazıtları ise 9 adet olup 7 tanesi onurlandırma amaçlıdır. Diğer 2 yazıtta ise halkın önde gelen, varlıklı kimseleri tarafından *demos* için sütun dikildiği görülmektedir. *Demosun* daha çok onurlandırmada yer alıyor olduğu görülse de kentin önemli kişileri tarafından *demos* için sütun bağışlanıyor olması, bu meclisin Hellenistik Dönem'de Metropolis'teki önemini ve politik gücünü göstermektedir. Ayrıca Hellenistik Dönem Metropolis'i'nde, *demos* tarafından onurlandırılan kişilerin mesleğine dair çıkarım yapmak da mümkün olmuştur. MÖ 2. yüzyıla

tarihlenen yazıtta, *strategos* olarak görev yapan Apollonios adlı vatandaşın oğlu Demetrios'un ismi mevcuttur. Keza kent için çok büyük önem taşıyan ve onurlandırılan bir diğer Metropolis vatandaşı Apollonis'un *decretumunda* da beş kişilik *strategoslar* kuruluna mensup *strategos* isimleri yer almaktadır. Bununla beraber Hellenistik Dönem kent sikkelerinde 3 farklı *magistratus* ismiyle karşılaşılmıştır; *ΔΙΟΓΕΝΗΣ*, *ΑΝΔΡΩΝ* ve *ΞΑΝΘΟΣ*. Metropolis'te Roma İmparatorluk Dönemi'nde de varlığını sürdüren *strategosların*, barış ortamının sağlanmasıyla beraber görev tanımlarında değişimler meydana gelmiştir.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde önem kazanan *boulenin* adı, bu süreç itibariyle onurlandırmalarda *demos* ile beraber görülmektedir. MS 4. yüzyıla kadar *boule* ve *demos* isimleri yan yana geçmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi Metropolis'inde *demosun* adı toplamda 11 adet yazıt üzerinde görülmüştür. Bunlardan 6 adeti onurlandırma yazıtları olup bu onurlandırmaların 3 tanesinde *demosun* *boule* ile beraber olduğu gözlemlenmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi Metropolis'inde *demos* adının görüldüğü yazıtlardan diğer 2 adeti karar yazıtı olarak tespit edilmiştir. Bunlardan biri *demosu* tek başına barındırırken diğer yazıtta *boule*, *demos* ile birlikte yer almaktadır. Ayrıca bu dönemde Metropolis için önemli olan *proconsul*, Lucius [Egnatius Victor] Lollianus için *demos* ve *boule* birlikte heykel adamıştır. Yine danışma ve halk meclisi, halkın önde gelen insanlarıyla birlikte İmparator Caesar Augustus Germanicus Nero Claudius için bağışçıların imkanıyla yapılan hamamın bölümlerini adamışlardır.

Hellenistik Dönem için belgelenen Metropolis *boulesi* yok denecek kadar azdır. Değerlendirilen 124 adet yazıtın 14 tanesinde *boule* adına rastlamaktayız. Bunlardan sadece 1 tanesi Hellenistik Dönem tarihlidir. MÖ 145-143 yıllarına tarihlenen birinci Apollonios *decretumunda*, *strategosların* önerisiyle *boule* tarafından onurlandırma kararı verilmiştir. Bu durumda Hellenistik Dönem Metropolis'inin yönetim kurulunda her ne kadar *demosun* daha önemli olduğunu belirtiyor olsak da böylesi önemli bir *decretumda* yer alan *boulenin* de karar verme yetkisinde etkin olduğunu görüyoruz. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise 11 adet yazıtta *demos* ismine rastlarken 13 adet yazıtta rastlanan *boule* ismindeki artış dikkat çekmektedir. Bu dönemde özellikle Metropolis'in gömü işleriyle ilgili hazine işleri ve cezai uygulama işlemini *boule* üstlenmiştir. Yapılan yazıt taramalarında gömü ile ilgili rastlanan yazıtların 7'sinde *boule* ismi okunurken *demosun* adının hiç geçmediği görülmektedir. Bu durumda Metropolis *boulesinin* Roma İmparatorluk Dönemi'nde önem kazandığı aşikardır.

Gerosia ve *presbyteroi* Metropolis'te görülen diğer yönetim kurullarına dair yazılı belgeler bulunmuştur. Yapılan detaylı araştırmalar ve çözümlenen yazıt çevirileri neticesinde

her iki kurul üyelerinin de ihtiyar kimseler tarafından olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. İncelenen yazıtlarda 5 adet *presbyteroi* tespit edilmişken 1 adet yazıtta *gerousianın* adı geçmektedir. Çözümlemelerinde her iki kurul da ihtiyar heyeti olarak değerlendirilmiştir. Ancak Hellenistik Dönem’de *gerousia* adı hiç görülmezken *presbyteroi* hem onurlandırma da hem karar yazıtlarında aktif bir rol oynamıştır. Hellenistik Dönem sonrası *presbyteroi* adı görülmezken MS 1. yüzyıla tarihlenen *gerousia* yazıtı dikkat çeker. Epigrafiik buluntuda *gerousia* kurulunun onurlandırma yetkisi olduğu görülmektedir. Eldeki veriler, Roma İmparatorluk Dönemi ile Metropolis’te *gerousia* kurulunun önem kazandığını düşündürmektedir.

Metropolis idari yapısının işleyişini sağlayan en önemli kişiler memuriyet kadrolarındaki görevlilerdir. Yazılı belgeler, kent içindeki idari düzenin belli başlı alanlarında farklı memur kadrolarının varlığını kanıtlamaktadır. Memuriyetler: *Yönetim, Ekonomi ve Maliye, Eğitim, Metropolis’te Kült ve Din* olmak üzere toplam dört ana başlıkta incelenmiştir. *Arkhon* ve *stratēgos*, yönetim; *agoranomos*, ekonomi ve maliye; *gymnasiarkhos*, eğitim; *asiarkhes*, *hiereus* ve *agonothetes*, kült ve din alanlarında değerlendirilmiş olan memuriyetlerdir. *Stratēgos* ile ilgili 6 adet yazıt tespit edilmiştir. Bu yazıtların 3 tanesi Hellenistik Dönem’e tarihlidir. MÖ 145-143 tarihli Apollonis *decretumunda* tespit edilen beş kişilik *strategos* kurulunun meclise öneride bulunduğu bilinmektedir. Bununla beraber MÖ 130’lara tarihlenen ikinci Apollonios *decretumunda* da baş *stratēgos* olduğu düşünülen görevlinin karar verme yetkisinin olduğu görülür. Bu durumda Metropolis’te beş kişilik *stratēgos* kurulunun var olduğu ve bu kurulun başkanının *protos stratēgos* olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hellenistik Dönem Metropolis’inin *strategos*larının birincil derece görevlerde yer aldığını söylemek yanlış olamayacaktır. Roma İmparatorluk Dönemi tarihli bir başka yazıtta en yüksek rütbeli olarak geçen *strategosun* aynı dönemde iki farklı memur kadrosunda olup *gymnasiarkhos* gibi prestijli bir görevi üstlendiği ve masrafları kendi cebinden karşıladığı görülmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi tarihli bir başka yazıtta, *stratēgos* olarak görev yapan kişinin oğlunun da kentin en masraflı ve prestijli memur görevlerinden olan *agothotetesliği* üstlenmiştir. Bu durum *stratēgosun* üyesi olduğu ailenin kent için varlıklı ve önemli kişilerden oluştuğunu kanıtlar. Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen bir diğer yazıtta ise, kentin *agoranomosluğunu* yapan Tiberius Claudius Pollio’a ait, muhtemelen mensup olduğu memurluğa istinaden kişisel adının yazıldığı kurşun ağırlıkta, aynı zamanda yüksek rütbeli atlı subay olduğu da belirtilmiştir. Pollio, muhtemelen önce *stratēgosluk* görevini üstlenmiş, daha sonra atlı sınıfına mensup olmuştu. Elde edilen bu

bilgiler neticesinde MS 1. yüzyıl itibariyle *stratēgos*luğun aileler vasıtasıyla yerine getirilen, prestijli görevlerle birlikte yürütülen *leitourgiaya* dönüştüğü gözlemlenir. Metropolis'in Roma İmparatorluk Dönemi'nde *stratēgos*luk yapmış olan isimlerine ulaşılan en zengin buluntu yoğunluğu sikkedir. *RPC* ile yapılan taramada 43 adet *stratēgos* sikkesine rastlanmıştır. Bu sikkelerin üzerinde görülen ἐπι ifadesi *stratēgos*luğun Metropolis'te *eponym* memur olduğunu göstermektedir. Yönetimde en yüksek rütbeye sahip diğer memur *arkhondur*. Yazılı belgeler Metropolis'e ait 2 *arkhonu* tespit etmemizi sağlamıştır. Bu iki *arkhon* da Roma İmparatorluk Dönemi memuriyetidir. *Arkhon* olarak görev yapan Aurelius Ammianus, kentin *asiarkhesi* olan ve sikkelerde *stratēgos* olarak da adı geçen akrabasının onurlandırmasında görev almıştır. *Arkhon* da Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki diğer görevlerde olduğu gibi kentin zengin ailelerinden gelen, yüksek rütbeli bir memurluktur. *Stratēgos* ile yakın ilişki içinde olan *arkhon*, bazı kentlerde *synonym* olarak kullanılsa da bu tez içeriğinde ayrı olarak değerlendirilmiştir.

MÖ 3. yüzyıl itibariyle Metropolis'te görülen *agoranomosluk*, Roma İmparatorluk Dönemi'nde devam etmiş, zengin ve elit kişiler tarafından sürdürülmüştür. *Gymnasiarkhos*, Hellenistik Dönem itibariyle Metropolis'te belgelenmiş, bu döneme ait 3 adet *gymnasiarkhos* yazıtı tez konusu olarak değerlendirilmiştir. Bunun en erken örneği yine Apollonios *decretum*uyla karşımıza çıkar. Burda kraliyet hediyesi vasıtasıyla *gymnasion* işletmesinin devamının sağlanması için Apollonios, bir *gymnasiarkosun* geleneksel yetki alanı içinde faal olmuştur. MÖ 2. yüzyıla tarihlenen farklı bir yazıt, bu dönem içinde bir kadının *gymnasionda* yöneticilik yaptığını belgelemiş olması açısından oldukça önemlidir. Bu yazıtı dikme işini *gymnasiarkhos* üstlenmiştir. Bununla beraber, *gymnasiarkhoslukla* yakın ilişki içinde olan ve eğitime tabi tutulan *epheblerle* ilgili Hellenistik Dönem mezar yazıtları, bu mesleğin Hellenistik Dönem içindeki varlığını kanıtlar. *Gymnasiarkhosluk*, Roma İmparatorluk Dönemi ile devam etmiştir ve bu döneme ait 4 adet *gymnasiarkhos* yazıtı mevcuttur. Bu görevin *agonotheteslik* gibi masraflı olan diğer memuriyet görevleriyle beraber yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Hellenistik Dönem itibariyle eğitime önem veren Metropolis'in Roma İmparatorluk Dönemi'nde de bu önemi vermeye devam ettiği görülür.

Din ile ilgili memuriyetler arasında değerlendirilen, sikkede *stratēgos* olarak da adı geçen, MS 222-235 yıllarında etkin olan bir adet imparator başrahibi *asiarkhes* belgelenmiştir. Ancak en yoğun buluntu; kent içinde tapınım gören, sekiz kültün rahipliğini üstlenen *hiereus*lardır. Taranan yazıtların sonucunda toplamda 45 adet epigrafik belge *hiereus* görevlileri başlığı altında ele alınmıştır. Bu durumda din olgusunun Metropolis için ne denli

önemli olduğu yazılı belgeler neticesinde anlaşılmaktadır. *Hiereus* yani rahiplik, Roma İmparatorluk Dönemi'nde imparatorluk yönetimiyle yakın ilişkiler kurabilen, yüksek statülü kişilerdi. Rahipler, en üst sosyal sınıf içerisinde değerlendirilen kişiler olup Roma ile olan entelektüel yakınlıklarını kanıtlamak durumundaydı. Ares Kültü'ne mensup olan Apollonios'un muhtemelen babası olan Genç Archelaos Pythes, Roma'ya olan yakınlığını *presbyteroi* kurulu ve *Augusti* için bağışladığı yüksek rakamlarla göstermiştir. Bunun dışında *tria nomina*'ya örnek olacak şekilde Roma'nın isim düzenini taklit etmiş ve onlarla olan entelektüel anlamdaki yakınlığını vurgulamıştır. Metropolis'in Ares Kültü görevlileri, Roma vatandaşlığı alabilmiş olan, kentin zengin ve sosyal statüsü yüksek kişileridir. Hellenistik Dönem'de de önemli bir yere sahip olan Ares Kültü, yazıtların da sunduğu bilgilere göre MS 3. yüzyıl'a kadar varlığını sürdürmüştür. Zeus Krezimos Kültü ise MÖ 1. yüzyılda başlamış olup MS 1. yüzyılın sonuna kadar belgelenmiştir. Metropolis içinde MS 2. yüzyılın başında varlığını gösteren bir başka tapınım Hera Kültü'ne aittir.

Yazıtlardan elde edilen sonuca göre Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte sosyal anlamda mühim değişiklikler meydana gelmiştir. Memuriyetler üzerindeki finansal baskı artmış, dönemin getirdiği zenginlik neticesinde yerli vatandaşların ve imparator soylularından olanların statülerinde dönüşümler yaşanmıştır. Kentteki varlıklı aileler, yaşadıkları şehir içinde saygınlık elde etmiş, yüksek statüye kavuşmuştur. Hayırseverlik yani *euergesia* kavramının *leitourgiai* kavramına dönüştüğü ve *leitourgiai* memuriyetlerin artış yaşadığı dikkat çekmektedir. Roma ile yakın ilişkiler kurmak adına büyük harcamalar yapan ve *polis*in bürokratik alanında yetkin olan bu kişiler, ayrıcalık elde edebilmek ve yaşadıkları kent içinde saygınlık kazanabilmek için yüksek meblalarda harcamalar yapmış, *arkhenin* gerekli olan sorumluluklarından kaçmamışlardır. Sahip oldukları maddi güçle yüksek mertebeli kamu görevlerini de kendi saflarında tutan elit kesim, ayrıcalıklarını kaybetmemek için adeta bir yarış haline girmiştir. Memurların atama süreleri Roma İmparatorluk Dönemi'yle farklılıklar göstermiştir. Hellenistik Dönem'de bir memuriyetin yaşam boyu yapılabilmesi sadece satın alınabilen dini görevlere özgü bir durumken, Roma'nın kentin zengin ve elit kimselerine imtiyaz tanınması neticesinde, bütün memuriyetler uzun yıllar hatta ömür boyu yapılabilir duruma gelmiştir. Epigrafik belgeler ve sikke buluntuları sayesinde Metropolis'te iki kez *stratēgosluk*, iki kez *arkhonluk*, iki kez de *agonotheteslik* yapıldığı kayıtlara geçmiştir.

Tez çalışmamızın neticesinde Roma İmparatorluk Dönemi'nde, diğer Anadolu *polis*lerinde olduğu gibi Metropolis'in idari yapısında ve kent memuriyetlerinde meydana gelen değişiklikler bütünsel bir çerçevede değerlendirilmiştir. Her ne kadar sosyal idari

yapıda değişimler meydana gelse de bu durum köklü bir farklılığa yol açmamış, yerleşimde var olan Hellenistik düzen varlığını devam ettirmiştir. Tez kapsamında çalışılan memuriyetler istatistiksel olarak değerlendirilmiş ve oluşturulan tablo çalışmasıyla siz değerli okuyuculara sunulmuştur. Metropolis'in idari yapısı ve kent memuriyetlerine dair bütünlük sağlayan bu çalışmanın, konuyla ilgili araştırma yapan kişiler için yardımcı olması hedef alınmıştır.

KAYNAKÇA

a. Antik Kaynaklar

Aristoteles. (2017). *Politika: Bütün Yapıtları-3*. (Çev., Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.

Eutropius. *Eutropii Breuiarum Liber Quartus: IV*. (edt. William L. Carey). The Latin Library.

Iustino, M. Iuniano. *Liber XXXII*. (edt. William L. Carey). The Latin Library.

Livius, Titus. (1850), *The History of Rome: Book 37*. (Çev. ve edt. William A. McDevitte). Bungay: Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden Publisher.

Livius, Titus. (1976). *The History of Rome from its Foundation: Rome and The Mediterranean Books XXXI-XLV*. (Çev. Henry Bettenson), London: Penguin Books.

Peterculus, Velleius. (1924). *The Roman History: Book II*. Londra: Loeb Classical Library.

Platon. (1998). *Yasalar*. (Çev., Candan Şentuna, Saffet Babür). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Plinius. (1947). *Historia Naturalis*. (Çev. H. R. Racham). London: Loeb Classical Library.

Philostratus. (1998). *Vitae Sophistarum* (Çev. W. C. Wright). London: Loeb Classical Library.

Polybios. (2010). *The Complete Histories of Polybius*. (Çev. W. R. Paton). Kansas: Digireads Publishing.

Ptolemaios, Klaudios. (1845). *Geography*. (Ed. C. F. A. Nobbe). Lipsiae.

Strabon. (1960). *The Geography of Strabo, Book VI*. (Çev. Jones, H. L). Cambridge: The Loeb Classical Library.

Strabon. (1991). *Coğrafya Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)*. (Çev., Adnan Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Cornelius, Tacitus. (1962). *Annales*. (Çev.C. H. Moore, J. Jackson). London: Loeb Classical Library.

b. Modern Kaynaklar

Abbott, Frank Frost ve Johnson, Allan Chester. (1926). *Municipal Administration in the Roman Empire*. Princeton: Princeton University Press.

Abuagla Coşkun, Asuman. (2012). *Roma Dönemi Küçük Asya Procuratorları*. (Doktora Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Adak, Mustafa. (2007). Zwei neue Archontenlisten aus Prusias ad Hypium. *Chiron*. 37: 1-10.

Adak, Mustafa. (2019). Pamphylia ve Pisidia’da Kent Eşrafı ve Resmi Unvanları. *Tarih Boyunca Anadolu’da Hayırseverlik, Birinci Uluslararası Suna & İnan Kırac Akdeniz Uygarlıkları Sempozyumu* (Ed. Oğuz Tekin, Christopher H. Roosevelt, Engin Akyürek). (ss. 47-72), Düzenleyen Koç Üniversitesi. Antalya. 26-29 Mart 2019.

Ager, Sheila L. (1997). *Interstate Arbitrations In the Greek World, 337-90 B.C.* Berkeley: University of California Press.

Akalın, Ayşe Gül. (2005). Antik Grek Yerleşim Tipleri, Kavramlar ve Tartışmalar. *OLBA XII*. Mersin: Kaam Yayınları. 12: 69-83.

Akalın, Ayşe Gül. (2006). Hellenleştirmede Bir Yerleşim Ögesi: Katoikia. *TAD*. 25(39): 65-74.

Akdoğu Arca, Ebru Nuriye. (2008). *Küçük Asya’nın Sınır Yazıtları*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akurgal, Ekrem. (1988). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.

Altın, Recep. (2022). *Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya’sında Özel Şahıs İsmiyle Anılan Agon’lar*. (Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arı, Ali. (2022). Roma’nın Küçük Asya Üzerindeki Hegemonyasında Magnesia Savaşı’nın Önemi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 2(6): 91-97.

Arslan, Murat. (2007). *Mithradates VI Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı*. İstanbul: Odin Yayınları.

Arslantaş, Yüksel ve Yılmaz, Cuma Ali. (2017). Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of International Social Sciences*. 27(2): 361-373.

Asboeck, Anton. (1913). *Das Staatswesen von Priene in hellenistischer Zeit*. Michigan: University of Michigan Library.

Aybek, Serdar. (2009). *Metropolis İonia I Heykel, Metropolis 'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Aybek, Serdar, Ekin Meriç, Aygün, Öz ve Ali Kazım. (2009). *Metropolis İonia'da Bir Ana Tanrıça Kenti*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Aybek, Serdar. (2016). Metropolis'te Bulunan Üç Roma Hamamı, Şehir Planlama, Mimari Özellikler ve Sosyal Kontekst Bakımından Kısa Bir Değerlendirme. *Arkeoloji ve Sanat*. 153: 109-124.

Aybek, Serdar (2018). Metropolis'ten İki Komutan-Yönetici Heykeli Parçası. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 39: 293-310.

Aybek, Serdar, Dreyer, Boris ve Sponsel, Christina. (2018). Der Kultplatz des Zeus Krezimos in Metropolis in Ionien. *Gephyra*. 15: 71-94.

Aybek, Serdar ve Gülbay, Onur. (2019). The Cult of Zeus Krezimos at Metropolis Previous Observations on the Sacred Area and Cult. *Byzas Natur Und Kult In Anatolien*. İstanbul: Ege Yayınları. 24: 241-252.

Aybek, Serdar ve Arslan, Burak. (2022). Eski Çağlardan Günümüze Torbalı Ovasında Ulaşım Ağı ve Metropolis'in Stratejik Önemi. XVIII. *Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018/Ankara, XI. Cilt, Tarihi Coğrafya*. (ss. 341-359), Ankara: Düzenleyen Türk Tarih Kurumu Yayınları. Dizi: VIII, Sayı: 35.

Aybek, Serdar ve Arslan, Burak. (2023). Metropolis: Kent, Yaşam, İnsan. *Metropolis'in Konumu* (Ed. Serdar Aybek ve Burak Arslan). (ss. 16-47). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Aytaçlar, Pınar Özlem. (2009). Küçük Asya'nın Romanizasyon'u. *Doğu Batı (Romalılar I)*, 49: 286-296.

Aytüre, Serpil. (2017). Hellenistik Dönem'de Panionion-İonia Birliği, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27: 337-348.

Aytüre, Serpil. (2017) Roma İmparatorluk Dönemi Smyrna'sında Demos ve Boule Üzerine. *TAD*. 36(62): 59-74.

Aytüre, Serpil. (2017). *Roma İmparatorluk Dönemi'nde Smyrna'nın Yönetim Düzeni ve Memuriyetleri*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aytüre, Serpil. (2021) Roma İmparatorluk Çağı'nda Küçük Asya'da Yerel Yönetim ve Kurumsal Düzenlemeler. *History Studies*. 13(2): 535– 544.

BCH. *Bulletin de Correspondance Hellenique*.

Bean, George E. (1995). *Eski Çağda Ege Bölgesi*. (Çev. İnci Delemen). İstanbul: Arion Yayınevi.

Bekker Nielsen, Tønnes. (2007). The One That Got Away: A Reassesse of the Agoranomos Inscription from Chersonesos (VDI 1947.2, 245; *NEPKh*, II, 129). *The Black Sea in Antiquity: Regional and Interregional Economic Exchanges* (Ed. Vincent Gabrielsen and John Lund), (ss. 123-131). Aarhus: Aarhus University Press.

Bekker Nielsen, Tønnes. (2019). Roma Dönemi Anadolu Kentlerinde Sivil Hayırseverlik. *Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik: Birinci Uluslararası Suna & İnan Kıraç Akdeniz Uygarlıkları Sempozyumu* (Ed. Oğuz Tekin, Christopher H. Roosevelt, Engin Akyürek). (ss. 29-38), Düzenleyen Koç Üniversitesi. Antalya. 26-29 Mart 2019.

Berktaş, Halil. (1989). *Kabileden Feodalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

BMC. *British museum Catalogue of Greek coins*.

Bochum, Walter Eder. (2001). Prytanen. *Der Neue Pauly (DNP): Enzyklopädie der Antike*, 10. (pp.493-496). Stuttgart: J. B. Metzler Verlag.

Bosch, Clemens. (1942). Bergama Kral Hanedanının Şeceresi. (Çev. Afif Erzen). *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü-Türkiyat Mecmuası*, 7: 105-124.

Bosch, Dr. Phil M. E. (1943), *Hellenizim Tarihinin Anahatları I. Kısım*, (Çev: Dr. Phil Afif Erzen), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Rıza Koşkun Matbaası.

Brandis, G. G. (1896). Asiarchen. *RE (Paulys Real Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft)*, Cilt: II: 2, s.1564- 1578.

Brennan Terry, Corey. (2017). Tribunicia Potestas. *Oxford Classical Dictionary*. 1-8.

Cadoux, Cecil John. (1938). *Ancient Smyrna A History of The City from the Earliest Times to 324 A.D.* Oxford: Oxford University Press.

Camia, Francesco. (2011). Spending on the agones: The financing of festivals in the cities of Roman Greece. *Tyche: Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik*. 26: 41-76.

CIL III. *Corpus Inscriptionum Latinarum*.

Çağ, Çisem. (2018). *Roma İmparatorluk Dönemi Küçük Asya'sında Bir Kent Memuriyeti Olarak Strategos'luk*. (Doktora Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelgin, Ahmet Vedat ve Akyürek, Nalan Eda. (2014). Editörlerden. *Eskiçağ Yazıları 6: Akron 8*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.

Çokbankir, Nurşah. (2010). *Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya Agonları ve Sporcuları*. (Basılmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çokbankir, Nurhan. (2011). Pamphylia, Lykia, Kilikia ve Pisidia'da Epigrafik Verilerle Roma İmparatorluk Dönemi'nde Atletik Oyunların Finansı. Mersin: *OLBA XIX, Kaam Yayınları*. 313-329.

Deschamps, Gaston ve Cousin, Georges. (1888). Hellénique, Inscriptions du temple de Zeus Panamaros. *Bulletin de Correspondance Hellenique*. XII: 82-104.

Dinçkol, Bihterin. (2017). Atina Demokrasisinden Roma Cumhuriyetine – Demos'tan Populus Romanus'a. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Bülent Tahiroğlu'na Armağan. 23(3): 751-765.

Dingil, Filiz. (2006). *Principatus Devri Karia'sında Leiturgia ve Arkhe Üstlenen Kadınlar*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dmitriev, Sviatoslav. (2005). *City Government in Hellenistik and Roman Asia Minor*. Oxford: Oxford University Press.

DNP. *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*.

Dreyer, Boris. *Die Inschriften von Metropolis, Epigraphische Datenbank Erlangen-Nürnberg (EDEN)*. URL: <http://wisski.cs.fau.de/eden/metropolis>

Dreyer, Boris ve Engelmann, Helmut. (2003). *Die Inschriften von Metropolis Teil I, Die Dekrete für Apollonios: Städtische Politik unter den Attaliden und im Konflikt zwischen Aristonikos und Rom (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien)*, Bonn: Dr. Rudolf Halbert GmbH. 63(1):

Dreyer, Boris (2004). Die Neoi im hellenistischen Gymnasion. *Das Hellenische Gymnasion*, (Ed. Daniel Kah ve Peter Scholz), (ss. 211-231). Berlin: Akademie Verlag.

Dreyer, Boris ve Engelmann, Helmut. (2006). Augustus und Germanicus im ionischen Metropolis. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Dr. Rudolf Habelt GmbH. 158: 173-182.

Dreyer, Boris. (2010). Inschriften aus Metropolis (Ionien). *Metropolis İonia II, Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar*. (Ed. Serdar Aybek, Ali Kazım Öz). (ss.115-122). İstanbul: Homer Kitabevi.

Durak, Ebru. (2013). *Metropolis Bronz Eserleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EA. *Epigraphica Anatolica*.

Ekin Meriç, Aygün. (2003). *Metropolis'te Bulunmuş Batı Yamacı Seramikleri*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ekin Meriç, Aygün. (2007). *Metropolis Ana Tanrıça Kült Mağarası*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Engelmann, Helmut (1993). Der Kult Des Ares im ionischen Metropolis. *Hundert Jahre kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Akten des Symposiums vom 23. bis 25. Oktober 1990*. (Ed. Dobesch Gerhard ve Rehrenböck Georg), (ss. 171-176). Düzenleyen Österreichische Akademie der Wissenschaften Phill. – hist. Kl. Denkschriften. Wien.

Engelmann, Helmut. (1999). Inschriften aus Metropolis. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH. 125: 137-146.

Engelmann, Helmut. (2008). Eine Ehreninschrift der Presbyteroi von Metropolis. *Vom Euphrat bis zum Bosphorus: Kleinasien in der Antike, Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65*. (pp.197-198). Asia Minor Studien 65(1-2). Bonn: Rudolf Halbert GMBH.

Ergin, Gürkan. (2008). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti Direniş ve Düzen*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ertekin Efrumiye. (2002). Principatus Döneminde Görev Yapmış Olan Ephesos Agoranomoslari. *Arkeoloji ve Sanat*.111: 13-26.

Ersoy, Akin. (1998). *Batı Anadolu Hellenistik Dönem Stoaları Işığında Metropolis Stoası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Evans, James Allan. (2008). *Daily life in the Hellenistic Age: From Alexander to Cleopatra*. London: Greenwood Press.

Finley, Moses. (2003). *Antik ve Modern Demokrasi*. (Çev. D. Türker). Ankara: Ayraç Yayınları.

French, D. H. (1995). Milestones from the İzmir Region 1994. *EA* 25. 95-102.

French, D. H. (1996). 1994 Araştırma Döneminde Roma Yolları, Miltaşları ve Yazıtları, Araştırma Sonuçları Toplantısı XIII/I. *T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü*. 1-6.

Gray, Benjamin. (2019). Geç Hellenistik Dönem Anadolu'da Hayırseverliğin Yararlarını ve Sorunlarını Tartışmak. *Tarih Boyunca Anadolu'da Hayırseverlik: Birinci Uluslararası Suna & İnan Kırış Akdeniz Uygarlıkları Sempozyumu* (Ed. Oğuz Tekin, Christopher H. Roosevelt, Engin Akyürek). (ss.3-12), Düzenleyen Koç Üniversitesi. Antalya. 26-29 Mart 2019.

Greaves, Alan M. (2010). *The Land of Ionia: Society and Economy in the Archaic Period*, New York: Wiley- Blackwell.

Güngör, Yüksel. (2005). *Bergama Krallık Kültü*, İzmir: Bergama Belleten-14.

Gülbay, Onur. (2018). Ein neuer Hausaltar aus Metropolis für Hadrian mit den Epitheten Olympios und Zeus Soter Augustus. *Phaselis IV*. 231-237.

Hansen, Mogens Herman. (2006). *Polis: An Introduction to the Ancient Greek City-State*. Oxford: Oxford University Press.

Harl, Kenneth W. (2006). A Hoard of Roman Antoniniani from the Bath at Metropolis, Ionia. *American Journal of Numismatics (AJN)*. 18: 75-111.

Harland, Philip A. (2006). The Declining Polis? Religious Rivalries in Ancient Civic Context. *Religious Rivalries in the Early Roman Empire and the Rise of Christianity, Studies in Christianity and Judaism / Études Sur le Christianisme Et le Judaïsme*. (Ed. in L.E.Vaage). (ss. 21-50), Düzenleyen Wilfred Laurier University Press. Waterloo. 2006.

Hind, John G. F. (1992). Mithridates. *The Cambridge Ancient History Vol IX, The Last Age of The Roman Republic 146-43 BC*. (Edt. John A. Crook, Andrew Lintott ve Elizabeth Rawson). (pp.129-164). Cambridge: Cambridge University Press.

Hawkins, John David. (2006). Puranda-Purpur, Purpurschnecke. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* (ss. 115-116). Berlin: M.P. Streck.

IGR IV. *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*.

IK. *Inchriften griechischer Städte aus Kleinasien*.

Ingvaldsen, Håkon. (2010). The Hellenistic Coinage of Metropolis. *Metropolis İonia II: Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar*. (Ed. Serdar Aybek, Ali Kazım Öz), (ss. 177-184). İstanbul: Homer Kitabevi.

İkibeş, Samet. (2020). Antik Olimpiyat Oyunları ve Ölüm Sporu Pankreas. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Journal of Institute of Social Sciences*. 11(1): 253-267.

İnce, Utku. (2011). *Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Metropolis'in Ekonomisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İplikçiöğlu, Bülent (1997). *Eski Batı Tarihi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İplikçiöğlu, Bülent (2007). *Hellen Tarihi'nin Anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Jones, Arnold Hugh Martin. (1998). *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford: Oxford University Press.

Karahan, Ümran Ozan. (2019). Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Hellen Kentlerinde Tahkim: Samos-Priene Örneği. *History Studies*. 11(3): 963-981.

Kaya, Mehmet Ali. (2009). Anadolu'da Roma Egemenliği (MÖ 205-25). *Doğu-Batı (Romalılar I)*. 49: s.195-233.

Kılıç, Murat. (2004). *Metropolis'te Konut Mimarisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kloner, Amos. The Economy of Hellenistic Maresha: inferences based on the city plan and archaeological find. *Hellenistic Economies*. (ss. 74-101). Editörler Zofia H., John Davies, Vincent Gabrielsen ve G.J. Oliver. London and New York: Routledge.

Kritsotakis, Demetrios. (2008). *Hadrian and the Greek East: Imperial Policy and Communication*. Ohio: Ohio State University.

Küçüker, Sultan Deniz. (2016). Doğuştan Hellenistik Dönem'e Değın Hellen Polis'inin Kavramsal Boyutları. *TAD*. 35(60): 45-58.

Küçüker, Sultan Deniz ve Güler, Türkan Banu. (2022). Demokratia-Oligarkhia: Erken Hellenistik Dönem'e Değın Demokrasi ve Oligarşi'nin Tarihsel Gelişimi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 41(72): 79 – 113.

Lestrade, Ivana Savalli. *Les Attalides et les cités grecques d'Asie Mineure au iie siècle a.C. Les cités d'Asie mineure occidentale au Iie siècle a.C.* (Ed. Alain Bresson ve Raymond Descat). (ss. 77-92). Ausonius Éditions, Pessac, 2001.

Liebeschuetz, Wolfgang. (1999). Antik Kentin Sonu. *Geç Antik Çağda Kent*. (Ed. John Rich), (Çev. Suna ve Ertuğrul Güven). İstanbul: Homer Kitabevi.

Ma, John. (1999). *Antiochos III and the cities of Western Asia Minor*, Oxford: Oxford University Press.

Macro, A. D. (1980). The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium. *ANRW II*, 658-697.

Magie, David. (1950). *Roman Rule in Asia Minor: To the End of the Third Century After Christ*. Vol: 1. New Jersey: Princeton University.

Magie, David. (2001). *Anadolu'da Romalılar I: Attalos'un Vasiyeti*. (Çev: Nezh Başgelen-Ömer Çapar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Malay, Hasan. (1987). Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 3(1): 13-48.

Mark, Golden. (2004). *Sport in the Ancient World from A to Z.*, Londra ve New York: Routledge.

Mason, Hugh J. (1974). *Greek Terms for Roman Institutions: A Lexicon and Analysis (American studies in papyrology xiii)*, Toronto: Hakkert Publisher.

Maud W. Gleason, (2006). Greek Cities Under Roman Rule. Newyork: Wiley Online Library ABD. 228-249.

McDonald, William Andrew. (1943). The Political Meeting Places of the Greeks. Baltimore: Johns Hopkins Press.

Memiş, Ekrem. (2012). *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Meriç, Recep. (1982). *Metropolis in Ionien: Ergebnisse einer Survey-Unternehmung in den Jahren 1972-1975*, Königstein: A. Hain.

Meriç, Recep. (1988). Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış, *Ege Coğrafya Dergisi*. 4(1): 202-213.

Meriç, Recep. (2003). *Metropolis: Ana Tanrıça Kenti*, İzmir: Mas Matbaacılık.

Meriç, Recep ve Ersoy, Akın. (1999). Metropolis 1997 Yılı Kazı Raporu. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 20(2): 337-346.

Meriç, Recep ve Lichter, Clemens. (2012). Dedecik-Heybelitepe Excavations at a Neolithic Settlement in the Torbalı Plain. *The Neolithic in Turkey New Excavations & New Research West Turkey*. (Ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Meriç Recep ve Öz, Ali Kazım. (2015). Bademgediği Tepe (Puranda) Near Metropolis. *In NOSTOI Indigenous Culture Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Age* (ss. 609-626). İstanbul: Koç University Press.

Morris, I. (1991). The Early Polis as City and State. (Ed. John Rich ve Andrew Wallace Hadrill). *City and Country in the Ancient World*, London: Routledge. 25-59.

Most, Glenn W. (1996). Agora. *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, 1. (pp.267-273). Stuttgart: J. B. Metzler Verlag.

Müller, M. (1993). *Die Griechische Agora im Überblick*. Berlin: EWVT.

Müller, Lukas, Sponsel-Schaffner, Chiristina Erika ve Dreyer, Boris. (2022). Die Einwohner der Stadt Metropolis in Ionien ehren Stadthalter der Provinz oder Mitglieder ihrer Familien. *Gephyra*. 24: 33-37.

Nisbet, Gideon. (2003). *Greek Epigram in the Roman Empire: Martial's Forgotten Rivals*. Oxford: Oxford University Press.

O. Dietrich, Klose A. (2005). Festivals and Games in the Cities of the East During the Roman Empire. *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, (Ed. C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett), Oxford: Oxford University Press.

Oehler. (1970). "Gymnasiarkhos". *RE (Pauly's Real Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft)*. VII: 1969-2004.

OGIS. *Greek Inscriptions: Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*.

Okandan, Recai Galip. (1976). *Umumî Amme Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Oktan, Mehmet. (2019). Augustus'un Anadolu'daki Yapı Politikası. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(20): 237-255.

Öz, Ali Kazım. (2006). *Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması ve Korunması*. (Doktora Tezi) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özkan, Ali. (2018). Kaystros Havzası'nda Antik Dönem Kırsal Yerleşim Düzeni: Dideiphyta Katoikia Örneği. *Eskiçağ Yazıları 12, Akron Eskiçağ Araştırmaları*. (ss.203-232). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Pais, Ettore. (1926). *Histoire Româine*, Paris.

Peker, Gülden. (2012). *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pamphylia'da Kent Memuriyetleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Price, Simon Rowland Francis. (1984). *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (Çev. Mihri Pektaş). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

RE. *Paulys Real Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft*.

Reid, James S. (1913). *The Municipales of the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rhodes, Peter J. (2008). Strategos. *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag. 13: 870-873.

Rostovtzeff, Michael Ivanovitch. (1941). *Social and Economic History of the Hellenistic World I-III*, Oxford: Oxford University Press.

RPC. *Roman Provincial Coinage online*.

S. Lund, Helen. (1992). *Lysimachus: Study in Early Hellenistic Kingship*, New York: Routledge.

Sarıtaş, Duygu Özer. (2010). Antik Roma'da Nüfus Sayımı (Census). *Arkeoloji ve Sanat*. 134: 83-88.

Sartre, Maurice. (1995). *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre à Dioclétien: IVe siècle av. J.C.-IIIe siècle apr. J.C.* Paris: A. Colin.

Scheidel, Walter ve Von Reden, Sitta. (2002). *The Ancient Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Schiemann, Gottfried. (2001). Priester. *Der Neue Pauly (DNP): Enzyklopädie der Antike*, 10. (pp. 314-323). Stuttgart: J. B. Metzler Verlag.

Schmitz, Winfried. (2009). Tamias, Tamiai. *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag. 14: 125-126.

SEG. *Supplementum Epigraphicum Graecum*.

SNG. *Sylloge Nummorum Graecorum*.

Sönmez, Zekiye. (2020). Antik Pisidia Sagalassos'ta İmparator Kültü ve Bu Kültün Roma'nın Hristiyanlaşması Sürecindeki İzleri. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4(1): 115-134.

Sponsel, Christina. (2017). *Der Areskult in Metropolis (Ionien)*, Erlangen: Friedrich-Alexander-Universität Press (FAU).

Stockton, David. (1990). *The Classical Athenian Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Stoneman, Richard. (1997). *Alexander The Great*, London: Routledge.

Strubbe, J. H. M. (1987). The Sitonia in the Cities of Asia Minor under the Principate I. *Epigraphica Anatolica*. 10: 45-82.

TAM. *Tituli Asiae Minoris*.

Taşdöner, Kevser. (2017). *Anadolu'da Roma Eyaletleri – Augustus Dönemi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Taylor, Lily Rose. (1975). *The Divinity of the Roman Emperor*. New York: Arno Press.

Tekçam, Tamay. (2007). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Tekin, Oğuz. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thomson, George. (1995) *Tarih Öncesi Ege I*. (Çev., Celal Üster). İstanbul: Payel Yayınları.
- Tighe, Ambrose. (1889). *The Development of Roman Constitution*, New York: D. Appelton Company.
- Türkoğlu, Gökçe H. (2009). Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 11(2): 251-289.
- Umar, Bilge. (1999). *İlkçağda Türkiye Halkı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uzunaslan, Abdurrahman. (2003). Kent, Festival ve Atlet: Adada'lı Olimpiyat Şampiyonu Marcus Aurelius Abas. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9: 39-50.
- Üreten, Hüseyin. (2003). Hellenistik Dönem'De Pergamon'da Görev Yapmış Olan Gymnasiarkhos'ların Onurlandırılmaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 43(2): 175-186.
- Üreten, Hüseyin (2004). Kyzikos'lu Bir Kadın Euergetes; Kraliçe Apollonis. *TAD*. 23(36): 251-261.
- van Bremen, Riet. (1996). *The Limits Of Participation: Women and Civic Life in the Greek East in the Hellenistic and Roman Periods*. Amsterdam: Brill.
- Vavrinek, Vladimir. (1957). La revolte d'Aristonikos. *Rozpravy Ceskoslovenske Akademie Ved*. 67(2).
- Vernant, Jean Pierre. (2002). *Yunan Düşüncesinin Kaynakları*. (Çev., Hüsen Portakal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Vitale, Marco. (2019). Asya Eyaleti. *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*. (Ed. Oğuz Tekin), (ss. 276-301). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yılmaz, Cuma Ali ve Gülerdoğan, Fırat. (2021). Hellenistik Dönem'in Metropol Şehri: Pergamon, Metropol City of the Hellenistic Period: Pergamon. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1): 455-476.

Wallace, Shane. (2018). Alexander the Great and Democracy in the Hellenistic World. *The Hellenistic Reception of Classical Athenian Democracy and Political Thought*, (Ed. Mirko Canevaro ve Benjamin Gray). (pp. 45-72). Oxford: Oxford University Press.

Wood, Ellen Meiksins ve Wood, Neal. (1978). *Class Ideology and Ancient Political Theory*, Oxford: Oxford University Press.

Wörle, Michael. (1988). *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda*. Vestigia 39, München.

Ziegler, Ruprecht. (1985). *Städtisches Prestige und kaiserliche Politik: Studien zum Festwesen in Ostkilikien im 2. und 3. Jahrhundert n. Chr.*, Schwann: Düsseldorf.

ZPE. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*.

Zuiderhoek, Arjan. (2013). Cities, Roman Empire (east). *The Encyclopedia of Ancient History*, (Ed. Roger S. Bagnall, Kai Brodersen, Craige B. Champion, Andrew Erskine). (pp.1-4).

TERMİNOLOJİ SÖZLÜĞÜ

Aedilis: *Agoranomos*un Latin dilindeki karşılığı; denetmen olarak görev yapan, ekonomiyle ilgili memuriyet.

Aereios Pagos: Yöneticilerin, belirlenen yasalar çerçevesinde hareket edip etmediğini kontrol eden meclis.

Areopagos Meclisi: Aristokratların söz sahibi olduğu dönemde toplandıkları, Atina Akropolis'i'nin 300 m kadar batısında yer alan toplanım alanı.

Aigai: Manisa ilinin Yunussemre ilçesinde, Köseler Köyü'nün 2 km güneyindeki Yunt Dağlarının tepelerinden birisi olan Gün Dağı'nın zirvesinde kurulmuş olan antik kent.

Aiolis: Edremit Körfezi'nin güney kesimini kapsayan tarihi coğrafi bölge.

Agon: Antik Yunan'da belirli zamanlarda düzenlenen dinsel törenlerde spor, müzik ve edebiyat yarışmaları.

Agonothetes: Oyun ve festivallerin organize edilip düzenlenmesine dair genel görevleri bulunan memuriyet.

Agorameion: Agora'nın en can alıcı noktasında olan, *agoranomos*ların çalışma alanları.

Agoranomos: Eski Yunanca'da pazar denetmeni ya da müfettişi anlamını taşıyan, polis agoralarının ticari, sosyal ve politik hayatın merkezine dönüşmesi ve gelişmesiyle beraber ortaya çıkan memuriyet.

Ambulacrum: Duvar kenarlarında üst platforma ulaşılmasını sağlayan merdiven dizisi.

Amisos: Samsun şehir merkezine 4 km uzaklıkta olan antik kent.

Antigonos: Büyük İskender'in MÖ 301 yılındaki komutanlarından.

Apameia: Afyon ilinin Dinar ilçesinde yer alan antik kent.

Apollon Pengasites: Mitolojide müziğin, sanatların, Güneş'in, ateşin ve şiirin tanrısı olarak bilinen ve tapınım gören Apollon'un yerel kültü.

Apollonios Dossier: MÖ 2. yüzyılda Metropolis'in gelişmesi ve refah seviyesinin artması için büyük gayretler sarf eden, yaptığı hayati ve faydalı işler neticesinde kent tarafından iki kez onurlandırılan Metropolis vatandaşı.

Apotheosis: Hellenlerde tanrısallaştırma geleneği.

Ares: Kent tarafından Metropolis'in koruyucu tanrısı olarak belirlenen, Yunan mitolojisinde savaş tanrısı.

Aristonikos: II. Eumenes'in gayri meşru oğlu olduğunu iddia ederek Roma'ya ayaklanan kişi.

Arkhai: Devlet idaresinin tabanını oluşturan yüksek devlet görevleri.

Arkhe: “Otorite” ya da “yönlendiren” anlamında kullanılan, daha geniş anlamıyla “özel makamların en üst düzeyi” ile ifade edilen yönetici terimi.

Arkhon: Antik Dönem’de, kent devletlerinde baş yönetici ya da yüksek görevlilere verilen ad.

Arkhon Basileus: Kentin dini başkanı.

Arkhon polemarchos: Kentin savaş işleriyle ilgilenen memuru.

Arzawa Krallığı: Batı Anadolu’da Göller Bölgesi’nden Ege Denizi’ne uzanan bir kuşakta kurulmuş olan, Kral Labarna döneminde Hititler’e bağlan bir devlet.

Asiarkhes: Eyaletlerde düzenlenen meclis toplantılarını yürüten ve imparator kültü için oldukça önemli bir konuma sahip olan başrahipler. Bir diğer adı *arkhiereus*.

Assos: Ege Denizi kıyısında bulunan, Çanakkale'nin Ayvacık ilçesine bağlı antik kent.

Atrium: Evin ana odası olup geniş, havadar ve merkezi aydınlatmalı bir hol.

Attaloslar: Pegamon Krallığı’nı kuran ve yaklaşık olarak yüz elli yıl boyunca yöneten hanedanlık.

Autonomia: İç özgürlük, yani başka ilkelerin etkisini azaltan ya da bunları tümüyle yok eden özgün ilkelerin varlığı.

Aquilius: Onlu ekibiyle beraber, MÖ 129 yılında, resmi olarak Asya Eyaleti’ni kuran kişi.

Babylon: Irak'ın başkenti Bağdat'ın güneyinde yer alan antik şehir.

Bademgediği Tepe: Metropolis çevresinde bulunan, Geç Tunç Çağı'nın önemli bir Arzawa kenti.

Boule: Kent meclisinin toplantı mekânı, danışma meclisi.

Bouleuterion: Antik Dönem’de meclis binası, kent meclisinin toplantı mekânı.

Bouleutes: Meclis üyesi.

Cithara: Kutlamalarda ve kült törenlerinde çalınan telli Antik Yunan enstrümanı.

Civitas Romana: Roma vatandaşlığı.

Consecratio: Romalılarda tanrısallaştırma geleneği.

Constitutio Antoniniana: MS 121 yılında yürürlüğe giren, İmparatorluk sınırları içinde hayatını sürdüren, kadın ve erkek fark etmeksizin tüm özgür bireylerin Roma vatandaşı olma hakkını elde ettiğini kabul gören ferman yasası.

Consul: Antik Roma’da bir yıllığına seçilen, eşit yetkili bir görevdaşı bulunan, Cumhuriyet Dönemi’nde en geniş yetkiye sahip ve halk meclisi tarafından seçilen en üst düzeydeki devlet görevlisi.

Conventus: Antik Roma’da, eyaletlerde yargı işlerinin yürütüldüğü yapı, mahkeme bölgesi.

Decretum: Dekret, kararname.

Dedecik-Heybelitepe Höyüğü: Metropolis’in yaklaşık 2 km. güneyinde yer alan, Torbalı Ovası’nın kuzeybatı yönünde bulunan doğal bir yamaçta kuzey – güney doğrultuda konumlanmış yerleşim yeri.

Demokratia: Halk egemenliği.

Demos: Halk meclisi.

Diadokhoslar: Büyük İskender’in ardılları.

Dioskorus: Zeus’un delikanlıları anlamına gelen terim.

Disios: Şubat ayına tekabül eden Makedon ayı.

Dominatus: İmparator Diocletianus’un kendisini imparator ilan ettiği MS 284 yılıyla Roma İmparatorluğu’nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasından sonraki sürecin başlangıcını ve despotik bir imparatorluğun varlığına gösteren, monarşik yapıya daha yatkın bir rejimi ifade eden terim.

Doulos: Kent içinde yaşayan köleler.

Dystros: Kasım ayına tekabül eden Makedon ayı.

Ekklesia: Antik Yunan'da halk meclisi.

Eleutheria: Dışa karşı özgürlük.

Ephebos: Memur ve eğitimci gözetiminde iki yıl eğitim alan, 18-20 yaş aralığını tamamlamış genç erkek.

Ephesos: İzmir'in Selçuk ilçesinin üç kilometre güneybatısında bulunan antik şehir.

Epimeteles: Kentle ilgili işlerin herhangi bir aksama olmadan düzgün bir şekilde yerine getirilmesi için görevlendirilen memur.

Eponymos: *Magistratus* adıyla yılın belirtilmesi anlamına gelen ve başka kentlerde başka unvanlar olarak karşımıza çıkan; rütbe olarak en yüksek makamı temsil eden, yıllık olarak seçilen memurların temsili.

Euergesia: Antik dönemde kent için yapılan hayırseverlik işleri.

Euergethes: Antik Dönem içerisinde, yaşadığı kente faydalı işler ve bağışlar yapan hayırsever.

Evangelii: Güzel haber.

Equites: Roma Cumhuriyeti'nin ve Roma İmparatorluğu'nun erken dönemlerinin süvarisi, atlı sınıfı.

Gaius Fabius: Metropolis'in VI. Mithradates'in boyunduruğundan kurtarıldıktan sonra yeniden ayaklanmasını sağlayan *proconsul*.

Gallesion: Günümüzde Alaman Dağı olarak bilinen, Batı Anadolu'nun en uzun nehri olan Kızıl Irmak'ın batısındaki 771 m uzunluğundaki dağ sıralaması.

Gerontikon: Yaşlılar meclisine ait yapı kompleksi.

Gerousia: Altmış yaşın üzerindeki erkeklerden oluşan, *gymnasiona* bağlı olarak örgütlenen toplumsal kurum.

Gymnasial: Bedensel faaliyet.

Gymnasiarkhos: *Gymnasionun* bakım ve onarımı, sporcuların alıştırma öncesinde kullandığı yağlarının temin edilmesi, *gymnasiondaki* eğitim programının ve ders verecek eğitimcilerin belirlenmesi ve eğitimci ücretlerinin ödenmesi, hamamın ısıtılması, yarışmacıların heykellerinin dikilmesi gibi sorumluluklara sahip olan memuriyet.

Gymnasion: Antik Çağ'da erkek çocukların ve delikanlıların bedensel ile düşünsel alanda eğitim ve öğrenim gördükleri; koşu, güreş, boks gibi spor aktivitelerin yapıldığı kompleks bir yapı.

Hera: Göğün saf ışığının temsili, Yunan tanrıçalarının kraliçesi, Zeus'un eşi.

Hiereia: Antik Çağ'da kutsal alanlarda ve tapınaklarda rahibe olarak görev yapan dini görevli, memur.

Hiereus: Antik Çağ'da kutsal alanlarda ve tapınaklarda rahip olarak görev yapan dini görevli, memur.

Hippodamos: Miletoslu kent plancısı.

Hoplit: Kentin atlı sınıfından, yüksek rütbeli subay.

Hydrobaphos: Dini ritüeller için su taşıyıcılığı yapan kadın.

Hypaipa: Günümüz İzmir iline bağlı Ödemiş ilçesinin antik adı.

İkinci Sofistik: MS 2.yüzyılın Küçük Asya kentlerinde, sanatın her alanında eskiye dönüş.

İonia: İzmir ve çevresini kapsayan, tarihi coğrafi bölge.

İsonomi: Antik Yunan'da yasalar karşısında eşitlik.

İsopoliteia: Eşit vatandaşlık hakkı.

Karabel Geçidi: İzmir ilinin Kemalpaşa ve Torbalı ilçeleri arasındaki güzergâh üzerinde yer alan bir geçit.

Katoikia: Makedonlar'a ait garnizon kökenli koloni.

Katoikos: Kent içinde yaşayan yabancılar.

Kaystros: Küçük Menderes Nehri'nin antik adı.

Khaironeia: Delpoi'nin kuzeydoğusunda, Yunanistan'ın batısında yer alan antik kent.

Khondria: İzmir ilinin Torbalı ilçesine bağlı Şehitler köyünün antik adı; Metropolis'e bağlı antik köy, koloni.

Koinon: Yunan siyasi yaşamında kentler arasında oluşturulan birlik.

Kolkhis: Gürcistan'ın batısında yer alan antik kent.

Kolophon: İzmir iline bağlı, günümüz Değirmendere yakınlarındaki mevkiinin antik adı.

Kome: Antik Dönem’de köylere verilen ad.

Krezimos: Doğurganlık ve doğanın yeniden canlanması ile ilişkilendirilen sıfat, epitet.

Krister: Antik Yunan kentlerinde efsanevi kurucuların her birine verilen isim, epitet.

Kybele: Anadolu kökenli ana tanrıça.

Leitourgia: Servet sahibinin masraflarının bir kısmını ya da tamamını kendi cebinden vermesinin beklenmesi durumu olup bir tür zorunlu sponsorluktur.

Legati: Elçi.

Leukia: İzmir ili sınırlarında bulunan Çamaltı Tuzlası, Üçtepeler mevkiinin antik adı.

Likya: Antalya ilinin batısını, Muğla’nın güneydoğusunu ve Denizli ile Burdur’un güneyini kapsayan tarihi coğrafi bölge.

Lydia: Manisa ve civarını kapsayan tarihi coğrafi bölge.

M. Perperna: MÖ 130 yılında Roma *consulü* olup, Aristonikos İsyanı’nı bastıran kişi.

Maiandros: Büyük Menderes Nehri’nin antik adı.

Magistratus: Hem görevli memuru hem de onun makamını anlatan bir terim.

Magnesia: Aydın ilinin Germencik ilçesinde yer alan Ortaklar-Söke kara yolu üzerinde, Ortaklar’a 4 km mesafede bulunan antik kent.

Menippos: Kolophon’un, Antik Dönem içerisinde yaşayan önemli kişisi.

Meter: Yerel kulte ait olan; Metropolis kenti tarafından tapınım gören ve kente ismini veren ana tanrıça adı.

Metoikos: Yabancı, kent-devleti yurttaşı olmayan, başka bir yerden gelip oraya yerleşmiş.

Neaniskoi: Komutan emrindeki gençlerden kurulu bir birlik.

Neoi: 20 ile 30 yaş aralığına ulaşmış ve *ephebos* eğitimlerini tamamlamış Metropolis gençlerinden oluşan, kent için önemli toplumsal kurum.

Neos: Askeri disipline sahip, 30 yaş altı genç erkek.

Nymphaeus: Kırlarda, sularda, ormanlarda yaşayan doğal ve tanrısal varlıkların dışı olanlarına verilen ad.

Nysa: Aydın ilinin Sultanhisar ilçesi sınırlarında yer alan antik kent.

Paidēs: 12 ile 18 yaş aralığındaki gençlerden oluşan, *gymnasion*da eğitime tabii tutulan genç erkek grubu.

Palaestra: Antik Çağ'da, ilk başlarda güreş ve diğer spor dalları eğitim ve antrenmanların yapıldığı, etrafı sütunlarla çevrili kare planlı, daha sonraki yıllar da hamamın eklenmesiyle kompleks bir yapıya dönen üstü açık spor alanı.

Panemos: Mart ayına tekabül eden Makedon ayı.

Panhellenik: Daha sonraları büyük halk kitlelerinin ziyaret ettiği ve katıldığı festival alanlarına dönüşmüş; kurbanların kesildiği, adakların sunulduğu ve geleneksel dinsel törenlerin gerçekleştirildiği dini merkezler.

Pankration: Pankration yani Pankreas, Antik Olimpiyat Oyunları içerisinde bir dövüş sporu.

Paphlagonia: Anadolu'nun Orta Karadeniz kıyılarında yer alan tarihi coğrafi bölge.

Paroikos: Yabancı, kent-devleti yurttaşı olmayan, başka bir yerden gelip oraya yerleşmiş.

Pax Romana: Augustus'un başlattığı iki yüz yıllık barış süreci.

Pergamon: İzmir iline bağlı Bergama ilçesinin antik adı.

Pleb: Antik Roma'daki kalıtsal sosyal sınıfın üyeleri.

Philetairos: Önceleri Antigonas'ın sonralarıda Lysimakhos'un ordusunda bulunmuş, Lysimakhos tarafından devlet hazinesinden bir bölümünün verilerek, Pergamon kenti komutanlığına ve hazinenin emanetçisi olarak görevlendirmiştir olan, Anadolulu ve Paphlagonia'daki Tein kentinin yerlisi.

Philokaisaros: İmparatoru seven, anlamında kullanılan; imparatora olan sadakati ve bağlılığı ifade eden terimi.

Philopatris: Vatan seven anlamında kullanılan, vatana olan sadakati ifade eden terim.

Philosebastos: Augustus'u seven, anlamında kullanılan; Augustus'a olan sadakati ve bağlılığı ifade eden terimi.

Phrygia: Kuzeyinde Paphlagonia, güneyinde Lykaonia, doğusunda Kappadokia, kuzeybatısında Bithynia, batısında Lydia ve Mysia, güneybatısında Pisidia ve Karia bölgelerinin yer aldığı tarihi antik bölge.

Phyle: Kabile.

Politai: Özgür yurttaş.

Praetor: Sınırlar içinde ya da dışında herhangi bir tehdit oluştuğunda orduları idare ederek bu tehditleri ortadan kaldırmakla, olası saldırıları önceden önlemekle, asker toplamakla, özel kurban ayinleri düzenlemekle, umulmadık yerlerden gelen paraları dağıtmakla, eyaletlerdeki yetkili kişileri atamakla da görevlendirilmiş kişiler.

Presbyteroi: İç savaş yıllarını yoğun bir şekilde yaşamış, başarılı ve zengin yaşlılardan oluşan dernek.

Presbyterion: Kent meclisine ait üst kurul.

Principatus Dönemi: Augustus ile başlayan Pax Romana yani barış dönemi sürecini temsil eden, MÖ 27 yılında, Augustus'un ilk Roma İmparatoru olduğu zamandan İmparator Numerian'ın MS 284'teki ölüm süresi içerisinde denk gelen tarihsel süreç.

Proconsul: Antik Roma'da *consül* olarak bir yıl görev yaptıktan sonra belirli Roma Eyaletlerinde vali olarak görev yapan memur.

Protos arkhon: Baş görevli.

Provincia Asia: Roma'nın Anadolu'daki ilk eyaleti, Asya eyaleti.

Prusias ad Hypium: Günümüz Düzce ilinde bulunan antik kent.

Prytaneion: Resmi konuklar için misafirhane, ziyafetlerin verildiği salon, başta Hestia olmak üzere kült merkezi, devlet arşivi, heykel ve büst sergisi, mahkeme salonu ve sosyal yardım kuruluşu gibi çok farklı fonksiyonlar için kullanılan, yöneticiler binası anlamına gelen yapı.

Prytaneis: Belirli bir süreyle yetkili olarak seçilen yönetim kurulu.

Romanizasyon: Farklı yerel halkların Roma İmparatorluğu ile birleşmesi ya da onunla uyumlu bir birliktelik yürütmesi, Romalılaşma süreci.

Sardeis: Manisa'nın Salihli ilçesine bağlı Sart beldesinde yer alan antik kent.

Sebasteia: Augustus'un doğum günü ile başlayan, MÖ 9-8 yıllarında, Asya'da, Augustus onuruna takvim ile ilgili reformu gerçekleştirdikten sonraki yıl.

Senatus: Roma'nın ihtiyarlar heyeti, senato.

Smyrna: İzmir'in antik yerleşimi.

Soter: Yunanca kurtarıcı anlamına gelen sıfat, epitet.

Spolia: Antik mimari parçaların tanınabilirliğini ortadan kaldırmaksızın yeni yapılarda, yeni malzeme ile birlikte kullanılması.

Stadion: 180- 200 metrelik bir uzunluğu gösteren ölçü birimi.

Stoa: Antik Çağ kentlerinde, halkın özellikle güneş ve yağmurdan korundukları ve dinlendikleri, önünde bir sütun dizisi bulunan, üstü örtülü, tek ya da iki katlı yapı türü.

Strategoi: Asker temelli yurttaş.

Stratēgos: Askeri yönetimde söz sahibi olan, bir diğer adıyla general ve komutan olarak anılan, Hellenistik Dönem itibarıyla idari kadroda önemli bir yere sahip olan memuriyet.

Termessos: Antalya'nın 30 kilometre kuzeybatısında, Korkuteli yolu üzerinde bulunan antik kent.

Tetrarkhia: İki Augustus'un söz sahibi olduğu ve her iki Augustus'un da kendilerine Caesar atadığı dörtlü yönetim.

Thesmothetai: Kanun koyucu olarak bilinen, devletin kanunlarından sorumlu kişiler.

Thyateira: Akhisar'ın antik adı.

Tralles: Aydın ilinin kuzeyinde, Kestane dağlarının güney yamacındaki plato üzerinde konumlanan antik kent.

Tria nomina: Romalıların kullandığı üçlü isim.

Tribunicia potestas: MÖ 23'te Augustus'a verilen tribunusluk yetkisi ve veto hakkı.

Triklinium: Üç kenarında masalar bulunan ziyafet sofrası.

Tykhe: Yunan mitolojisinde bir kentin talihini ve genel olarak refahını ve kaderini belirleyen şans tanrıçası.

Vindictae: Kent içinde yaşayan azatlılar.

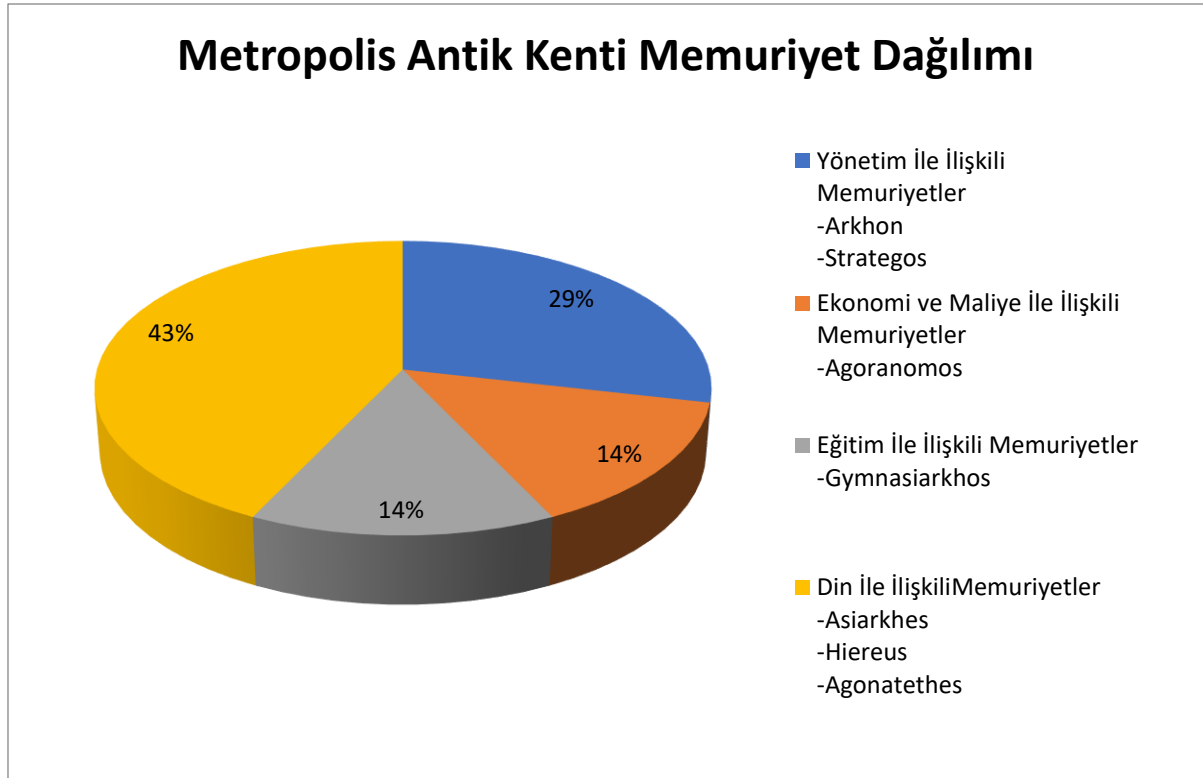
Zeus Krezimos: 2015 yılında, Metropolis akropolisinin kuzeydoğu yamacındaki kayalık alanda keşfedilen, bu yerin Geç Hellenistik Dönem'den Roma Dönemi'nin sonuna kadar Zeus'a ithaf edilmiş kutsal alan.

Questor: Roma'da devlet hazinesinden, cezaî işlerden ve finansal işleri denetlemekten sorumlu, seçilmiş devlet memurları.

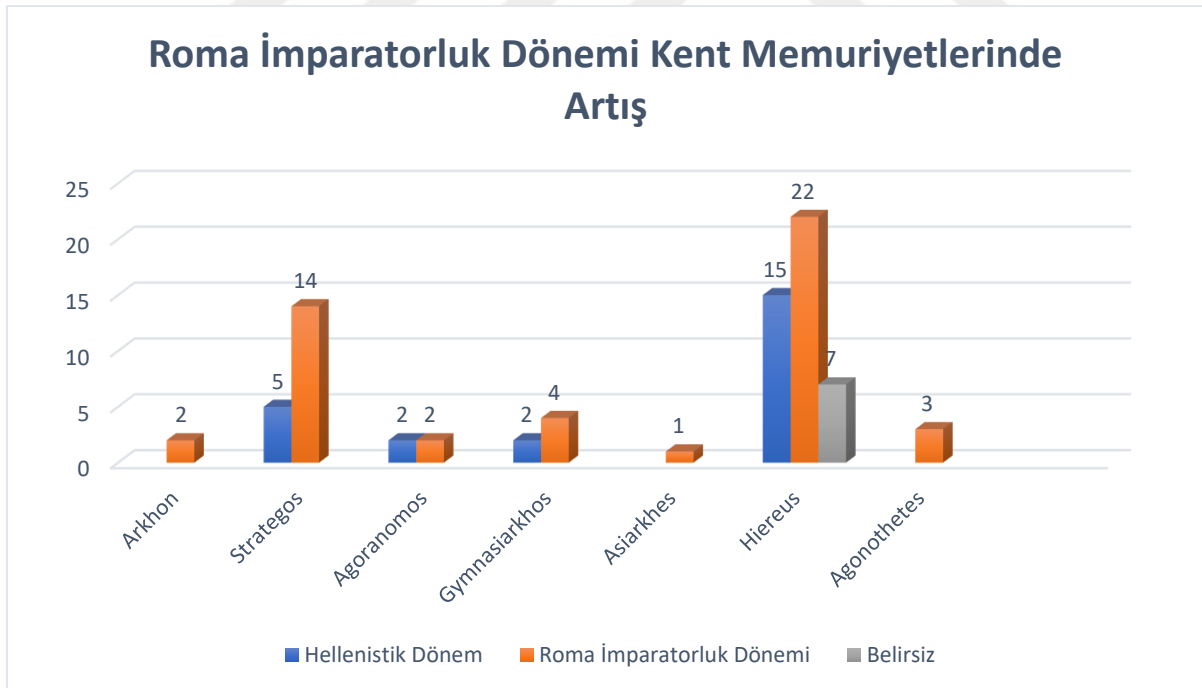

EKLER

Grafik 1: Metropolis Antik Kenti Memuriyet Dağılımı

Grafik 2: Roma İmparatorluk Dönemi Kent Memuriyetleriyle İlgili Artış Grafiği

Tablo 1: Memuriyetler ve Memurlar

Memuriyet	Memur	Tarih
Arkhon	<i>Alksandre Euplus</i>	<i>Marcus Aurelius Antoninus Augustus İmparatorluk Dönemi, MS 211-217.</i>
	<i>Aurelius Ammianus</i>	<i>MS 222-235</i>
Strategos	<i>Andromakhos Hegelokhos Philippos Butheras Hagesandros</i>	<i>MÖ 145-143</i>
	<i>Aleksander</i>	<i>MÖ 133</i>
	<i>Apollonios</i>	<i>MÖ 2. yüzyıl.</i>
	<i>Eukles</i>	<i>Geç Hellenistik Dönem(?)</i>
	<i>Philiskos Philoksenos</i>	<i>MS 14-37</i>
	<i>Tiberius Claudius Pollio</i>	<i>Roma İmparatorluk Dönemi</i>
	<i>Poplios</i>	<i>MS 139-146</i>
	<i>Aurelius Sextus II Aurelius Athenagoros II</i>	<i>MS 222-235</i>
	<i>Aurelius Paulinos</i>	<i>MS 235-238</i>
	<i>Aurelius Diogenes Marcus Iul Porcius Herakles Aurelius Bassus II</i>	<i>MS 238-244</i>
	<i>Aleksandros Aurelius Theon Aurelius Xestos II Gaius Iulius Apronianus I</i>	<i>MS 244-249</i>
	<i>Iulius Apronianus</i>	<i>MS 2.-3. yüzyıl.</i>

Agoranomos	<i>Attalos</i>	<i>MÖ 3. yüzyıl.</i>
	<i>Tiberius Claudius Pollio Iulius Tyrannus</i>	<i>Roma İmparatorluk Dönemi</i>
Gymnasiarkhos	<i>[- - - -]krates</i>	<i>MÖ 2. yüzyıl.</i>
	<i>Eukles</i>	<i>Geç Hellenistik Dönem(?)</i>
	<i>Demetrios [- - - -]genes</i>	<i>MS 1. yüzyıl.</i>
	<i>Gnaeus Domitius Publius Do[mitius ...]</i>	<i>Geç Roma İmparatorluk Dönemi</i>
Asiarkhes	<i>Aurelius Athenagoros II</i>	<i>MS 222-235</i>
Hiereus, Hiereia	<i>Herodes</i>	<i>MÖ 135-134</i>
	<i>Aleksandros</i>	<i>MÖ 2. yüzyıl.</i>
	<i>Tyrannus Demetrios'un oğlu, - - Demetrios Paparion Admetus'un oğlu Tertullianus Attalos Kleopatra Hermione Polla Herm]ione Synbiotike - - [Pasi-[- -]</i>	<i>MÖ 1. yüzyıl.</i>
	<i>Metrodoros Abaskantos II Thallusa Maksima Myrtos</i>	<i>MÖ 1. yüzyılın 2. yarısı</i>
	<i>Flavius Damas Tykhe</i>	<i>Roma İmparatorluk Dönemi</i>

	<i>Stephanus 'un oğlu [...]</i> <i>nos</i> <i>Timagenes</i> <i>Polla</i>	<i>MS 1. yüzyıl.</i>
	<i>Stratonike</i>	<i>MS 1. yüzyıl sonu - MS 2. yüzyıl başı</i>
	<i>Andronikos</i>	<i>MS 2.-3. yüzyıl.</i>
	<i>Aurelius Firmus</i> <i>Euprosdexis</i>	<i>MS 3. yüzyıl.</i>
	<i>[Pherek]les</i> <i>Menekration</i> <i>Ilamoas 'ın oğlu, A[- -</i> <i>Thallus</i> <i>Tatianus</i> <i>Arkhelaos</i> <i>Nereus</i> <i>Menekration</i> <i>[Straton]ike.</i> <i>Perigenis</i> <i>Moskhion</i> <i>Stratonike</i> <i>Paula</i> <i>Ap]phion</i> <i>Elpis</i> <i>Klaudia Nike</i> <i>Euhemeria</i> <i>Apphion</i> <i>Anatole</i>	
Agonothetes	<i>Philiscos</i>	<i>MS 14-37</i>
	<i>Gnaeus Domitius</i>	<i>Geç Roma İmparatorluk Dönemi</i>
	<i>Titus Flavius Menandros</i>	<i>MS 4. yüzyıl.</i>

EK 3: HARİTALAR

Harita 1: Metropolis ve Yakın Çevresi, bkz. Aybek ve Arslan, 2023, s. 21

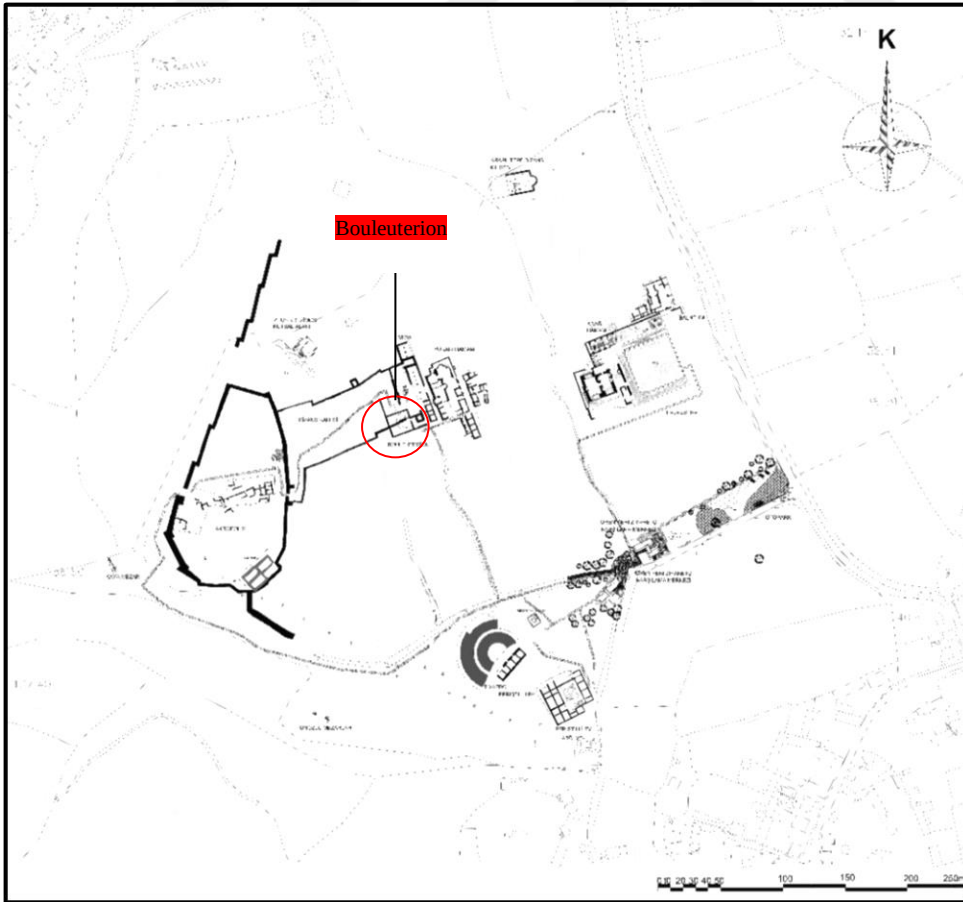

Harita 2: Küçük Menderes Havzası ve Metropolis Katoikiası Khondria, bkz. Meriç, 2003, s. 18.

EK 4: ŞEKİLLER

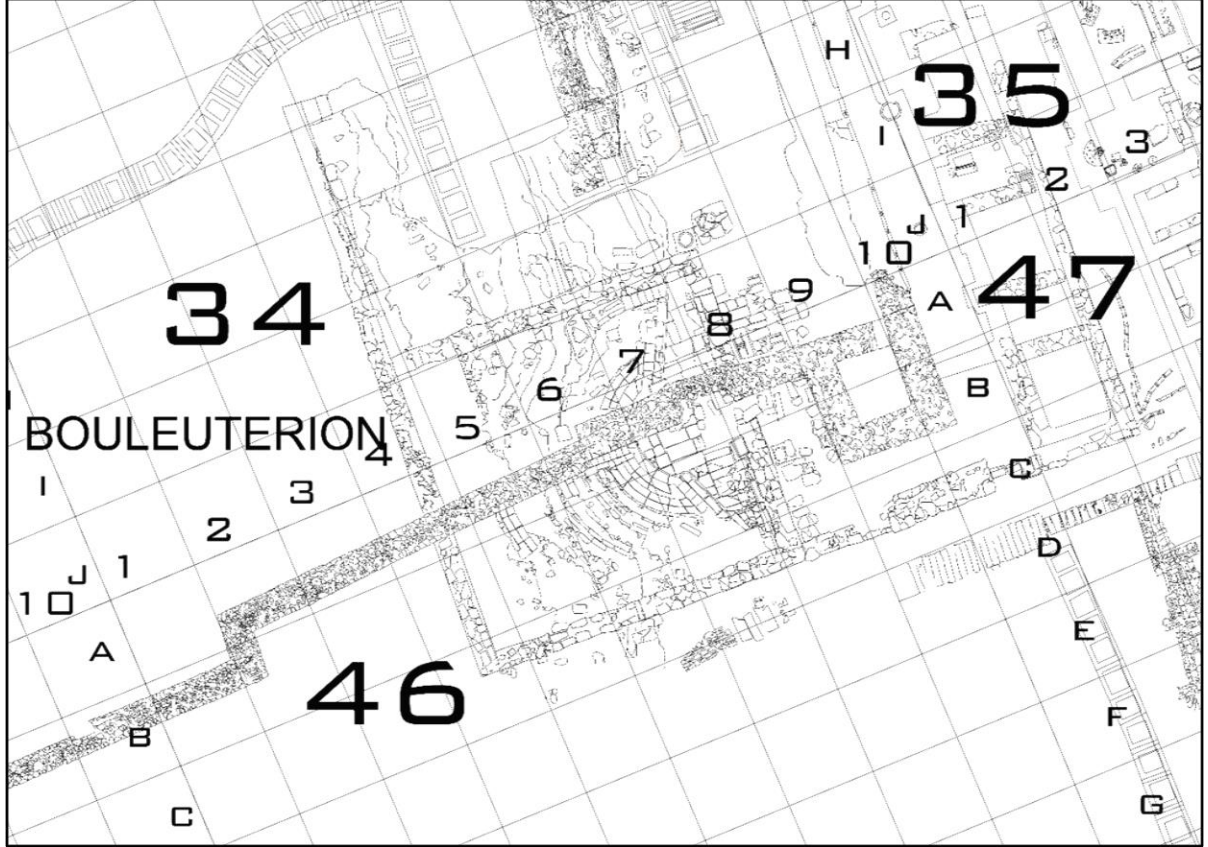
Şekil 1: Metropolis Antik Kenti Hava Fotoğrafı (Kazı Arşivi)

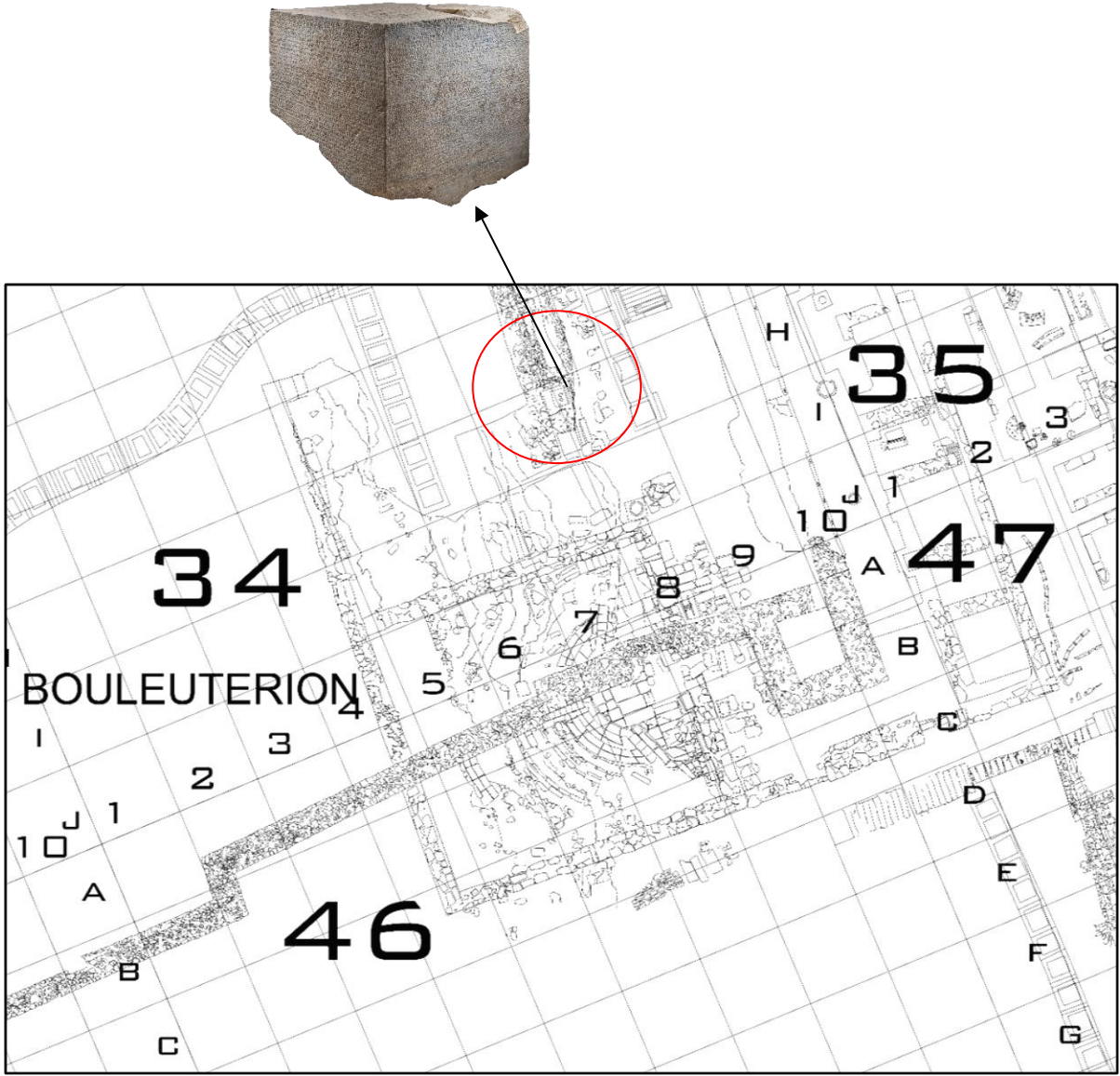
Şekil 2: Metropolis Antik Kenti Planı (Kazı Arşivi)

Şekil 3: Metropolis Kent Meclis Binası (*Bouleuterion*) ve Orta Çağ Surları Hava Fotoğrafı (Kazı Arşivi)

Şekil 4: Kent Meclis Binası (*Bouleuterion*) Plankaresi (Kazı Arşivi)

Şekil 5: Apollonios Onurlandırma Yazıtı'nın Metropolis *Bouleuterion* Plankaresindeki Bulunduğu Alan

Şekil 6: Metropolis *Bouleuterion*'unun Yan ve Ön Cepheden Oturma Sıraları, *M. Ahaoğlu*

Şekil 7: *Bouleuterion*'da üst platforma ulaşan merdiven (*ambulacrum*), *M. Ahaoğlu*

Şekil 8: Apollonios Onurlandırma Yazıtı (MÖ 130), Mehmet Yasa

Şekil 9: Bouleuterion Sunağı (MÖ 2. yüzyıl.), İzmir Müzesi, Mehmet Yasa

Şekil 10: Bouleuterion Sunağı (MS 1. yüzyıl.), Mehmet Yasa

Şekil 11: Metropolis Tiyatro'sunun Roma Dönemi Sahne Binasının Ön Cephe Duvarında spolia olarak kullanılmış Hellenistik Dönem hayırsever listesi, *M. Ahaoğlu*

Şekil 12: Metropolis Tiyatro Orkestrasının Sunakları (MS 1. yüzyıl.), *M. Ahaoğlu*

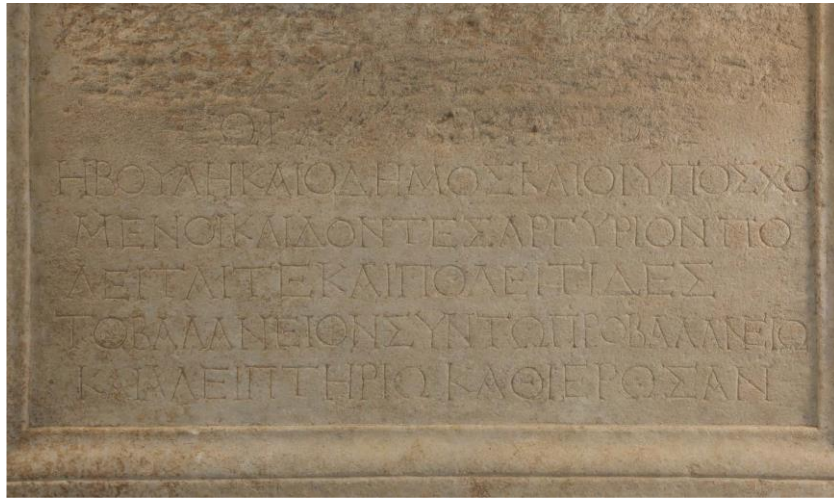
Şekil 13: Strategos Apollonios oğlu
Demetrius'un Onurlandırma Yazıtı, *M. Ahaoğlu*

Şekil 14: Diophantos'un oğlu
Theognetos'un Onurlandırma Yazıtı
(Hellenistik Dönem), *M. Ahaoğlu*

Şekil 15: Lucius Balbus'un oğlu Lucius Licinius'un Onurlandırması için Dikilen Heykel Kaidesi (MÖ 1. yüzyılın 2. yarısı), *M. Ahaoğlu*

Şekil 16: Yukarı Hamam-Gymnasion imar çalışmalarını belgeleyen Nero Yazıtı, *Mehmet Yasa*

Şekil 17: Agoranomos Battalos oğlu Makhatas'ın Ölçü Taşı (MÖ 2. yüzyıl.) , *Mehmet Yasa*

Şekil 18: Agoranomos Iulius Tyrannus'un Ölçü Taşı (MS 2. yüzyıl.), *Mehmet Yasa*

Şekil 22: Magistratus ΔΙΟΓΕΝΗΣ, Miğferli Ares betimli Metropolis Kent Sikkesi (MÖ 100-80); BMC 1902,1002.13

Şekil 23: Magistratus ΑΝΑΠΩΝ, Ana Tanrıça Kybele ve Ares Betimli Metropolis Kent Sikkesi, (MÖ 100-80); BMC G.2035; Håkon, s.183.

Şekil 24: Artemidoros oğlu Strategos Aurelius Paulinos (MS 235-238); RPC VI 4857

Şekil 25: Artemidoros oğlu Strategos Aurelius Paulinos (MS 235-238); RPC VII 10977

Şekil 26: Stratēgos Poplios (MS 139-146); RPC IV.2 2686

Şekil 27: Stratēgos Aurelius Sextus II (MS 222-235); RPC VI 4845

Şekil 28: Stratēgos Aurelius Sextus II (MS 222-235); RPC VI 4846; SNG Leypold 674

Şekil 29: Stratēgos Aurelius Athenagoros II (MS 222-235); RPC VI 4842; BMC 9

Şekil 30: Stratēgos Aurelius Athenagoros II (MS 222-235); RPC VI 4843; BMC 8, Kraft 15, 49a

Şekil 31: Stratēgos Aurelius Athenagoros II (MS 222-235); RPC VI 4844

Şekil 32: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244); RPC VII.1,447.1; SNG 923; SNG 924

Şekil 33: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244); RPC VII.1, 448

Şekil 34: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244); RPC VII.1, 447.2

Şekil 35: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244); RPC VII.1, 446

Şekil 36: Rufus oğlu Stratēgos Aurelius Diogenes (MS 238-244); RPC VII.1, 445

Şekil 37: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244); RPC VII.1, 449

Şekil 38: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244); RPC VII.1, 449A

Şekil 39: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244); RPC VII.1, 450; SNG 679

Şekil 40: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244); RPC VII.1, 460.1; BMC 19; SNG 932; SNG 269

Şekil 41: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244); RPC VII.1, 460.3; BMC 20

Şekil 42: Stratēgos Marcus Iul Porcius Herakles (MS 238-244); RPC VII.1,461

Şekil 43: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244); RPC VII.1, 439

Şekil 44: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244); RPC VII.1, 440

Şekil 45: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244); RPC VII.1, 441

Şekil 46: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244); RPC VII.1, 442.1

Şekil 47: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244); RPC VII.1, 443; SNG 927

Şekil 48: Stratēgos Aurelius Bassus II (MS 238-244); RPC VII.1, 444

Şekil 49: Stratēgos Aleksandros (MS 244-249); RPC VIII, ID 20385; SNG Leypold 688

Şekil 50: Stratēgos Aurelius Theon (MS 244-249); RPC VIII, ID 20390

Şekil 51: Stratēgos Aurelius Theon (MS 244-249); RPC VIII, ID 20389

Şekil 52: Stratēgos Aurelius Theon (MS 244-249); RPC VIII, ID 20391

Şekil 53: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249); RPC VIII, ID 74651

Şekil 54: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249); RPC VIII, ID 20384

Şekil 55: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249); RPC VIII, ID 20387

Şekil 56: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249); RPC VIII, ID 20386

Şekil 57: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249); RPC VIII, ID 20388

Şekil 58: Stratēgos Aurelius Xestos II (MS 244-249); RPC VIII, ID 76835

Şekil 59: Stratēgos Gaius Iulius Apronianus (MS 244-249); RPC VIII, ID 20383

Şekil 60: Stratēgos Gaius Iulius Apronianus (MS 244-249); RPC VIII, ID 20393

Şekil 61: Stratēgos Gaius Iulius Apronianus (MS 244-249); RPC VIII, ID 20394; BMC 21, Kraft pl. 21, 96c; SNG Va 7929

Şekil 62: Stratēgos Gaius Iulius Apronianus (MS 244-249); RPC VIII, ID 20394; SNG Va 2070